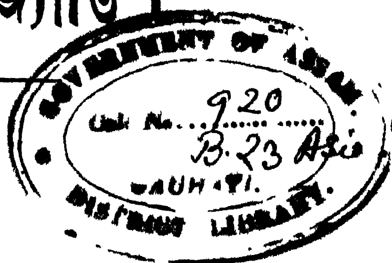
এচিয়াৰ জ্যোতি।

গৌতম বুদ্ধৰ জীৱন চৰিত
আৰু
বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ পৰিচয়।

শ্ৰীআনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা
যোৰহাট।

প্ৰকাশক :—
শ্ৰীআনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা
বকুলবন
ছোলাধৰা, যোৰহাট।

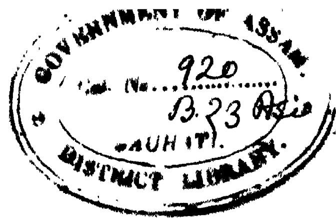
প্ৰথম প্ৰকাশ—
প্ৰথম আহাৰ, ১৮৮২ শক
১৫।৬।৬০

মূল্য—

কেচা বন্ধা— ২˙৬২ নঃ পঃ

পকা বন্ধা— ৩৲ টকা

মুদ্ৰাকৰ :—
বৰুৱা প্ৰেছ, ডিব্ৰুগড়।

প্ৰকাশন পৰ্ষদ্

বিভিন্ন বিষয়ৰ আৱশ্যকীয় গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন, সম্পাদন আৰু প্ৰকাশৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ বাহিৰেও অসমৰ ন-পুৰণি গ্ৰন্থকাৰসকলক গ্ৰন্থ প্ৰকাশত আৰ্থিক সাহায্য যোগোৱাৰ উদ্দেশ্যে অসম চৰকাৰে এখন প্ৰকাশন পৰ্ষদ্ (Publication Board) প্ৰতিষ্ঠা কৰে ১৯৫৮ চনৰ শেষ ভাগত। চলিত বছৰৰপৰা প্ৰকাশন পৰ্ষদৰ কাম আৰম্ভ হৈছে।

শিশু-সাহিত্য, বিজ্ঞান, দৰ্শন, সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ আলোচনা আদি বিবিধ বিষয়ৰ গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন, অনুবাদ আৰু সম্পাদনাৰ কাম বৰ্ত্তমান প্ৰকাশন পৰ্ষদে হাতত লৈছে। প্ৰকাশন পৰ্ষদৰ প্ৰথম প্ৰকাশৰূপে চক্ৰবৰ্ত্তী ৰাজা গোপাল আচাৰীৰ মহাভাৰতৰ অসমীয়া অনুবাদ আৰু অসম ছাত্ৰ-সন্মেলনৰ প্ৰথম অধিবেশনৰপৰা চৈধ্যজনা সভাপতিৰ অভিভাষণ "ভাষণ মালা" অলপতে প্ৰকাশ হব।

ইয়াৰ বাহিৰেও প্ৰকাশন পৰ্ষদে প্ৰথম পৰ্য্যায়ত বিভিন্ন বিষয়ৰ সৰু-বৰ এক্ৰৈশখন পুথি প্ৰকাশৰ বাবে গ্ৰন্থকাৰসকললৈ আৰ্থিক সাহায্য আগ বঢ়াইছে।

"এচিয়াৰ জ্যোতি" প্ৰকাশন পৰ্ষদৰপৰা আৰ্থিক সাহায্য পোৱা পুথি সমূহৰ ভিতৰৰে এখন।

গুৱাহাটী
তাং ১৮-১২-৫৯

শ্ৰীবিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী,
সচিব, প্ৰকাশন পৰ্ষদ্, অসম।

ধন্যবাদ জ্ঞাপন

আমি চৰকাৰৰ প্ৰকাশন পৰ্ষদৰ পৰা আৰ্থিক সাহায্য নোপোৱা হলে 'এচিয়াৰ জ্যোতি' প্ৰকাশ কৰা নহলহেঁতেন। অসমীয়া সাহিত্যৰ সমৃদ্ধি সাধনৰ বাবে স্থাপিত হোৱা প্ৰকাশন পৰ্ষদৰ প্ৰতি ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিছোঁ। তাৰ উপৰি বহু অসুবিধাৰ মাজেদি কিতাপখন ছপা কৰি উলিয়াই দিয়াত ডিব্ৰুগড়ৰ বৰুৱা প্ৰেছৰ মেনেজাৰ শ্ৰীপ্ৰফুল্ল চন্দ্ৰ বৰুৱা বি, এ, বাপাই যিখিনি সহায় কৰিলে, সেই বাবে তেওঁৰো শলাগ ললো। ডিব্ৰুগড় চৰকাৰী উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক শ্ৰীবিষ্ণুকিঙ্কৰ কলিতাই প্ৰুফ চাই দিয়া বাবে তেখেতকো ধন্যবাদ।

কিতাপ আকাৰে ওলোৱাৰ আগতে "অসম বাণীত" ধাৰাবাহিক ভাবে "এচিয়াৰ জ্যোতি" প্ৰকাশ কৰি উদগণি দিয়া কথা সুৰঁৰি সম্পাদক শ্ৰীসতীশ কাকতীৰো শলাগ ললো।

শ্ৰীআনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা।

প্ৰথমে

যাৰ হাতত এই কিতাপখন দি

তৃপ্তি পালোঁহেতেন—

তাৰ

জীৱন-শলিতাগছি

কেতিয়াবাই নুমাল—

কিন্তু স্মৃতিত

সি

আজিও

গণেশ গগৈ হৈ

জীয়াই আছে।

বুদ্ধ পৰিচয়।

খৃষ্টপূৰ্ব্ব ৬২০ চনত নেপাল ৰাজ্যৰ নামনিত বৰ্ত্তমান বিহাৰৰ উত্তৰাংশত কপিলাবাস্তু ৰাজ্যৰ ৰজা শুদ্ধোদনৰ ঔৰসত মায়াদেবীৰ গৰ্ভত সিদ্ধাৰ্থৰ জন্ম হয়, সেই দিনা বৈশাখী পূৰ্ণিমাৰ তিথি ।—সিদ্ধাৰ্থক শাক্যসিংহ, গৌতম নামেও জনা হয়। সিদ্ধাৰ্থৰ জন্ম সম্পৰ্কে অনেক গল্প-কাহিনী আছে, সেই সকলো বিলাক এই গ্ৰন্থত বৰ্ণাই কোৱা হৈছে। জগতৰ জীৱবিলাকৰ দুঃখ বিমোচন, জন্ম, জৰা, মৰণ, ৰোগ, শোক আদি দুঃখৰ পৰা মানুহক উদ্ধাৰ কৰিবৰ উদ্দেশ্যে মাত্ৰ ২৯ বছৰ বয়সত সিদ্ধাৰ্থই কপিলাবাস্তুৰ সোণৰ সিংহাসন, বৃদ্ধ পিতা, প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা আৰু স্নেহৰ পুত্ৰ আদি সকলো অকাতৰে ত্যাগ কৰি সত্যৰ সন্ধানত গৃহত্যাগী হয়। ৰজা বিম্বিসাৰৰ ৰাজ্যত থকা ৰত্নাগৰি পৰ্ব্বতত থকা অনেক যোগী সাধকৰ লগতে কিছুদিন থাকি তেওঁবিলাকৰ আসুৰীক যোগ অভ্যাস আৰু যুক্তি তৰ্কৰ মাজত সত্যৰ সন্ধান নাপাই সিদ্ধাৰ্থ গয়াৰ ফালে গুচি গ'ল। উৰুবেলা নামে নৈৰঞ্জনা নৈৰ পাৰত থকা এটা বালি চাপৰিত ছবছৰ কাল কঠোৰ সমাধিত নিমগ্ন হৈ থাকে। যি জোপা গছৰ তলত বৈশাখী পূৰ্ণিমাৰ শেষ ৰাতি তেখেতে বোধিসত্ত্ব অৰ্থাৎ সৰ্ব্বজ্ঞান লাভ কৰিলে, সেই গছজোপাৰ নামেই হ'ল বোধিদ্ৰুম বা বোধি বৃক্ষ। গয়াৰ ওচৰত থকা এই উৰুবেলা আজি জগতৰ

ওচৰত অন্যতম মহাতীর্থ বৌদ্ধ গয়া। তেখেতৰ সাধনাৰ সেই শেষ ৰাতিৰ প্রথম স্তৰত তেখেতে "অভিজ্ঞ" অর্থাৎ পূর্ব্ব জন্মৰ সকলো স্মৃতি মনত পৰি দিব্যজ্ঞান লাভ কৰে। বৌদ্ধ জাতক মালাত পূর্ব্বজন্ম বিলাকৰ বহুত কথা পোৱা যায়। মধ্যম স্তৰত দিব্য দৃষ্টি আৰু তৃতীয় স্তৰত অৰুণোদয়ৰ সময়ত সাম্যক সম্বোধি অর্থাৎ সর্ব্বজ্ঞতা লাভ কৰিলে। জন্ম জন্মান্তৰ সাধনাৰ ফলত পোৱা এই দিব্যজ্ঞান সম্পন্ন এই ধর্ম্ম উপদেশ কাক দিব কোনেবা বুজিব পাৰিব এই চিন্তা আছিল।

তেখেতে তেতিয়া উৰুবেলা ত্যাগ কৰি বাৰানসী অভিমুখে যাত্রা কৰিলে। বর্ত্তমান কাশীৰ পৰা প্রায় ৬/৭ মাইল মান উত্তৰপুবে থকা সাৰনাথ নামে ঠাইলৈ আহি তাত পাঁচজন ভিক্ষ্যুক লগ পায়। এই পাঁচজনকে প্রথমে তেখেতৰ সাধনা-লব্ধ ধর্ম্ম উপদেশ দান কৰি তাতে ধর্ম্ম চক্র প্রৱর্ত্তন কৰে।

সেই ভিক্ষ্যুক সকলক দিয়া প্রথম উপদেশৰ সাৰাংশ :—

চাৰি সত্য

১। জন্ম দুখ, জৰা দুখ, ব্যাধি দুখ, মৰণ দুখ, অপ্রিয় সংযোগ প্রিয় বিয়োগ দুখ, কামনা কৰা বস্তু নোপোৱা দুখ এয়েই "দুখ সত্য।"

২। কামনাৰ তৃষ্ণা, বিষয় কামনাৰ তৃষ্ণা, ঐশ্বর্য্য বিভুতিৰ তৃষ্ণা, এই তৃষ্ণাই দুখ উদয়ৰ কাৰণ——দুখ সমুদয়।

৩। সেই তৃষ্ণাৰ বিৰাগ, তৃষ্ণা নিৰোধ, ত্যাগ আৰু বিসৰ্জ্জন, আৰু তাৰ সংশ্ৰৱ নোহোৱাকৈ মুক্তি লাভ কৰা—"এয়েই দুখ নিৰোধ।"

৪। এই দুখ নিৰোধৰ পথ আঁঠোতা, বিশুদ্ধ সংকল্প, বিশুদ্ধ বাক্য, বিশুদ্ধ কৰ্ম্ম, বিশুদ্ধ জীবিকা, বিশুদ্ধ ব্যায়াম, বিশুদ্ধ স্মৃতি আৰু বিশুদ্ধ (ধ্যান)। এয়ে দুখ নিৰোধ গামী প্ৰতিপদ।

সেই পাঁচ জ্ঞানৰ ভিতৰত প্ৰথম ধৰ্ম্মজ্ঞান উৎপন্ন হয়। "যি বস্তুৰেই উৎপত্তি আছে, তাৰেই বিনাশ আছে।" এই মূল সত্যৰ ভেঁটিতেই দুখ উৎপত্তি আৰু নিৰোধৰ উপায় গৌতম বুদ্ধই সাধনাৰে দান কৰি গৈছে। যেতিয়া এজনৰ পাছত আন এজনকৈ সেই পাচোঁজনে বুদ্ধৰ নতুন ধৰ্ম্মৰ তাৎপৰ্য বুজিব পাৰিলে তেতিয়া সেই ঠাইতে ধৰ্ম্মচক্ৰ প্ৰৱৰ্ত্তন হ'ল, অৰ্থাৎ বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম প্ৰতিষ্ঠিত হ'ল।

পঞ্চশীল :—

বৌদ্ধ ধৰ্ম্মত দীক্ষিত হোৱাৰ কাৰণে—'শীলগ্ৰহণ প্ৰথা' আছে। 'শীল' মানে মূলতত্ব বা উপাদান।

১। প্ৰাণী হত্যা নকৰোঁ।

২। চুৰ নকৰোঁ।

৩। কামাসক্ত হৈ মিথ্যাচাৰ নকৰোঁ।

৪। মিছা কথা নকওঁ, বাগিয়াল বস্তু নেখাওঁ।

৫। প্ৰমাদৰ কাৰণ স্বৰূপ সুৰাপান আদি নকৰোঁ।

—: অষ্টশীল :—

১। প্ৰানী হত্যা নকৰোঁ।

২। চুৰ নকৰোঁ।

৩। অ ব্ৰহ্মচাৰী নহওঁ।

৪। মিছা কথা নকওঁ।

৫। প্ৰমাদৰ কাৰণ স্বৰূপ ৰাগিয়াল বস্তু নেখাওঁ আৰু সুৰাপান নকৰোঁ।

৬। দুপৰীয়াৰ পাছত পাচদিনা সূৰ্য্যউদয় হোৱাৰ পূৰ্ব্বে আৰু ভোজন নকৰোঁ।

৭। নাচ-গান বাদ্য, মালাগন্ধ, সুগন্ধী দ্ৰব্য ব্যৱহাৰ আদি নকৰোঁ।

৮। উচ্চাসনত নবহোঁ, উচ্চ আৰু সুকোমল শয্যাত শয়ন নকৰোঁ।

—: দশশীল :—

১। প্ৰানী হত্যা নকৰোঁ।

২। চুৰ নকৰোঁ।

৩। অ ব্ৰহ্মচাৰী নহওঁ।

৪। মিছা কথা নকওঁ।

৫। প্ৰমাদৰ কাৰণ স্বৰূপ ৰাগিয়াল বস্তু নাখাওঁ আৰু সুৰাপান নকৰোঁ।

৬। দিনৰ দুপৰীয়াৰ পাছত পাচদিনা সূৰ্য্য উদয়ৰ পূৰ্ব্বে আৰু ভোজন নকৰো।

৭। নাচ গান বাদ্য আৰু উৎসৱ দৰ্শন নকৰোঁ।

৮। মালা গন্ধ, সুগন্ধী দ্ৰব্য ব্যৱহাৰ নকৰোঁ।

৯। উচ্চাসনত নবহোঁ, উচ্চ আৰু সুকোমল শয্যাত শয়ন নকৰোঁ।

১০। সোণ ৰূপ বা মুদ্ৰা আদি গ্ৰহণ নকৰোঁ।

বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ আচাৰ্য্যসকলে পঞ্চশীল, অষ্টশীল আৰু দশশীল গ্ৰহণ কৰিবৰ উপযুক্ত শিষ্য সকলক সেই শীল দান কৰে। এই শীলৰ ফল বৌদ্ধ শাস্ত্ৰই এইদৰে বৰ্ণনা কৰিছে। শীলৰ দ্বাৰাই সুগতি, ভোগ সম্পদ আৰু নিৰ্ব্বাণ প্ৰাপ্ত হয়। কি গঙ্গা, কি যমুনা, কি সৰযু, কি সৰস্বতী, কি মহানদী— ইহলোকত একোৱেই মানুহৰ মনৰ মল ধুই দিব নোৱাৰে। একমাত্ৰ শুদ্ধ শীল জলেইহে ধৌত কৰিব পাৰে। কি শীতল বতাহ, কি চন্দ্ৰৰ কিৰণ, ইহলোকত, একোৱেই মানুহৰ সেই জ্বালা উপশম কৰিব নোৱাৰে। অত্যন্ত শীতল সুৰক্ষিত শীল সমূহেহে সেই জ্বালা সাঁত কৰিব পাৰে। শীল স্বৰ্গাৰোহনৰ জখলা, নিৰ্ব্বাণ নগৰ প্ৰবেশৰ দুৱাৰ। শীল ভূষণ পৰিশোভিত যতী সন্ন্যাসী সকল যিদৰে শোভা পায়, মনি-মুক্তা বিভূষিত ৰজা সকলো সেই দৰে শোভা নাপায়।

মৈত্ৰী-ভাৱনা।

বুদ্ধদেৱৰ ‘সম্বুদ্ধ’ অৱস্থাটো সকলো প্ৰকাৰ দুখৰ পৰা মুক্ত, আত্মজয়ী, করুণাময় আৰু মৈত্ৰী ভাবত প্ৰতিষ্ঠিত। সেই

কাৰণে মিছা দুখৰ পৰা পূৰ্ণ স্বাধীনতা লাভ কৰি প্ৰত্যেক সত্বাই মুক্তি, করুণা আৰু মৈত্ৰীৰ অনুশাসন মানি চলিবলৈ বুদ্ধই উপদেশ দিছিল। বিশ্বমৈত্ৰী ভাৱনা বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ প্ৰাৰ্থনাৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

সকলো সত্বা (জীৱ) সুখী হওক, অবৈৰী হওক, অবধ্য হওক, কোনেও হিংসা কৰিব নোৱাৰা হওক আৰু সুখেৰে ইহ জগতত দিন যাপন কৰক সকলো সত্বা দুখৰ পৰা মুক্ত হওক। যাৰ যি সম্পত্তি আছে, সেই সম্পত্তিৰ পৰা বঞ্চিত নহওক। সকলো সত্বাই নিজ নিজ কৰ্ম্ম, কৰ্ম্মৰ ফল আৰু কৰ্ম্মৰ পৰা হোৱা পাপ বা পুণ্য, যেনে কৰ্ম্ম কৰিব—তাৰেই উত্তৰাধিকাৰী হ'ব।

ৰতন-সূত্ৰ।

ৰতন সুত্তং ৰতন সূত্ৰ নামে পালি গাথাৰ যোগে বুদ্ধ ধৰ্ম্ম আৰু বৌদ্ধসকলৰ উদ্দেশ্যে কোৱা হৈছে:— "ইহলোক বা পৰলোকত যি ধন আছে, স্বৰ্গত যি পৰম ৰত্ন আছে, এই আটাই বিলাক গোটালেও তথাগত বুদ্ধৰ সমান নহয়। বুদ্ধ নিজেই পৰম ৰত্ন।"

"সমাহিত চিত্তৰ শাক্য মুনিয়ে (বুদ্ধ) কামক্ষয়, বিৰাগ, অমৃত আৰু পৰম নিৰ্ব্বাণ ধৰ্ম্ম কাৰো উপদেশ নোহোৱাকৈ উপলব্ধি কৰিছে। সেই ধৰ্ম্মৰ সমান আৰু অন্য ধৰ্ম্ম নাই। ধৰ্ম্মৰ এই পৰম ৰত্ন ভাব শ্ৰেষ্ঠ।"

শৰণ-প্ৰথা।

বৌদ্ধ ধৰ্ম্মৰ মতে শৰণ তিনিটা। প্ৰথমে বুদ্ধৰ শৰণ দ্বিতীয়তে ধৰ্ম্মৰ শৰণ, আৰু তৃতীয়ত সংঘৰ শৰণ ল'ব লাগে। প্ৰত্যেকটো শৰণ তিনি বেলি তিনি বেলি ল'ব লাগে। যেনে:— বুদ্ধং শৰণং গচ্ছামি। দ্বিতিয়াপি বুদ্ধং শৰণং গচ্ছামি। তৃতীয়াপি বুদ্ধং শৰণং গচ্ছামি। এইদৰেই ধৰ্ম্মৰ শৰণ আৰু সংঘৰ শৰণ ল'ব লাগে।

বুদ্ধাভিবাদন।

পাপৰিপুক দমন কৰি। ক্লেশ শত্ৰুক নিহত কৰি, তৃষ্ণা-লতা ছেদন কৰি। বাসনাৰ সোঁত শুকাই। যি জন সম্যকৰূপে নিৰ্ব্বান লাভৰ যোগ্য হ'ল; যি জন ত্ৰিজগতৰ পূজ্য হ'ল— এই কাৰণে যাৰ নাম "অৰ্হৎ" হ'ল—যি জনে কোনো গুৰু নোহোৱাকৈ নিজেই দুখ, দুখৰ কাৰণ। দুখ নিৰোধ, আৰু দুখ নিৰোধৰ উপায়—এই চাৰি মহাসত্য জ্ঞাত হ'ল আৰু জগতক সেই পথৰ অনুশৰণ কৰিবলৈ উপদেশ দিলে—এই বাবে যি জন "সম্যক্ সম্বুদ্ধ" নামে পৰিচিত্ত হ'ল, সেই ভগবান বুদ্ধক অভিবাদন কৰিছোঁ।

ধৰ্ম্মাভিবাদন।

যি ধৰ্ম্ম ভগৱান অৰ্হৎ সম্যক সম্বুদ্ধৰ দ্বাৰাই সুচাৰুৰূপে আখ্যাত হ'ল, যি ধৰ্ম্ম সম্যকভাৱে গ্ৰহণ আৰু পালন কৰিলে প্ৰত্যক্ষ ফল প্ৰদান কৰে, ইহজনমতে, জন্ম, জৰা, ব্যাধি, মৃত্যু আৰু শোক দুখ জয় কৰি নিৰ্ব্বাণৰ অমৃত লাভ কৰিব পাৰি সেই ধৰ্ম্মক অভিবাদন কৰিছোঁ।

সংঘাভিবাদন।

ভগবান বুদ্ধৰ যি সকল শিষ্য সুপথত উপনীত হৈছে, সহজ পথত উপনীত হৈছে, ন্যায় পথত উপনীত হৈছে, বিশিষ্ট পথত উপনীত হৈছে, যি সকল বাৰে বাৰে আহ্বান কৰিব লগীয়া, দান-দক্ষিণাৰ যোগ্য, যোৰ হাতে নমস্কাৰৰ যোগ্য আৰু যি সকল জগতৰ অনুপম পুণ্যক্ষেত্ৰ স্বৰূপ সেই সঙ্ঘক নমস্কাৰ কৰিছোঁ।

২৫০০ বছৰৰ আগেয়েই গৌতম বুদ্ধই বিচ্ছিন্ন জগত বাসীক শ্ৰেষ্ঠতম নীতি ধৰ্ম্মত দীক্ষিত কৰি সংঘবদ্ধ কৰিবলৈ যি অতুলনীয় প্ৰথা অৱলম্বন কৰিছিল সি আজিও মানুহক শ্ৰদ্ধাৱনত কৰি থৈছে। বুদ্ধই তেখেতৰ ভিক্ষুসকলক ধৰ্ম্মানুশাসন দান কৰিয়েই এৰি দিয়া নাছিল। সেই ভিক্ষুসকলক লৈ "ভিক্ষুসংঘ" গঠন কৰিছিল। বুদ্ধৰ জীৱন কালত সেই সময়ত ভাৰতবৰ্ষত ৰাজনৈতিক সংঘ বিলাক আছিল। বুদ্ধই তাৰ আদৰ্শত ধৰ্ম্ম-সংঘ স্থাপন কৰিলে। সংঘবদ্ধ হোৱাৰ ফলতেই বৌদ্ধ বিহাৰ বিলাক বহুত দিন জীয়াই থাকিল। এই সংঘ সম্পৰ্কে সেই কালৰ এটি বুৰঞ্জীমূলক ঘটনা ইয়াত উল্লেখ কৰিব পাৰি। মগধৰাজে লিচ্ছুবী সকলক আক্ৰমণ কৰি তেওঁৰ তলতীয়া কৰি-বলৈ ইচ্ছা কৰিছিল। এই সম্পৰ্কে মতামত বিচাৰি তেখেতৰ মন্ত্ৰী এজন বুদ্ধৰ ওচৰলৈ পঠিয়ালে। বুদ্ধই ইয়াৰ উত্তৰ মন্ত্ৰী জনক নিদি তেখেতৰ প্ৰধান শিষ্য আনন্দক কবলৈ ধৰিলে—" আনন্দই "হয়" বুলি উত্তৰ দিলে। মগধৰাজৰ মন্ত্ৰীজনে শুনক

বুলি বুদ্ধই আনন্দক সাতোটা প্ৰশ্ন সুধিলে। সেই প্ৰশ্ন কেইটাৰ মাজতে মগধৰাজৰ প্ৰতি উত্তৰ সোমাই আছিল।

(১) আনন্দ যেতিয়ালৈকে লিচ্ছবীসকলে পূৰ্ণ সাংঘ আহ্বান কৰি থাকে;

(২) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাক সকলোটি একেলগে সম্মিলিত হৈ সমিল মিলেৰে তেওঁবিলাকৰ শাসন-কাৰ্য্য পৰিচালনা কৰি থাকে;

(৩) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকৰ ৰাষ্ট্ৰনীতিত নথকা নতুন কথা প্ৰৱৰ্ত্তন নকৰে আৰু প্ৰৱৰ্ত্তিত হৈ থকা নীতিৰ লৰচৰ নকৰে আৰু সেই দেশৰ প্ৰাচীন ৰীতি-নীতি অনুসৰি কাম কৰি থাকে;

(৪) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকে তেওঁবিলাকৰ বয়োশ্ৰেষ্ঠ সকলক সন্মান কৰে, শ্ৰদ্ধা-ভক্তি কৰে, আৰু তেওঁবিলাকৰ কাৰ্য্যাৱলী অনুমোদন কৰি থাকে আৰু তেওঁবিলাকৰ কথা শুনা, উপদেশমতে চলাটো এটা কৰ্ত্তব্য বুলি ধৰি থাকে;

(৫) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকৰ মাজত কোনেও কাৰো তিৰোতা বা ছোৱালীক বলাৎকাৰ কৰি বা পলুৱাই নিনিয়ে;

(৬) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকৰ মাজত থকা ধৰ্ম্মস্থান বিলাকক সন্মান কৰে শ্ৰদ্ধা-ভক্তি কৰে আৰু চলাই থাকে;

(৭) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকৰ মাজত থকা অৰ্হৎ সকলক ৰক্ষা কৰি থাকে আৰু পূৰ্ণ সহযোগ দান কৰি থাকে তেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকৰ কোনো প্ৰকাৰ অৱনতি নহব আৰু তেওঁবিলাকৰ উন্নতিহে সাধন হ'ব।

এই কথা শুনি মন্ত্রীজনে মগধৰাজে লিচ্ছবীসকলক জয় কৰিব নোৱাৰে বুলি থিৰাং কৰি উলটি গ'ল, তেওঁ যোৱাৰ পাছতে বুদ্ধই ভিক্ষুসকলক মাতি আনি এখন সংঘ পাতিলে। কলে :—

"হে ভিক্ষুসকল, মই তোমালোকক কল্যাণকামী সাতোটা নীতিৰ কথা কম।" এই বুলি তেখেতে ওপৰত কোৱা দৰে ভিক্ষুসকলক সংঘবদ্ধ হবলৈ সাতোটা নীতিৰ উপদেশ দিলে।

(১) যেতিয়ালৈকে ভিক্ষুসকল সম্পূৰ্ণভাবে একেলগ হৈ থাকে :—

(২) যেতিয়ালৈকে তেওঁলোক একমত হৈ একভাবে ঠিয় দি থাকে আৰু সম্পূৰ্ণ সহযোগিতাৰে সংঘৰ কৰ্ত্তব্য পালন কৰি থাকে।

(৩) যেতিয়ালৈকে ভিক্ষুসকলে নিজে সুকিয়াকৈ একো ৰীতি-নীতি প্ৰতিষ্ঠা নকৰে—যি ৰীতি-নীতিৰ বিধান দিয়া হোৱা নাই আৰু সু-প্ৰতিষ্ঠিত ৰীতি-নীতিৰ একো লৰচৰ নকৰে আৰু সংঘৰ নিয়ম মানি কাম কৰি থাকে :—

(৪) যেতিয়ালৈকে ভাতৃসকলে বয়ো-জেষ্ঠসকলক, পিতৃসকলক আৰু সংঘৰ গুৰিয়ালসকলক সন্মান আৰু শ্ৰদ্ধা-ভক্তি কৰি থাকি আৰু তেওঁবিলাকৰ আদেশ মানি চলাটো কৰ্ত্তব্য বুলি ধৰে :—

(৫) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকে কোনো প্ৰকাৰ লোভ মোহৰ প্ৰভাৱত নপৰে :—

(৬) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকে নির্জ্জনতাৰ মাজত অনন্ত উপলব্ধি কৰি থাকে :—

(৭) যেতিয়ালৈকে তেওঁবিলাকে নিজৰ মন এইদৰে সু-পৰিচালিত কৰি থাকে, তেতিয়ালৈকে ভিক্ষুসকলৰ পতন নহয়, বৰং উন্নতিহে হৈ থাকিব।

বৌদ্ধ সংঘৰ জন্মৰ ইতিহাসেই পৃথিবীৰ ভিতৰত প্ৰথম সাধু সন্ন্যাসীৰ সংঘবদ্ধতাৰ ইতিহাস বুলি কব পাৰি। বুদ্ধই যদিও সংঘ স্থাপনৰ ভাবটো ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য-সমূহৰ ৰাজনৈতিক সংঘ সমূহৰ পৰাই পাইছিল, তথাপি তাত তেখেতৰ মহান চিন্তাৰ সুকীয়া পৰিচয় আছে। এটা ৰাজনৈতিক খণ্ডক ধৰ্ম্ম-নীতিৰ শক্তিশালী অনুষ্ঠান হিচাপে গঢ়ি তোলা জগতৰ কাৰণেই মঙ্গল দায়ক হ'ল।

বৌদ্ধ-সঙ্গীতি।

ভগবান বুদ্ধৰ পৰিনিৰ্ব্বাণৰ অলপ পাছতে বৰ্ষাকালত মগধৰাজ অজাত শত্ৰুৰ সহায়ত ৫০০ অৰ্হৎ ভিক্ষু সমবেত হৈ প্ৰথম বৌদ্ধ সঙ্গীতি বা বৌদ্ধ-সভা পাতে। অৰ্হৎ স্থবিৰ মহাকাশ্যপে এই সঙ্গীতিৰ সভাপতিত্ব কৰিছিল। এই সভাতে পালি ভাষাত লিখা বিনয় পিতকৰ অন্যতম গ্ৰন্থ মহাবৰ্গ সংগ্ৰহ আৰু আবৃত্তি কৰা হয়। তাৰ প্ৰায় এশ বছৰৰ পাছত বৈশালীৰ বালুকাৰাম নামে ঠাইত ৭০০ অৰ্হৎ ভিক্ষু সমবেত হৈ দ্বিতীয় সঙ্গীতি পাতে। এইবাৰ যশ স্থবিৰে সভাপতিত্ব কৰিছিল। বুদ্ধৰ পৰিনিৰ্ব্বাণৰ ২৩৬ বছৰ হওঁতে জগত বৰেণ্য সম্ৰাট

অশোকৰ ৰাজত্ব কালত, তেখেতৰ উদ্যোগত পাতলি পুত্ৰৰ ওচৰত অশোকাৰামত সমবেত হোৱা ৬০,০০০ ভিক্ষুৰ মাজৰ পৰা নিৰ্ব্বাচিত ১০০০ অৰ্হৎ ভিক্ষুক লৈ তিষ্য স্থবিৰৰ সভাপতিত্বত তৃতীয় সঙ্গীতিৰ অধিবেশন হয়। এই সভাত অৰ্হৎ সকলে ত্ৰিপিটৰ শাস্ত্ৰত সোমোৱা অনাচাৰ সমূহ বৰ্জ্জন কৰি পৰিশুদ্ধ কৰে। ইয়াৰ পিছত অশোকৰ পুত্ৰ মহেন্দ্ৰ স্থবিৰে এই ত্ৰিপিটৰ শাস্ত্ৰৰ এখন পুথি সিংহল দ্বীপলৈ লৈ যায় আৰু তাত প্ৰচাৰ কৰেগৈ। ক্ৰমে এই শাস্ত্ৰ গৈ ব্ৰহ্মদেশ, শ্যামদেশ আদি সুদূৰ পূব পায়গৈ। এইদৰে গৌতম বুদ্ধৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত ধৰ্ম্মচক্ৰ পৃথিবীত ব্যাপ্ত হৈ পৰে আৰু সংঘবিলাক গঠিত হয়। সেই বৌদ্ধ সঙ্গীতিৰ আদৰ্শ লৈয়েই বৰ্ত্তমান বিশ্ব-বৌদ্ধ-সংঘৰ স্থাপিত হৈছে।

সমস্ত মানৱ জাতিৰ এক তৃতীয়াংশ লোকে তেওঁবিলাকৰ নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক জীৱনৰ প্ৰেৰণা লাভ কৰিছে—এই বিশ্ব বৰেণ্য শাক্য ৰাজবংশৰ কোঁৱৰ সিদ্ধাৰ্থৰ পৰা। মানুহৰ চিন্তা ৰাজ্যত বুদ্ধই যি অনন্ত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি গ'ল তাক কালে কেতিয়াও মোহাৰি পেলাব নোৱাৰে। 'বুদ্ধ' বুলিলেই মনত ধাৰণা হয়, অতি উচ্চ স্তৰত থকা এটি স্বতঃসিদ্ধ মানব সত্বা—অতি পৱিত্ৰ, অতি নিৰ্ম্মল, আৰু পৰম কাৰুণিক। বুদ্ধৰ ধৰ্ম্মনীতিত নৈৰাশ্য নাই, অসাধ্য নাই, অকুশল একো নাই।

সমস্ত জীৱ-জগতৰ প্ৰতি মৈত্ৰীভাব কৰি বিশ্ব প্ৰেমৰ আনন্দত উদ্বুদ্ধ হৈ কুশল পথগামী সকলে শেষত মহামঙ্গল

লাভ কৰাৰ প্ৰত্যক্ষ নির্দ্দশন দিওঁতা এই জগতবৰেণ্য তথাগত বুদ্ধৰ বিষয়ে দুটা কথা মোৰ ভাই-ভনিহঁতে মাতৃ ভাষাৰে জানক বুলিয়েই এইখিনি সংগ্ৰহ কৰি দিয়া হ'ল। ইয়াত যিমান ভুল ভ্ৰান্তি আৰু আসোঁৱাহ আছে এইখিনি মোৰ অজ্ঞতা আৰু ক্ষুদ্ৰ জ্ঞানৰ দোষ বুলি পণ্ডিত সকলে নিজগুণে ক্ষমা কৰে যেন।

—নিৰ্ব্বান —

এই গ্ৰন্থৰ ভিতৰতে সৰল ভাষাৰে সম্যকসম্বুদ্ধ, গৌতম বুদ্ধৰ 'নিৰ্ব্বাণ' সম্পৰ্কে কোৱা আছে। তথাপি আন আন গ্ৰন্থৰ পৰাও কিছু সংগ্ৰহ কৰি তলত দিয়া হ'ল।

বুদ্ধৰ মতে দুখেই মূল সত্য। জৰা ব্যাধিগ্ৰস্ত এটা বুঢ়া মানুহ দেখিয়েই ৰাজপুত্ৰ সিদ্ধাৰ্থৰ প্ৰাণত প্ৰথমে এই দুখ সত্যৰ ধাৰণা সোমায়। জীৱ বিলাকক কেনেকৈ দুঃখৰ পৰা ত্ৰান কৰিব পাৰি তাৰ উপায় চিন্তা কৰোঁতে কৰোঁতে তেখেতে নিজেই যথাসৰ্ব্বস্ব ত্যাগ কৰি বনবাসী হৈ সাধনাত মগ্ন হয়। আত্ম সাধনাৰ মাজত দেখা পালে যে, কামনা আৰু কামনাৰ পৰা ওপজা তৃষ্ণাই সকলো দুখৰ কাৰণ। এটা কাৰ্য্যৰ এটা কাৰণ আছেই। যি বস্তুৰেই উৎপত্তি আছে তাৰেই বিনাশো আছে। গতিকে এই দুখ উৎপত্তিৰ মূল কাৰণবোৰ উচ্ছেদ কৰিব পাৰিলেই শান্তি আহিব। সেই বাবেই তৃষ্ণা নিবাৰণ কৰিব লাগে। নিবাৰণৰ উপায় কি? অভ্যাসৰ দ্বাৰা কামনা-বাসনাৰ নিৰোধ কৰা। মনৰ কামনাবোৰে যাতে একো আহাৰ

নাপাই আপোনা আপুনি মৰি যায় তেনে ভাবে জীৱন পৰিচালিত কৰাই ইয়াৰ উপায়। এটা চাকি যেতিয়া নুমাই যায়, তেতিয়া সেই চাকিটোৰ পোহৰ পৃথিবীত থাকিল নে আকাশলৈকে গ'ল বা কোন পিনে গ'ল তাৰ একো চিন নাথাকে। তেল নাইকিয়া হোৱা হেতুকে চাকিটোৱে জ্বলি থকাৰ পৰা শান্তি পালে। ঠিক এইদৰেই যেতিয়া কুশলপথগামী এজন মানুহৰ জীৱন-বন্তি নুমাই যায়, তেওঁ পৃথিবী কিম্বা আকাশ বা কোনো দেশে বিদেশে গমণ নকৰে। দুখ ক্লেশ ৰাশিৰ হেতু ক্ষয় হোৱা বাবে তেওঁ শান্তি প্ৰাপ্ত হয়। গতিকে এনেকুৱা বৈৰাগ্যৰ পৰা কেৱল শান্তিহে লাভ হয়। মুক্তি বা নিৰ্ব্বাণ লাভৰ পথটোৱেই নিবৃত্তিৰ পথ। চিত্তত কোনো বৃত্তি নেথাকে। আমাৰ বৈষ্ণৱ দৰ্শনে পৰমাত্মা স্বৰূপ ঈশ্বৰক নিজ হৃদয়ত বহি আছে বুলি বিশ্বাস কৰে। সেই কাৰণে কয়—

> "তুমি চিত্ত-বৃত্তি মোৰ প্ৰৱৰ্ত্তক নাৰায়ণ
> তুমি নাথ মই নাথৱন্ত………"

কিন্তু বুদ্ধই এইদৰে কোৱা নাই। বুদ্ধৰ মতে আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰতো ব্যক্তিগত সত্বা সকলো প্ৰকাৰে স্বাধীন। চিত্তত থকা বৃত্তি বিকাশৰ গৰাকী ব্যক্তি জনহে। কুশল পথ চিনি পালে, আৰু সেই পথে যোৱা নিয়ম বিলাক আয়ত্ব কৰিব পাৰিলেই প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজে নিজেই সম্যক স্বাধীনতা লাভ কৰিব পাৰে। যদি লোভাগ্নি, দ্বেষাগ্নি আৰু মোহাগ্নি নুমাই যায় আৰু বিশুদ্ধ কৰ্ম্ম বিলাক কৰি মানুহে সৰল-সহজ ভাবে জীৱন যাপন কৰিব পাৰে,

তেন্তে, এই তিনি বিধ তাপৰ পৰা তেওঁ জীৱিত অৱস্থাতেই শান্তি পাব পাৰে। এই শান্তিত জীয়াই থাকিবৰ একমাত্ৰ পথ শীল অনুসৰণ কৰা। হৃদয় নিৰ্ম্মল আৰু পবিত্ৰ কৰি থ'ব পাৰিলেই আনন্দময় জ্যোতি সদায় পৰি থাকিব। বুদ্ধই শিষ্যক উপদেশ দিওঁতে কৈছিল—তোমালোকৰ হিয়াৰ দুৱাৰত সেই জ্যোতি পৰিছে। অন্ধকাৰ হিয়া পঁজাৰ দুৱাৰ মেলি দিয়া। জ্ঞানৰ আলোকত তোমালোকৰ হিয়া উজ্জ্বল হৈ উঠক। সেই দিব্য জ্যোতি পৰিহাৰ কৰি "মই" ভাবৰ অন্ধকাৰ গুহাত লুকাই কিয় কৌটি কৌটি জন্মৰ কাৰণে অকল্যাণ সৃষ্টি কৰিছা ?

ঐক্যৰ পৰা শক্তি উপজে আৰু খণ্ডতাৰ পৰা শক্তি ক্ষীণ হয়। মানৱ অন্তৰত শ্ৰদ্ধা, স্মৃতি, ধৈৰ্য্য সমাধি আৰু প্ৰজ্ঞা এই পাচোঁটা গুণৰ সমন্বয় হ'লে পৰস্পৰৰ সহযোগিতাত মনৰ বল বাঢ়ে। পৰ্ব্বতৰ উচ্চতম শিখৰত উঠিব খুজিলে সাধাৰণ কৰ্ত্তব্যৰ খাপবোৰ এটা এটাকৈ পাৰ হৈ যাব লাগিব। সেই দৰেই মানৱ-জন্মৰ চৰম সাৰ্থকতা নিৰ্ব্বাণ লাভ কৰিবলৈ হ'লে শ্ৰদ্ধা, স্মৃতি, ধৈৰ্য্য, সমাধি (মৌন ধ্যান অৰ্থাৎ গভীৰ চিন্তা) আৰু প্ৰজ্ঞা বা পৰম জ্ঞান লাগিব। প্ৰজ্ঞাবাণ লোকেই সংসাৰৰ দুখ জয় কৰি নিৰ্ব্বাণ লাভ কৰিব পাৰে। যাৰ মূলে সৈতে বাসনাৰ বীজ আৰু লোভ মোহাদিৰ হেতু ক্ষয় হৈ গৈছে, তেওঁ আৰু নতুনকৈ জন্ম-মৃত্যুৰ আৱৰ্ত্তনৰ চকাত পাক-ঘূৰণী নেখায়। তেওঁৰ কাৰণেই অহা যোৱাৰ, জন্ম-মৃত্যুৰ চিৰ অৱসান ঘটে। মহা শান্তি লাভ হয়। এয়েই নিৰ্ব্বাণ।

ইমানকে এই প্ৰবন্ধত কৈ আমি সামৰণি মাৰিলো। "এচিয়াৰ জ্যোতি"ত স্যাৰ এডউইন আৰ্ণল্ডএ নিজে কৈছে যে গৌতম বুদ্ধৰ জীৱন-চৰিত বৰ্ণনা কৰা "এচিয়াৰ জ্যোতি"ত কল্পনাৰ ৰহণ সনা আছে গতিকে অনেক দাৰ্শনিক মতবাদ আৰু বুদ্ধৰ মহিমা অস্পষ্ট হৈ থাকিব পাৰে। তেখেতে পাতনিৰ শেষত সঁচাকৈয়ে কৈছে যে তেখেতে ভাৰতবৰ্ষ আৰু ভাৰতবৰ্ষৰ মানুহ বিলাকক বৰ ভাল পাইছিল। তেখেতৰ ইংৰাজী কাব্যখনৰ ওচৰত আমিও অশেষ ঋণী। কাৰণ, বৌদ্ধ সাহিত্য লিখিত হোৱা পালি ভাষা নজনাকৈয়ো "লাইট অব এচিয়াৰ" পৰা ভালেমান কথা জানিবলৈ পালো। ইয়াৰ উপৰিও ইয়াৰ পাতনি লিখোঁতে প্ৰজ্ঞানন্দ স্থবিৰ সংকলিত বিনয় পিটকৰ "মহাবৰ্গ" (বঙ্গানুবাদ), শ্ৰীধৰ্ম্মৰাজ বড়ুৱা সংকলিত "বৌদ্ধ মহাপৰিনিৰ্ব্বাণ" আৰু স্বৰ্গীয় ডাক্তৰ কে, পি, জয়স্বল এম, এ, পি, এইচ্-ডি প্ৰণীত "হিন্দু পলিটি" (হিন্দু ৰাষ্ট্ৰনীতি) গ্ৰন্থৰ সহায় লোৱা হৈছে।

বহুজনৰ সুখৰ অৰ্থে, বহুজনৰ হিতৰ অৰ্থে যি জনে পথ প্ৰদৰ্শন কৰি এক তৃতীয়াংশ মানৱ-জাতীক সমৃদ্ধ কৰি আছে, সেই পৰম দয়ালু সৰ্ব্বজীৱৰ বন্ধু, চিৰঞ্জীৱি মহামানৱ তথাগত বন্ধুৰ চৰণত কৌটি কৌটি প্ৰণাম জনাই সকলোৰে ওচৰত বিনয় সহকাৰে ক্ষমা ভিক্ষা খুজিলো। নতুন ভাৰতবৰ্ষত অশোক চক্ৰ গ্ৰহণ কৰিছে। এচিয়াৰ নৱ-জাগৰণ হৈছে—এনে দিনত "এচিয়াৰ জ্যোতি"য়ে পঢ়ুৱৈ সমাজক তৃপ্তি দিব পাৰিলেই আমি কৃতাৰ্থ মানিম। ইতি—

'বকুলবন'
ছোলাধৰা
যোৰহাট
৩১। ১। ৫৬

শ্ৰীআনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা।

এচিয়াৰ জ্যোতি

(তথাগত বুদ্ধৰ মহান ত্যাগৰ অমৰ কাহিনী)

প্ৰথম অধ্যায়।

—:০:—

যি জন যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থ, গৌতম, শাক্যসিংহ আদি নামেৰে পৰিচিত হৈছিল—যিজন পৃথিৱী আৰু স্বৰ্গ আৰু নৰকত অনুপম, - যি জন সৰ্ব্ব-সম্মানিত আটাইতকৈ জ্ঞানী। অতি সুন্দৰ, অতি দয়ালু, নিৰ্ব্বাণ আৰু নীতিধৰ্ম্মৰ শিক্ষাদাতা—জগতৰ ত্ৰাণ কৰ্ত্তা সেই প্ৰভু বুদ্ধৰ জীৱন-চৰিত্ৰ।

*

মানুহৰ কাৰণে তেওঁ এইদৰেই আকৌ পৃথিবীত জন্ম ললেহি। সৌ আকাশৰ আটাইতকৈ উচ্চ-স্তৰত চাৰিজন প্ৰতিভূ অৰ্থাৎ শাসন কৰ্ত্তাৰ প্ৰতিনিধি আছে। তেওঁবিলাকেই আমাৰ এই পৃথিৱীখন শাসন—কৰে। তেওঁবিলাকৰ তলত কেইবাটাও মণ্ডল আছে। যিটো মণ্ডল পৃথিৱীৰ ওচৰ কিন্তু বহুত ওখত। তাতে মৃত্যু হৈ থকা সাধু আত্মা বিলাক ত্ৰিশ

হাজাৰ বছৰ বৈ থাকে, তাৰ পাছত পুনৰ জন্ম লয়। সেই আকাশত বৈ থকা প্ৰভু বুদ্ধৰ নিমিত্তে পুনৰ জন্মৰ পাচোঁটা চিন ওলাল। দেৱতা সকলে এই পুনৰ জন্মৰ চিন কেইটাৰ অৰ্থ বুজি পাই ক'লে—"পৃথিবীক সহায় কৰিবলৈ বুদ্ধ আকৌ যাব"। তেতিয়া বুদ্ধই ক'লে—"আ এতিয়া মই পৃথিবীক সহায় কৰিবলৈ যাম! মোৰ জন্ম-মৃত্যু ভ্ৰমণৰ এয়ে শেষ যাত্ৰা হ'ব। মই হিমালয়ৰ দক্ষিণ ফালে থকা শাক্য সকলৰ মাজলৈ নামি যাম,—তাত ধাৰ্ম্মিক মানুহ বিলাক আছে, আৰু তাৰ ৰজা জন বৰ ন্যায়বান।"

সেই দিনা কপিলাবাস্তুৰ ৰজা শুদ্ধোদনৰ মহিষী মায়া দেৱী স্বামীৰ কাষত শুই আছে। তেওঁ এটা আচৰিত স্বপ্ন দেখিলে—

গুলপীয়া মুক্তাৰ দৰে ছটা ৰশ্মি থকা এটা উজ্জ্বল তৰা। কাম-ধেনুৰ গাখীৰৰ নিচিনা বগা এটা ছ-দঁতীয়া হাতীৰ দৰে সেই তৰাটো মহা-শূন্যৰ মাজেদি বেগেৰে নামি আহিছে, আৰু মায়াৰ চকুৰ আগত অতি উজ্জ্বল হৈ তেওঁৰ গৰ্ভত প্ৰবেশ কৰিছে।

ৰাণীয়ে সাৰ পালে। এটা অলৌকিক আশীৰ্ব্বাদত ৰাণীৰ বুকুখন উপচি পৰিল। পুৱাৰ সময়ত আকাশখন অবৰ্ণনীয় মনোৰম পোহৰত জিলিকি উঠিল। সেই স্বৰ্গীয় আনন্দৰ প্ৰৱাহ পৰ্ব্বত-ভৈয়াম নগৰ-সাগৰ সকলোতে বৈ গ'ল। প্ৰকৃতিৰ গছ পাতে যেন কাণে কাণে কবলৈ ধৰিলে—"শুনা, শুনা, মৃত সকলে জীৱ পাব। মৰণ শীল জীৱন বিলাকে!

উঠা; শুনা, আশাত হেন্দুলি উঠা! বুদ্ধ আহিছে।" এছাটি নতুন বতাহ চাৰিউপিনে বৈ গ'ল। যেতিয়া এই স্বপ্নৰ কথা ৰাষ্ট্ৰ হৈ গ'ল তেতিয়া স্বপ্নতত্ব জনা পণ্ডিত সকলে ক'লে— "স্বপ্নটো ভাল। ৰাণীয়ে আচৰিত জ্ঞান থকা এটি পৱিত্ৰ পুত্ৰ লাভ কৰিব। তেওঁৰ দ্বাৰাই সকলো প্ৰাণীৰ কল্যাণ হ'ব আৰু তেওঁ অজ্ঞানতাৰ পৰা মানুহক উদ্ধাৰ কৰিব। যদি তেওঁ ৰজা হ'ব খোজে তেন্তে সসাগৰা পৃথিবীৰ অধীশ্বৰ হ'ব।"

এইদৰেই পৱিত্ৰ বুদ্ধৰ জন্ম হ'ল।

সেইদিনা বহাগৰ পূৰ্ণিমা তিথি। ৰাজ কাৰেঙৰ চোতালত থকা এজোপা পলাশ গছৰ তলত ৰাণী মায়া দেৱী ভৰ-দুপৰীয়া থিয় হৈছে গৈ। চাৰিউপিনে থকা ফুলবোৰ ফুলি সেই দিনা জকমকাই আছে। সেই ঠাইতে একো যন্ত্ৰনা নোহোৱাকৈ ৰাণীৰ প্ৰসৱ হ'ল। নৱজাত সন্তানটিৰ ৩২টা পৱিত্ৰ চিন্ দেখা হ'ল। এই মহান বাতৰি ৰাজ কাৰেঙত মুহূৰ্ত্ততে বিয়পি পৰিল। সন্তানটি ভিতৰলৈ নিবৰ কাৰণে এখন সুবৰ্ণ-খচিত বিচিত্ৰ পালেং অনা হ'ল। সেই পালেং খনৰ চাৰিপিনে ধৰি অহা চাৰি জন যেন সেই আকাশৰ চাৰি কোণে থকা ঈশ্বৰৰ প্ৰতিভূ চাৰি জনাহে! তেওঁলোক যেন সুমেৰু পৰ্ব্বতৰ পৰাহে নামি আহিছে—এনে ধাৰণা হ'ল। পূব ফালৰ জনৰ গাত ৰূপালী সাজ— মুক্তা মালাৰে সুশোভিত, দক্ষিণৰ জনৰ হাতত পোৱাল বাখৰৰ ঢাল আৰু উত্তৰৰ জনৰ গাত তেনেই সোণৰ

পোছাক এওঁবিলাকে মহাসমাৰোহেৰে নৱজাতকক পালেঙত তুলি ভিতৰলৈ নিলে ।

ৰজা শুদ্ধোদনে কিন্তু এইবোৰ বাঞ্ছা কৰা নাছিল। তেওঁৰ মতেৰে লৰাটি পাৰ্থিৱ ক্ষমতা সম্পন্ন এজন চক্ৰৱৰ্ত্তী ৰজা হ'ব লাগে। তেওঁক দিবলৈ ৰজাৰ সাতোটা উপঢৌকন আছে। চক্ৰৰত্ন, মণি, অশ্বৰত্ন, হস্তিৰত্ন, এজন কুশলী মন্ত্ৰী, এজন অপৰাজেয় সেনাপতি আৰু স্ত্ৰী-ৰত্ন। ৰজাই আজ্ঞা দিলে যে, নগৰত উৎসৱ হ'ব লাগে। নৃত্য, গীত, বাদ্য, বিবিধ প্ৰকাৰৰ খেল-তামছা। হাঁহি-আনন্দেৰে কপিলাবাস্তু নগৰ উলাহি উঠিল। দূৰ-দূৰণিৰ পৰা ডাঙৰ ডাঙৰ সাউদবিলাকে অনেক বহুমূলীয়া উপহাৰেৰে ৰাজ-ভঁড়াল ওপচাই দিলেহি। সকলো প্ৰজাই নৱজাত ৰাজ-কোৱঁৰক সৰ্ব্বাৰ্থসিদ্ধ অৰ্থাৎ সকলো প্ৰকাৰে নদন-বদন নাম দিলে। চমুকৈ সেয়ে মানুহৰ মুখত হ'লগৈ সিদ্ধাৰ্থ। গৌতম, শাক্য সিংহ আদি নামেৰেও তেওঁৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

ৰজাক পুত্ৰ জন্মৰ শুভেচ্ছা জনাবলৈ অহা সকলৰ ভিতৰত এজন আছিল পকাচুলীয়া মুনি, অসিত। তেওঁৰ কাণ দুখন দীঘল। পৃথিবীৰ সকলো কথা বাৰ্ত্তা আৰু স্বৰ্গীয় শব্দ বিলাক তাৰে তেওঁ শুনিবলৈ পায়। তেওঁ গছৰ তলত বহি প্ৰাৰ্থনা কৰি থাকোঁতে বুদ্ধৰ জন্ম হোৱা বাবে দেৱতা সকলে গীত গোৱা শুনিবলৈ পাইছিল। উপবাস কৰি আৰু বয়সত বুঢ়া হলেও

অসিত মুনিৰ কান্তি মনোৰম হৈয়েই আছিল। তেওঁক ওচৰলৈ মাতি আনি ৰজাই নমস্কাৰ কৰিলে, আৰু ৰাণী মায়াই মুনিক দেখি তেওঁৰ পৱিত্ৰ চৰণত নৱ জাত শিশুটি লগাব খুজিলে। আচৰিত হৈ মুনিয়ে কাতৰ ভাৱে কবলৈ ধৰিলে—"কি কৰে, কি কৰে ৰাণী। এই দৰে নহয়!" এই বুলি কৈ সেই ফালে মুনিয়ে আঁঠু লৈ প্ৰণাম কৰিলে। ক'লে—"হে শিশু! মই প্ৰাৰ্থনা জনাইছোঁ। তুমিয়েই তেওঁ। তোমাৰ গাত গুলপীয়া পোহৰ। ভৰিৰ তলুৱাত কোমল বেঁকা স্বস্তিকাৰ চিন, আৰু অনেক শুভ লক্ষণ দেখিছোঁ। তুমি বুদ্ধ। মই যদিও শুনিবলৈ নাপাওঁ, যেহেতু মই বুঢ়া হৈ আহিছোঁ—আৰু তুমি শিক্ষা দিয়াৰ আগতে মৰিম, তথাপিও আজি তোমাক দেখা পালোঁ। তুমি অমৰ নীতি-জ্ঞান শিক্ষা দি জগতক ত্ৰাণ কৰিবলৈহে আহিছাঁ। মহাৰাজ, আপুনি নিশ্চয় জানিব যে আপোনাৰ মানৱ-জন্ম ৰূপ—গছত এই এপাহি কুসুম,—যি পাহ হেজাৰ হেজাৰ বছৰৰ পাছত একোবাৰ ফুলে। এই কুসুম যেতিয়া প্ৰস্ফুটিত হ'ব ইয়াৰ জ্ঞান-স্বৰূপ-সুগন্ধই জগত আমোদিত কৰিব, আৰু প্ৰেমে মৌ বৰষিব। আপোনাৰ ৰাজকীয় শিপাৰ পৰা এই এপাহি স্বৰ্গীয় পদুম ফুল ফুলি উঠিছে। আ! আপোনাৰ বংশ কিমান ধন্য! কিমান সুখী! আৰু হে ৰাণী! এই পৱিত্ৰ সন্তান জন্ম দিয়াৰ বাবে আপুনি দেৱতা আৰু মানুহ সকলোৰে কাৰণে আদৰৰ। এই বাবে আপুনি আৰু একো কষ্ট নাপায়। কিন্তু জীৱনটো যন্ত্ৰনাৰে ভৰা। আপুনি প্ৰসৱৰ

একো যন্ত্ৰনা নোপোৱাকৈ সন্তানটি জন্ম দিলে যদিও সাত দিনৰ দিনা আপোনাৰ সেই যন্ত্ৰণা আহিব।"

ঠিক মুনিয়ে কৈ যোৱাৰ দৰেই ঘটনা ঘটিল। সপ্তম দিনৰ দিনা ৰাণীয়ে হাঁহি হাঁহি শুবলৈ গ'ল আৰু সাৰ নাপালে। সন্তোষ মনেৰে ৰাণী স্বৰ্গগামিনী হ'ল। অসংখ্য দেৱতাই স্বৰ্গত ৰাণীক উপাসনা কৰিবলৈ ধৰিলে। অনেক দাস-দাসীয়ে ৰাণীক মহান মাতৃত্বৰ আলপৈছান ধৰিবলৈ লাগিল। ইফালে কেচুৱাতে মাঁউৰা হোৱা লৰাটিৰ কাৰণে ৰাজ-কুঁৱৰী মহাপ্ৰজাপতি আগ বাঢ়ি আহিল এগৰাকী ধাইৰ দৰে। তেওঁৰ বুকুত থকা অমৃত ৰসেৰে শিশুটিক আনন্দ দিবলৈ ধৰিলে। যাৰ দুটি ওঁঠৰ অমৰ ৰাণীয়ে জগতক শান্তি দান কৰিলে, সেই ওঁঠত শিশু অৱস্থাত বুকুৰ অমৃত দিবলৈ পাই ৰাজ-কুঁৱৰীয়ে নিজকে ধন্য মানিলে।

যেতিয়া সিদ্ধাৰ্থৰ আঁঠ বছৰ পূৰহৈ গ'ল তেতিয়া তেওঁক ৰাজকোৱঁৰে পাবলগীয়া বিদ্যা শিক্ষা দিবলৈ ধৰিলে। মন্ত্ৰী সকলেৰে সৈতে আলোচনা কৰি সেই শিক্ষা দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। সকলোৱে একেমত হ'ল যে বিশ্বামিত্ৰই আটাইতকৈ জ্ঞানী, সকলো শাস্ত্ৰত পাৰ্গত আৰু তেওঁ অনেক শিল্প-বিদ্যাও জানে। গতিকে তেওঁকেই শিক্ষা গুৰু ৰূপে আনিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিলে। ৰাজ আজ্ঞা পালন কৰি বিশ্বামিত্ৰই শিক্ষকতাৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিলে। এইদৰে শিক্ষা দি থাকোঁতে এদিন বিশ্বামিত্ৰই তেওঁক ফলিত গায়ত্ৰী মন্ত্ৰটো লিখিবলৈ ক'লে আৰু সিদ্ধাৰ্থৰ

কাণে কাণে মন্ত্রটো মাতিবলৈ ধৰিলে। ফলি গুটি লৈ সিদ্ধাৰ্থই ঋষিৰ ফালে মুখ দোঁৱাই লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। অতি অলপ সময়ৰ ভিতৰতে কেবা বিধো আখৰেৰে সেই পৱিত্ৰ মন্ত্রটো লিখি দেখুৱালে। ইয়াৰ পাছত তেওঁক গণনা শিকাবলৈ ধৰিলে। অতি আচাৰত ধৰণেৰে সিদ্ধাৰ্থই গুৰুৰ ইঙ্গিত পোৱা মাত্রকে সকলো বিদ্যা আয়ত্ব কৰিবলৈ ধৰিলে। শিক্ষা-গুৰুলৈ তেওঁৰ অসীম শ্রদ্ধা আছিল। খেল-ধেমালিতো সিদ্ধাৰ্থ আগ বঢ়ুৱা আছিল। ধেমালি কৰি থাকোতে লগৰীয়া বিলাকে হাৰিম বুলি ভাবি মন বেয়া কৰা দেখিলে বা খেলি থাকোঁতে পোহনীয়া হৰিণ বিলাক আহিলে সিদ্ধাৰ্থই খেল এৰি ক্ষন্তেক পৰ বৈ থাকে। শোক বেজাৰ বা দুখৰ একো গম নোপোৱাকৈ লৰা-কাল ৰং-ধেমালিৰ মাজেদিয়েই অতিবাহিত কৰিছিল যদিও সিদ্ধাৰ্থৰ মনটো কেতিয়াবা কেতিয়াবা কিবা চিন্তাত গধুৰ হৈ পৰে। এদিন বসন্ত কালত ৰাজ উদ্যানত খেলি থাকোঁতে ওপৰেদি এজাক বনৰীয়া ৰাজহাঁহ উত্তৰ ফালে থকা হিমালয়ৰ পিনে উৰি গৈছিল। কঁক্ কঁক্ কৈ মৰম লগা সুৰত শুধ বগা হাঁহজাক এধাৰ বগা মালাৰ দৰে লা-নি লাগি গৈ আছিল। যুৱৰাজৰ সম্পৰ্কীয় দেৱদত্তই তাকে দেখি সেইফালে চাই ধনুখন টোৱালে আৰু কাঁড় পাত এৰি দিলে। আটাইতকৈ আগত যোৱা ৰাজহাঁহটোৰ বুকুত সেই নিষ্ঠুৰ কাঁড় পাত সোমালগৈ আৰু হাঁহটো আহি তেজেৰে ৰাঙলী হৈ মাটিত পৰিলহি। সেই দৃশ্য দেখি সিদ্ধাৰ্থ লৰি গৈ বৰ মৰমেৰে হাঁহটো মাটিৰ পৰা তুলি

নিজৰ বুকুত সুমাই ললে। যোগ কৰিবলৈ বহাদি লেপেটা কাঢ়ি বহি বুকুৰ পৰা সেই নিষ্ঠুৰ কাঁড় পাত উলিয়াই হাঁহটোৰ বুকুত এখন হাত দি মৰমেৰে হাত ফুৰাবলৈ ধৰিলে। তেজ ৰবলৈ অনেক দৰৱ দিলে। হাঁহটোৰ এনে অৱস্থা দেখি সিদ্ধাৰ্থৰ চকু চলচলীয়া হৈ পৰিল।

এনেতে কোনোবাই ক'লে—"আমাৰ যুৱৰাজে কাঁড়েৰে ৰাজহাঁহ এটা মাৰিলে"। সিদ্ধাৰ্থই ক'লে—"নহয় নহয়, মই মৰা নাই, দেৱদত্তইহে। কিন্তু হাঁহটো মৰা নাই জীয়াই আছে।" দেৱদত্তই তেওঁতয়া ক'লে–"জীয়াই থকু বা মৰক হাঁহটো ওপৰৰ পৰা কাঁড় মাৰি মইহে মাটিত পেলালোঁ। হাঁহটো মোৰহে। মোক দিয়া"। এই কথা শুনি সিদ্ধাৰ্থই তেওঁৰ সুকোমল গালত ৰাজহাঁহটোৰ ডিঙিটো লগাই বৰ মৰমেৰে মাত দিলে—"হাঁহটো মোৰ। মৰম আৰু দয়াৰে এই হাঁহটো মই মোৰ কৰি লৈছোঁ। মোৰ অন্তৰত কি ভাবৰ উদয় হৈছে সেইটো মই এতিয়া ভালকৈ বুজিব পাৰিছোঁ। মই মানুহক অহিংসা শিকাম। এনেকুৱা বেজাৰ লগা কামবোৰ নিন্দা কৰিম। এই কথালৈ তেওঁবিলাকৰ মাজত অনেক বাক-বিতণ্ডা হ'ল। এনেতে এজন অচিনাকি পুৰোহিত আহি সেই ঠাইত উপস্থিত হ'লহি। তেখেতে ক'লে—"যিজনে এই প্ৰাণীটো বধ কৰিব খুজিছিল তেওঁতকৈ ইয়াৰ প্ৰাণ-ৰক্ষা কৰোঁতা জনৰহে নিশ্চয় অধিকাৰ বেছি। বধ কৰোঁতাই ধ্বংস কৰে কিন্তু ৰক্ষা কৰোঁতাই পুষ্টি সাধন কৰে। চৰাইটো

এই কাৰণে এওঁহে পাব"। সকলোৱে এই বিচাৰ উচিত বুলি বিবেচনা কৰিলে। যেতিয়া হাঁহটো ভাল হ'ল, সিদ্ধাৰ্থই উৰাই দিলে, আৰু সি গৈ লগৰীয়া হাঁহবোৰৰ লগত মিলি গ'লগৈ। এই দৰেই প্ৰভু বুদ্ধই তেওঁৰ দয়াৰ কাম আৰম্ভ কৰিছিল।

আকৌ এদিন ৰজাই ক'লে—"মৰমৰ পুত্ৰ, আহাঁ, বসন্ত কালৰ মনোৰম শোভা চোৱাঁহি। শস্য পূৰ্ণা বসুন্ধৰাই কেনেকৈ খেতিয়ক বিলাকক হেঁপাহ পলুৱাই শস্য দিছে চোৱাঁহি, আৰু মোৰ এই ৰাজ্য মোক চিন্তাত তোলাৰ পাছত কেনেকৈ তোমাৰেই হ'ব—চোৱাঁহি আহাঁ। "ৰজাই মৰমৰ পুতেকক লৈ গৈ এখন শস্য ক্ষেত্ৰ পালেগৈ। নানা বিধ ফলৰ বাগিছা, কুঁৱা, আৰু এখন পথাৰ। তাত হালোৱাই হাল বাইছে। ঘুঁৰলিৰ কেৰেক্ কেৰেক্ শব্দ উঠিছে। মৈৰ আগত ডাঙৰ ডাঙৰ মাটিৰ চপৰাবোৰ ভাগি গুৰি হৈছে। নাঙলৰ ফালৰ মুখত মাটিৰ বুকুত ঢৌ উঠাদি শিৰলুবোৰ উঠিছে, কুঁৱাবোৰৰ পৰা পানী তুলি লোৰ যোৰেদি পানী বোৱাই দিছে, আৰু পানীৰ পৰশ পাই শুকান পথাৰখন আনন্দত হেন্দুলি উঠিছে। আম গছবোৰত চৰাইবোৰ জাকে জাকে পৰিছেহি। ঠায়ে ঠায়ে পিঠিত সাঁচ থকা কেৰ্কেটুৱাবোৰ লৰি লৰি গৈছে। ঠায়ে ঠায়ে ম'হবোৰ চৰি আছে আৰু ওপৰত ঘূৰি ঘূৰি চিলনীবোৰ উৰিছে। ম'ৰা চৰাইবোৰে ইদাল গছৰ পৰা সিদাললৈ উৰা মাৰিছে আৰু নীল বৰণীয়া কপৌবোৰে উৰুলি দিছে। দূৰত থকা গাৱঁৰ পৰা বিয়া উৎসৱৰ ঢোলৰ মাত আহি কাণত পৰিছে। চাৰিওপিনে

শান্তি আৰু পৰিপূৰ্ণ মুখৰ উলহ-মালহ দেখি যুৱৰাজৰ মনত অপাৰ আনন্দ হ'ল। কিন্তু দকৈ ভাবি চাই তেওঁ দেখিলে যে মানৱ জীৱনৰ এই আনন্দ উচৱৰ আঁৰত অনেক কাঁইট আছে। পৰিশ্ৰমী খেতিয়কবিলাকে কপালৰ ঘাম মাটিত পেলাই কিমান কষ্টেৰে জীৱন-নিৰ্ব্বাহ কৰিছে। ভয়াগযা চোকা ৰ'দত বলদ গৰুবোৰে কিমান দুখেৰে হাল টানিছে! তাৰ উপাৰ তেওঁৰ চকুত পৰিল জেঠিবোৰে পৰুৱাবোৰ টেলেপ্ টেলেপ্ কৈ গিলি খাইছে। সাপে জেঠী বেং আদি ধৰি খাইছে। চিলাই থাপমাৰি সাপ বেং আদি যিহকে পাই তাকে নি খাইছে। চৰাইবোৰে ধুনীয়া ধুনীয়া পখিলাবোৰ ধৰি খাইছে। এইদৰে গোটেইখনতে ইটোৱে সিটোক ধৰি খাইছে। এটাৰ মৃত্যুত আন এটাৰ জীৱন-ধাৰণ হৈছে। এইবোৰ দৃশ্যই সিদ্ধাৰ্থৰ মনত ইটোৱে সিটোক হত্যা কৰা সম্পৰ্কে এটা বিৰাট আৰু ভয়াবহ ষড়যন্ত্ৰৰ ৰূপহে ধৰা দিলে। তেতিয়া সিদ্ধাৰ্থই ক'লে—"মোক দেখুৱা-বলৈ অনা সুখৰ ঠাই এইখনেই নে? খেতিয়কে খোৱা পেটৰ আহাৰ মুঠি তেওঁৰ কপালৰ ঘামেৰে লুণীয়া আৰু হাল টনা গৰু-বোৰৰ কিমান কষ্ট! গোটেইখন দুৰ্ব্বলী বলীৰ মাজত যেন এখন তুমুল সংগ্ৰাম।" এইদৰে কৈ প্ৰভু বুদ্ধ এজোপা জামু গছৰ তলত যোগাসনত বহাদি বহিল—যেন পৱিত্ৰ এটি মূৰ্ত্তিহে! এইদৰে বহি তেওঁ মনৰ এই ৰোগৰ বিষয়ে গভীৰ চিন্তাত মগ্ন হ'ল আৰু ইয়াৰ প্ৰতিকাৰৰ উপায় চিন্তা কৰিলে। এটা বিশাল দয়াৰ ভাব আৰু প্ৰাণী জগতলৈ অসীম স্নেহৰ আকৰ্ষণে তেওঁৰ

মন আগুৰি ধৰিলে। তেওঁৰ মনৰ পৰা ৰজা-ভাৱ তেনেই নাইকিয়া হ'ল আৰু সন্যাস ভাবে মন উদাস কৰি তুলিলে। তেওঁ ধ্যানত নিমগ্ন হ'ল।

জীৱন মুক্তিৰ উপায় বিচৰা প্ৰভু বুদ্ধৰ সাধনাৰ এয়ে প্ৰথম আৰম্ভ—ধ্যান।

দ্বিতীয় অধ্যায়।

এতিয়া সিদ্ধাৰ্থৰ বয়স ওঠৰ বছৰ হ'ল। ৰজাৰ আজ্ঞামতে তিনিটা কাৰেং সজোৱা হ'ল। এটা জাৰকালি গৰম হৈ থকাকৈ কাঠেৰে, এটা জহকালি চেচাহৈ থকাকৈ শিলেৰে আৰু এটা ইটাৰে বসন্ত কালৰ উপযোগীকৈ, এই তিনিটা কাৰেঙৰ নাম দিলে শুভা, সুৰম্মা, আৰু ৰম্মা। প্ৰত্যেকটো কাৰেঙৰ চাৰিউপিনে মনোৰম ফুলৰ উদ্যান জকমকাই উঠিল। ঘন সেউজীয়া দুবৰিবনৰ দলিছা পৰা উদ্যানৰ মাজে মাজে কুণ্ড পানীৰ উহ—উজ্জ্বল স্তম্ভ আদিৰ শোভা চমক লগা হৈ পৰিছিল। আপোন মনেৰে এই উদ্যানৰ মাজত সিদ্ধাৰ্থ বিচৰণ কৰি ফুৰিছিল। প্ৰহৰে প্ৰহৰে উদ্যানৰ ভিতৰত নতুন নতুন আমোদৰ আয়োজন কৰা হৈছিল। যৌৱনৰ এই বসন্ত কালৰ আনন্দময় পৰিবেশৰ মাজত যুৱৰাজৰ মনো বুৰ গৈছিল, কিন্তু তথাপি যেতিয়া উদ্যানত থকা হ্ৰদৰ ফটিক ধাৰ যেন ৰূপালী পানীৰ ওপৰত ডাৱৰৰ ক'লা ছাঁ পৰে তেতিয়া যুৱৰাজৰ মনতো তেওঁৰ সেই ধ্যানৰ ভাব জাগেহি আৰু চিন্তা মগ্ন হৈ পৰে।

ৰজাই এই কথা লক্ষ্য কৰি এদিন তেখেতৰ মন্ত্ৰী সকলক মাতি আনি ক'লে—"মন্ত্ৰীসকল, সেই বৃদ্ধ ঋষি আৰু স্বপ্নতত্ব বিশাৰদসকলে কোৱা কথাখিনি ভাবি চাওক। মোৰ নিজৰ প্ৰাণতকৈয়ো প্ৰিয় এই লৰাটি হয় সসাগৰা পৃথিবীৰ অধীশ্বৰ হ'ব, সকলো শত্ৰুক দমন কৰিব, চক্ৰৱৰ্ত্তী ৰজা হ'ব ; নহয়—তেওঁ ত্যাগৰ আদৰ্শ লৈ পৱিত্ৰ জীৱন যাপন কৰিব। এতিয়া তেওঁক কেনেকৈ ত্যাগৰ পথ পাহৰাই গৌৰৱ লাভ কৰিবলৈ উদগনি দিব পাৰি, তাৰ উপায় চিন্তা কৰক।"

প্ৰধান মন্ত্ৰীয়ে ক'লে—"মহাৰাজ, তেওঁৰ মনৰ এই ক্ষীণ বৈৰাগ্যৰ ভাব আঁতৰাবলৈ হ'লে তেওঁক প্ৰেমৰ ভাৰত নিয়োগ কৰিব লাগিব। তেওঁৰ কাৰণে এটি ধুনীয়া ৰাজ কন্যা আৰু খেমেলীয়া সখী সকলৰ সন্ধান কৰিব লাগে।" সকলোৱে এই প্ৰস্তাৱ সজ বুলি ক'লে আৰু এটা নতুন উৎসৱৰ দিহা কৰা হ'ল। ৰাজ্যৰ সকলো সুন্দৰী গাভৰুৱে সেই উৎসৱত যোগ দিব আৰু নানা প্ৰকাৰ খেল-ধেমালি কৰিব। যুৱৰাজে নিজে বিবেচনা কৰি পুৰস্কাৰ বিতৰণ কৰিব। নিৰ্দ্দিষ্ট দিনত কপিলাবাস্তুৰ ধুনীয়া গাভৰুসকল আহি ৰাজ-উদ্যানত গোট খালেহি। মিহিকৈ আঁচুৰি খোঁপা বন্ধা চিকুণ ক'লা চুলি, অঞ্জন সনা চকু, চকুত লগা ৰং-চঙীয়া সাজ পিন্ধা আৰু কুঙ্কুমেৰে ৰোলোৱা হাত ভৰি আৰু কপালত কাম সেন্দূৰৰ উজ্জ্বল ফোঁটৰ সৈতে গাভৰু সকলৰ সমাগমত ৰাজ-উদ্যান অপূৰ্ব্ব সৌন্দৰ্য্যত জলমলাই উঠিল। যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থ এখন আসনত বহি আছে।

আগেদি এটি এটিকৈ গহীন-গম্ভীৰ খোজেৰে লাহে লাহে গাভৰু-সকল তেওঁৰ আগেদি নিজ নিজ সৌন্দৰ্য্য দেখুৱাই পাৰ হৈ যায়। কোনেও মূৰ তুলি যুৱৰাজৰ ফালে চাব নোৱাৰিলে। তলমূৰ কৰি সকলো পাৰ হৈ গ'ল। কিন্তু ইমানবিলাক সুন্দৰী গাভৰু ছোৱালী দেখিও সিদ্ধাৰ্থৰ মনত সমূলি কামনা উদয় নহল। অতি ভদ্ৰ ভাবে প্ৰশান্ত গম্ভীৰ হৈ তেওঁ বহিয়েই থাকিল। প্ৰত্যেক গাভৰুৱে যুৱৰাজে হাতেৰে পেলাই দিয়া পুৰস্কাৰ হাত পাতি লৈ ভয়ে ভয়ে পাৰ হৈ গুছি গ'ল। মুখলৈ চাবলৈ কোঁৱে সাহ নকৰিলে। গাভৰু সকলে তেওঁক এটি দিব্য মূৰ্ত্তি যেন দেখিলে আৰু তেওঁবিলাকতকৈ বহুত ওখত থকা এজন সাধু পুৰুষ যেন ভাবি শ্ৰদ্ধাৰে মূৰ দোঁৱাই দোঁৱাই যোৱাৰ বাহিৰে আন একো ভাব দেখুৱাব নোৱাৰিলে। এইদৰে এটিৰ পাছত আন এটি, আগেদি পাৰ হৈ গৈ শাৰী পাতি থিয় দিলেগৈ— কপিলাবাস্তু নগৰৰ জীৱন কুসুম যেন এধাৰি মালাহে। এই সৌন্দৰ্য্য মেলাৰ শোভা-যাত্ৰা প্ৰায় শেষহৈ আহিল আৰু লগে লগে পুৰস্কাৰ বিলাকো শেষ হ'ল। আটাইতকৈ শেষত আহিল যশোধাৰা। যুৱৰাজৰ ওচৰত বহি থকা সকলে দেখিলে যে সেই উজ্জ্বল বৰ্ণৰ গাভৰু গৰাকী ওচৰ চাপি অহা দেখা মাত্ৰকে সিদ্ধাৰ্থৰ মনত আবেগ সঞ্চাৰ হ'ল। গাভৰু গৰাকী যেন সাইলাখ পাৰ্ব্বতীহে। এখন স্বৰ্গীয় প্ৰতিমাৰ দৰে প্ৰশান্ত ভাবে থিয় দি ধ্যানৰ অন্তত দিব্য প্ৰেমেৰে চকু মেলি চোৱাদি, বুকুত দুই হাত দি, তেওঁ হেঁপাহ পলাই পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে সিদ্ধাৰ্থৰ

ফালে চালে। যুৱৰাজক সুধিলে—"মোৰ কাৰণে কিবা পুৰস্কাৰ আছেনে?" আৰু লগে লগে এটি হাঁহি মাৰিলে। যুৱৰাজে ক'লে—"পুৰস্কাৰ শেষ। তথাপি তুমি শুদা হাতে যাব নোৱাৰা, হোৱা এয়া লোৱা, এই বুলি নিজৰ ডিঙিত থকা ৰত্নৰ মালা খাৰ সোলোকাই তেওঁৰ ফালে আগ বঢ়াই দিলে। তেতিয়া দুয়োৰো চকুৱে চকুৱে পৰিল, সেই চাৰি চকুৰ মিলনৰ পৰাই প্ৰেম উপজিল।

(বহুত বছৰৰ পাছত—যেতিয়া তেওঁ দিব্য জ্ঞান লাভ কৰি নতুন ধৰ্ম্ম স্থাপন কৰিলে,—তেতিয়া এদিন তেওঁৰ এজন শিষ্যই সুধিলে—যে, কিয় সেই শাক্য গাভৰু গৰাকীক প্ৰথম দেখা মাত্ৰকে তেখেতৰ প্ৰেম উপজিল। বুদ্ধই তেতিয়া উত্তৰ দিলে—সেই গাভৰু গৰাকী যশোধাৰা আৰু মই অচিনাকী নাছিলোঁ। পূৰ্ব্ব জনমত মই আছিলোঁ এটা ব্যাধৰ—সন্তান। হাবিতলীয়া ছোৱালীবিলাকৰ লগত যমুনা নৈৰ পাৰত বাহু অনেক ৰং ধেমালি কৰিছিলোঁ। মোৰ লগত ৰং ধেমালি কৰা ছোৱালীবিলাকৰ লগতে আছিল যশোধাৰা। জন্ম মৃত্যুৰ চকা ঘূৰাৰ লগে লগে আমি দুয়ো এই দৰেই জন্ম জন্মান্তৰে ঘূৰিপাকি লগ খাওঁহি। এনেকুৱাই আনৰো গতি।")

যশোধাৰাক দেখি যুৱৰাজৰ মনত প্ৰেমৰ ভাব উদয় হোৱা আৰু নিজৰ ৰত্নমালা পুৰস্কাৰ দিয়া সকলো কথা ৰজাৰ কাণত পৰিলগৈ। ৰজাই তেতিয়া হাঁহিলে আৰু ক'লে—"আমি তেনে

হ'লে এতিয়া এটা উপায় পাইছোঁ। ৰজা সুপ্ৰবুদ্ধৰ ওচৰলৈ দূত পঠোৱা হওক আৰু তেওঁৰ কন্যা যশোধাৰাক সিদ্ধাৰ্থলৈ বিয়া কৰোৱা সম্পৰ্কে প্ৰস্তাৱ দিয়া হওক।" কিন্তু সেই সময়ত শাক্য সকলৰ মাজত বিৱাহৰ এটা প্ৰথা আছিল। ভদ্ৰ বংশৰ সুন্দৰী কন্যা বিলাক স্বয়ম্বৰ প্ৰথাৰে বিয়া দিয়া হৈছিল। স্বয়ম্বৰ সভাত যোগ দিয়া কন্যা প্ৰাৰ্থী যুৱক সকলৰ মাজত যুদ্ধ-বিদ্যাৰ অবিয়া-অবি হয়। যি জন প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাত প্ৰথম বুলি বিবেচিত হয়—তেওঁকেই কন্যাই স্বামী বুলি বৰণ কৰে। ৰজা সুপ্ৰবুদ্ধই এই প্ৰস্তাৱ পাই শুদ্ধোদনক জনালে—"মোৰ কন্যা যশোধাৰাক বিয়া কৰাবলৈ অনেক ঠাইৰ অনেক ৰাজ-কোঁৱৰে প্ৰস্তাৱ দিছে। আপোনাৰ পুত্ৰই যদি মোৰ ধনু খন বেকাঁ কৰিব পাৰে, তৰোৱাল ব্যৱহাৰত শ্ৰেষ্ঠ হয় আৰু আন আন ৰাজ-কোঁৱৰ সকলতকৈ ভাল বুলি প্ৰমাণ কৰিব পাৰে তেনেহলে নিশ্চয় মোৰ কন্যা তেওঁলৈ বিয়া দিম।"

এই প্ৰস্তাৱ পাই ৰজাৰ মনত খুন্দুৰনি লাগিল। কাৰণ দেৱদত্ত ধনু-কাঁড়ত আটাইতকৈ ভাল। ঘোঁৰা চেকুৰাত অৰ্জ্জুন পাকৈত, তৰোৱাল চলোৱাত নন্দক কোনেও চেৰ পেলাব নোৱাৰে। যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থই মিচিকিয়া হাঁহি এটা মাৰি পিতৃক ক'লে—"ময়ো এই আটাইবোৰ বিদ্যা জানোঁ। পিতা, আপুনি ঘোষণা কৰি দিয়ক যে আপোনাৰ পুত্ৰই প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাত সকলো প্ৰাৰ্থীকে লগ পাব। মই ভাবোঁ মোৰ পৰাজয় নহ'ব।"

ইয়াৰ সাত দিনৰ দিনা প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাৰ দিন স্থিৰ হ'ল। বিজয়ী প্ৰাৰ্থীৰ পুৰস্কাৰ হ'ব ৰাজ কন্যা যশোধাৰা।

সেই দিনা সুপ্ৰবুদ্ধৰ ৰাজধানীত বিৰাট জন সমাগম। শাক্য কোৱঁৰ সকল উপস্থিত। বিতোপন সাজ-পাৰ আ-অলঙ্কাৰ পিন্ধাই যশোধাৰাকো তালৈ নিয়া হ'ল। নানা প্ৰকাৰ বাদ্য বাজনা বাজিছে আৰু উৎসৱৰ বেশেৰে নগৰ মুখৰিত। ধুনীয়া ধুনীয়া তৰুণ কোৱঁৰ সকলে নিজ নিজ গৌৰৱৰ কথা ভাবি যশোধাৰাক লাভ কৰাৰ আশাৰে বৈ আছে। শেষত তেওঁৰ বগা ঘোঁৰাৰ পিঠিত উঠি যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থ আহিল। এই বিৰাট সমাগম দেখি কণ্টকে হিঁ হিঁ হিঁ কৰি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। সিদ্ধাৰ্থয়ো আচৰিত হোৱা যেন দৃষ্টিৰে এবাৰ সকলোৰেপিনে চালে। ৰজা-প্ৰজা সকলো একে ঠাইত হৈ এই অপূৰ্ব্ব সমাবেশ সৃষ্টি কৰা দৃশ্যই তেওঁৰ মনত নতুন ভাবৰ সৃষ্টি কৰিলে। যশোধাৰাক দেখা মাত্ৰকে যুৱৰাজৰ মুখত এটা উজ্জ্বল হাঁহি বিৰিঙি উঠিল আৰু তৎক্ষণাৎ কণ্টকৰ পিঠিৰ পৰা জাপ মাৰি নামি আহিল। লগে লগে ঘোষণা কৰিলে—"যশোধাৰাৰ নিচিনা ৰত্ন লাভ কৰোঁতা জন সকলো প্ৰকাৰে উপযুক্ত হ'ব লাগিব। মোৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বীসকলে এতিয়া নিজ নিজ ঘটনাৱলীৰ পৰিচয় দিয়ক। "মুহূৰ্ত্ততে প্ৰাৰ্থীসকলৰ মাজত উথল-মাথল লাগিল। নন্দ, অৰ্জ্জুন, দেবদত্ত আদি প্ৰত্যেকেই নিজ নিজ শৌৰ্য্য-বীৰ্য্যৰ পৰিচয় দি কাঁড় মৰা প্ৰতিযোগিতাত আগ বাঢ়িল।

সিদ্ধাৰ্থই সকলোকে হেৰ পেলালে। এটা এটাকৈ সকলো পৰীক্ষাত সিদ্ধাৰ্থ প্ৰথম হ'ল। যেতিয়া পুৰণিকলীয়া ডাঙৰ ধনুখনৰ পৰীক্ষা হ'ল, তাতো সকলোবিলাকৰ পৰাজয় হ'ল আৰু যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থই ধনুখন বেঁকা কৰি তাত কাঁড় লগাই যেতিয়া আকাশৰ ফালে এৰি দিলে তাৰ শব্দত মানুহৰ মনত আতঙ্ক হ'ল। সকলোৱে সিদ্ধাৰ্থৰ ক্ষমতা দেখি আচৰিত মানিলে। শেষত ঘোঁৰাত উঠা পৰীক্ষা হ'ল, কণ্টকৰ পিঠিত উঠি আন প্ৰাৰ্থী সকলৰ লগত ঘোঁৰা চেকুৰাবলৈ আগবঢ়া মাত্ৰকে বায়ুৰ বেগেৰে যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থক আটাইতকৈ আগলৈ লৈ গ'ল। ঘূৰি আহি প্ৰথমেই আকৌ আগৰ ঠাই পালেহি। সমবেত সকলো জনতাই সকলো খেলতে সিদ্ধাৰ্থই শ্ৰেষ্ঠ বুলি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। আনকি প্ৰাৰ্থী সকলেও "তেঁৱেই শ্ৰেষ্ঠ বুলি স্বীকাৰ কৰিলে। ৰজা সুপ্ৰবুদ্ধই তেতিয়া সিদ্ধাৰ্থক ক'লে—"আমি অন্তৰে অন্তৰে তোমাকেই পাবলৈ ইচ্ছা কৰিছিলো। মৰমৰ যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থ, তুমি বিজয়ী হৈ লাভ কৰা মোৰ কন্যা-ৰত্ন গ্ৰহণ কৰাঁ।" পিতৃৰ এই কথা শুনি বহাৰ পৰা যশোধাৰা উঠিল আৰু হাতত সুগন্ধি ফুলৰ এধাৰ মনোৰম মালা লৈ গহীন গম্ভীৰ ভাবে সিদ্ধাৰ্থৰ ওচৰলৈ গ'ল। সিদ্ধাৰ্থৰ ওচৰ পাই যশোধাৰাই সম্ভ্ৰমেৰে তেওঁৰ ফালে মুখ ঘূৰালে, আৰু মুখৰ ওৰণি গুচাই সেই মালাধাৰ সিদ্ধাৰ্থৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিলে। সেই সময়ত যশোধাৰাৰ চকুৱে মুখে এটি স্বৰ্গীয় জ্যোতি

ফুটি উঠিছিল। সিদ্ধাৰ্থৰ চৰণ স্পৰ্শ কৰি যশোধাৰাই ক'লে— "প্ৰিয়তম চোঁৱা, মই আজিৰ পৰা তোমাৰ।" সমবেত জনতাই হৰ্ষধ্বনি কৰি উভয়ৰে জয় দিলে। উৎসৱৰ বিজয় বাদ্য বাজি উঠিল।

ইয়াৰ পাছত যিদিনা মেষ ৰাশি মিলিল সেই দিনা শাক্য সকলৰ ৰীতি মতে তেওঁবিলাকৰ বিয়াৰ দিন স্থিৰ হ'ল। বিয়াৰ কাৰণে সুসজ্জিত ৰভা সজা হ'ল। সোণৰ গাদী আৰু বিচিত্ৰ ৰঙৰ দলিছাৰে ৰভা জকমকাই উঠিল। আম ডালি ফুলৰ মালা মঙ্গল ঘঁট আদিৰে বিয়াৰ মণ্ডপ সুশোভিত হ'ল। তেওঁবিলাকৰ নিয়ম মতে এবাটি সেন্দুৰ মিহলোৱা ৰঙা গাখীৰত ছুডাল খেৰ মেলি দিয়া হ'ল। খেৰ ছুডাল আহি একে ঠাই হৈ থকা দেখি সকলোৱে আনন্দত চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। "আ বৰ ভাল চিন। মিলন চিৰস্থায়ী হ'ব। যথা ৰীতি হোম-যজ্ঞাদি হ'ল আৰু বৰ-কন্যা উভয়ে হোমৰ চাৰিউ ফালে তিনি বেলি প্ৰদক্ষিণ কৰি সপ্ত-শিলাত ভৰি দি কন্যাই সপ্ত পদ গমণ কৰিলে, সভাসদ সকলে সুগন্ধ-দ্ৰব্য আৰৈ চাউল আদি ছটিয়াই মাঙ্গলিক আহ্বান কৰিলে। বেদৰ মন্ত্ৰেৰে সভা মুখৰিত হ'ল। বৰ-কন্যাৰ সাজ-পোছাক একেখন কাপোৰেৰে বান্ধি লগ্ন-গ্ৰন্থী পিন্ধালে আৰু বৃদ্ধ কন্যা দাতা সুপ্ৰবুদ্ধই ক'লে—"মোৰ কন্যা যশোধাৰা আগেয়ে আমাৰ হৈ আছিল, এই মুহূৰ্ত্তৰ পৰা এওঁ তোমাৰ। তেওঁৰ প্ৰতি তুমি দয়া কৰিবা। আজিৰ পৰা তোমাৰ জীৱনেই

যশোধাৰাৰ জীৱন।" মঙ্গল উকলি, হৰ্ষধ্বনি বিজয় বাদ্যৰ মাজত কন্যা দান সম্পন্ন হ'ল। যশোধাৰাৰ লগত সিদ্ধাৰ্থৰ মিলন ঘটিল।

সিদ্ধাৰ্থৰ মনত যৌৱন সুলভ প্ৰেমৰ উদয় হোৱা দেখিও ৰজা শুদ্ধোদনে সন্দেহৰ ভাব এৰিব নোৱাৰিলে। কি জানি সেই স্বপ্ন বিলাক ফলিয়ায়! কিজানি সিদ্ধাৰ্থৰ মনত উদাস-বৈৰাগ্য জন্মে! এই ভয়ত ৰজা সদায় চিন্তিত হৈ থাকে। সিদ্ধাৰ্থ আৰু যশোধাৰাই বিবাহিত জীৱন কটাবলৈ এটা নতুন কাৰেং সজাই দিলে। সেই কালত থকা সকলোবিলাক ৰাজ-কাৰে-ঙতকৈ ধুনীয়া কৰি এটি ঘৰ সজালে। তাৰ নাম দিলে বিশ্ৰম্ভণ। সমুখত বিতোপন ফুলৰ উদ্যান। চাৰিউ ফালে চালে চকুৰোৱা প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্য। ঘৰটোৰ ভিতৰত থকা কাঠবোৰত প্ৰাচীন কালৰ অনেক মূৰ্ত্তি কটা আছে। ৰাধা-কৃষ্ণ, সীতা আৰু দ্ৰৌপদী ইত্যাদি। মাজতে জ্ঞান আৰু ঐশ্বৰ্য্যৰ গৰাকী গণেশৰ মূৰ্ত্তি। উদ্যানত বিবিধ পোঁহনীয়া জন্তু আৰু চৰাই। এই প্ৰমোদ ভৱনত যুৱৰাজ আৰু ৰাজ-কুঁৱৰীৰ আলপৈছান ধৰিবলৈ অনেক ধুনীয়া ধুনীয়া সখীৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। যশোধাৰাই এই ইন্দ্ৰপুৰী যেন ঘৰৰ ৰাণী।

এই কাৰেংটোৰ অসংখ্য কক্ষৰ ভিতৰত এটা গোপন কক্ষ আছিল। মনক তৃপ্তি দি বিলাস-মগ্ন হবলৈ কলা কৌশলেৰে এই কক্ষটো সজোৱা হৈছিল। দিন-ৰাতিৰ চিন নোহোৱাকৈ

সদায় গাখীৰ বৰণীয়া পোহৰত এই কক্ষটো উজ্জ্বল হৈ থাকে। বিতোপণ শয্যা, দিনে-ৰাতিয়ে মৃদু বাদ্য বাজি থাকে, সকলো সময়তে বিধে বিধে সুকোমল খাদ্য গাখীৰ, পৰমান্ন, ফল, মূল আদি যুগুত থাকে। এদল নাচনী ছোৱালীয়ে দিনে-ৰাতিয়ে ৰাছক-বনীয়া নৃত্যৰ সম্ভাৰেৰে সেই কক্ষ আমোদিত কৰি থয়। ধুনীয়া ধুনীয়া সখীসকলে যুৱৰাজৰ টোপনি ধৰিবলৈ বিছনিৰে বিছি থাকে। যেতিয়া তেওঁ সাৰ পায়, তেতিয়া গুৱলা সুৰৰ প্ৰেমৰ গীত গায় শুনায়। সপোনৰ দৰে নৃত্য কৰে। বীণাৰ ৰূপালী তাঁৰত ঝঙ্কাৰ দিয়ে। কস্তুৰী আৰু চম্পকৰ সুবাসেৰে বা দি টোপনি ধৰাবলৈ উপায় কৰে। যশোধাৰাৰ সৈতে এইদৰে মহা সুখত সিদ্ধাৰ্থই দিন কটাবলৈ ধৰিলে।

ৰজাই আজ্ঞা শুনাই দিলে যেন সেই প্ৰমোদ ভৱনৰ ভিতৰত কেঁৱে মৃত্যু বা বুঢ়া-কালৰ কথা নকয়, একো বেজাৰ লগা বা দুখ-বিষাদ আৰু ৰোগ-তাপৰ কথা নুলিয়ায়। তাত থকা সখী সকলৰ ভিতৰত নাচোঁতে যদি কোনোবাটিৰ ভৰি পিছলি দুঃখ পাই তেন্তে সেই নন্দন কাননৰ পৰা তেওঁ মনে মনে ওলাই যাব লাগিছিল— দুঃখ পোৱাৰ কথা কবলৈ নিষেধ। কাৰণ, যুৱৰাজে দেখিলে বা সেই কথা শুনিলে মনত দুঃখ পাব আৰু দুঃখৰ ভাব উদয় হ'ব। আনকি সিদ্ধাৰ্থ শুই উঠাৰ আগতে ফুলনিত থকা ফুল গছবোৰৰ পৰা মৰহি যোৱা ফুলবোৰ ছিঙি মনে মনে: দূৰত পেলাই দিয়া হৈছিল।

যাতে ফুলনিখন সদায় জকমকাই থকাহে কোঁৱৰৰ চকুত পৰে—তাৰ বিধান কৰা হৈছিল। ৰজাই কৈছিল—"যদি সিদ্ধাৰ্থৰ গোটেই জীৱন কালটো এনেকৈ ৰাখিব পৰা হয় তেন্তে তেওঁৰ মনৰ পৰা চিন্তাৰ গধুৰ ভাববোৰ পাতলি যাব আৰু আনন্দ উপভোগৰ মাজত থাকোঁতে ৰাজসিক ভাববিলাক বাঢ়ি আহিব। আৰু আগলৈ চক্ৰৱৰ্ত্তী ৰজা হৈ গৌৰৱেৰে সসাগৰা পৃথিবী শাসন কৰিব পাৰিব।"

সেই প্ৰমোদ ভৱনটো যেন বন্দী-শালৰ গৰাকী প্ৰেম, প্ৰেম আৰু সম্ভোগ—বিলাস তাৰ চাবি বেৰৰ লোৱৰ শলা—। এই ৰাজ-কাৰেংটোৰ পৰা সতকাই কোঁও ওলাই যাব নোৱাৰাকৈ চাৰিউপিনে এটা পকী গড় মৰাই দিলে, আৰু এখন প্ৰকাণ্ড আঁঠ ধাতুৰ দুৱাৰ কৰাই দিলে। এশটা শকত-আৱত বলী মানুহ নহলে সেই দুৱাৰ লৰাবই নোৱাৰে। দুৱাৰখন মেলোঁতে তাৰ শব্দ আধা যোজনলৈকে শুনে। ইয়াৰ উপৰিও ভিতৰত আৰু দুখন দুৱাৰ। কোনোবা এই প্ৰমোদ-ভৱনৰ পৰা ওলাই যাব খুজিলে এই তিনিওখন দুৱাৰ মেলিহে যাব পাৰে। প্ৰত্যেকখন দুৱাৰতে বিশ্বাসী প্ৰহৰী নিযুক্ত। ৰজাৰ আজ্ঞা— "কোনো মানুহক ওলাই যাবলৈ নিদিবি। আন কি যদি যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থও আহে, তেওঁকো নিদিবি। অন্যথা কৰিলে কঠোৰ শাস্তি দিম।"

তৃতীয় অধ্যায়।

কোনো প্ৰকাৰ অভাৱ, শোক-বেজাৰ, বুঢ়া-বয়সৰ কথা আৰু মৃত্যুৰ বাতৰি নোপোৱাকৈ নৃত্য-গীত বাদ্য আৰু মধুৰ আলাপৰ মাজত সেই শান্তি-পূৰ্ণ বিশ্ৰাম ঘৰৰ মাজত সিদ্ধাৰ্থই বিবাহিত জীৱন অতিবাহিত কৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে কেতিয়াবা সিদ্ধাৰ্থই যশোধাৰাৰ বুকুত মূৰটো থৈ ৰাতি তন্দ্ৰা মগ্ন হ'ব খোজে। যশোধাৰাই তেওঁৰ কোমল হাত দুটিৰে টোপনিত জাপ খাব খোজা কোৰঁৰৰ চকু দুটিৰ ওপৰত শীতল বা দিয়ে। সিদ্ধাৰ্থ চক্ খাই উঠে—আৰু চিঞঁৰিবলৈ ধৰে—"মোৰ জগতখন, অহহ! জগত! মই শুনিছোঁ! মই জানিছোঁ! মই আহিছোঁ!"………তেতিয়া যশোধাৰাই সোধে—"আপোনাৰ কি হৈছে প্ৰভু? কিয় এনে কৰিছে?" ভয়ত যশোধাৰাৰ চকুযোৰ ডাঙৰ হৈ পৰে। এনে সময়ত স্বভাৱ কোমল সিদ্ধাৰ্থৰ চকুত এটা করুণ কাতৰ দৃষ্টি ফুটি উঠে আৰু এটি দেৱ-মূৰ্ত্তিৰ দৰে তেওঁ থৰ হৈ ৰয়। অলপ পাছতে এটি মধুৰ হাঁহি বিৰিঙাই যশোধাৰাৰ চকুৰ পানী ৰোধ কৰে আৰু সখীসকলক বীণা বজাবলৈ আদেশ দিয়ে। সেই নিমাত-নিতাল কক্ষৰ মাজত এবাৰ বীণাৰ তাঁৰত সখীসকলৰ আঙুলি পৰিলে ৰূপালী তাঁৰ বোৰত সহস্ৰ বাণাৰ ধ্বনি ঝঙ্কাৰি উঠে। ধ্বনিৰ গুঞ্জনত কক্ষৰ ভিতৰত মধু-বায়ুৰ লহৰ উঠে। কিন্তু সিদ্ধাৰ্থৰ কাণত সেই ধ্বনিয়ে দেৱ-লোকৰ বাৰ্ত্তাহে আনি

দিয়ে। তেওঁ শুনে বীণাৰ তাঁৰত সুৰৰ আনন্দ লহৰ ধ্বনিত হোৱা নাই। যি হৈছে সি এনেকুৱাহে,—

আমি ভ্ৰমি ফুৰা বতাহৰ মাত
জিৰণি বিচাৰি আমি ফুৰিছোঁ বিনাই
কেনিও জিৰণি নাই।
বিননিও কোনো দিনে নপৰিল শাঁত।

দেহি ঐ!
বতাহৰ দৰে এই বিনাশী জীৱনো হাঁয়!
এটি মাথো করুণ বিননি, এটি হুমুনীয়া,
এছাটি ধুমুহা, এখন সংগ্ৰাম, আৰু একো নাই!
ক'ৰ পৰা, কেনেকৈ, কেতিয়া আহিলোঁ—
ক'ৰ পৰা জীৱনৰ সোঁত বয়, কেনি গুছি যায়।
নোৱাৰি জানিব একো আঁতি-গুৰি তাৰ।
যেনে আছোঁ, সেইদৰে গুচি যাওঁ।
বিষাদ-বেথাৰে ভৰা হিয়াত আমাৰ
নেপাওঁ বিচাৰি একো আনন্দ-সম্ভাৰ।

প্ৰেম যদি চিৰকাল থাকিলেহেঁতেন
আনন্দই ধৰণীতে ৰচিলোঁহেতেন স্বৰ্গ অময়া সুখৰ।
কিন্তু হাঁয়! জীৱনৰ গতি একে বতাহৰ দৰে
তাঁৰত পিছলি যোৱা থন্তেকীয়া ধ্বনিত মুখৰ।

হে মায়াৰ পুত্ৰ!

ধৰণীত ঘূৰি পকি আহি

আমিয়েই বিনাওঁ এই বীণাৰ তাঁৰত

আমি একো আনন্দৰ নকৰো সঞ্চাৰ

দেশে দেশে দেখো আমি বিষাদৰ অলেখ কাহিনী

সেই হে বিননি তোলোঁহি আমি

সুৰৰ আঁৰত!

তথাপি—

বিননিৰ সুৰৰ মাজেদি আমি কৰোঁ উপহাস।

জানেনে জগতে বাৰু ধৰি থকা জীৱনৰ মোহ

এটি মাথো সাৰ-শূন্য মিছাৰ ভাৱনা।

এচপৰা ডাৱৰক থৰ লাগি ৰবলৈ কোৱা—

(কিম্বা) বৈ যোৱা সুঁতি এটি

ধৰোঁ বুলি হাত মেলি যোৱা—

একে কথা,—একে প্ৰৱঞ্চনা!

কিন্তু তুমি—

যিজন আহিছা নিজে ত্ৰাণ-কৰ্ত্তা হৈ

তোমাৰ সময় এই আহিছে ঘনাই,

ব্যথিত জগতে আহি দুঃখৰ মাজত

অপেক্ষিছে তুমি অহা বাটলৈকে চাই।

অন্ধ-জগতে আজি বিষাদ বেথাত

ডুব গৈ কান্দি আছে ইনাই বিনাই।

উঠাঁ, জাগাঁ, মায়াৰ সন্তান তুমি
সুশুৱা হুনাই আৰু বেছি পৰ নাই।
আমিয়েই জগতত ভ্ৰমি ফুৰা বতাহৰ মাত
তুমিও ভ্ৰমণ কৰা হেৰা যুৱ-ৰাজ।
তেহে তুমি বিচাৰি বিচাৰি পাবাঁ আচল জিৰণি
প্ৰেমিকৰ বাবে তুমি এৰি যোৱাঁ প্ৰেমৰ বেহানি
বিষাদ দুখৰ বাবে এৰি দিয়া ৰাজ্য-ভোগ
মুক্তি দিয়া জগতক মহাবাণী আনি।
ইয়াকে দোহাৰি আমি বিষাদৰ হুমুনীয়া এৰোঁ,
বীণাৰ ৰূপালী তাঁৰ বিননিৰে তিয়াই তিয়াই
তোমাক শুনালোঁ আজি জগতৰ দুখৰ কাহিনী
তোমাৰ খেলাৰ এই মন-মোহা ছাঁয়া বোৰ চাই
উপহাস কৰি আমি গুচি যাওঁ ইনাই বিনাই।

বীণাৰ তাঁৰ শাঁত পৰিল। সেই পৰিপূৰ্ণ সৌন্দৰ্য্যেৰে ভৰা কক্ষৰ মাজত থকা শয্যাৰ কাষত বহি সিদ্ধাৰ্থ প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা যশোধাৰাৰ হাত এ খনত হাত বুলাই আছে। এনেতে যশোধাৰাৰ এগৰাকী সখীয়েকে সঙ্গীতৰ অন্তত এটা পুৰণিকলীয়া সাধু কৈছে। সেই সাধুত প্ৰেমৰ কাহিনী, যাদু' ঘোঁৰাৰ কথা, বহুত দূৰত থকা আচৰিত দেশ আৰু তাত থকা শেঁতা মানুহবোৰৰ কথা আৰু ৰাতি হ'লে তাত গৈ সাগৰৰ বুকুত বেলি মাৰ যোৱাৰ নানান ৰূপ কথা শুনাইছে। তেতিয়া হুমূনিয়াহ কাঢ়ি সিদ্ধাৰ্থই ক'লে—"সখী চিত্ৰাই মোৰ মনলৈ আকৌ সেই বতাহে কৈ যোৱা করুণ

সঙ্গীতটো ওলোটাই আনিলে। যশোধাৰা, তেওঁ এনে সুন্দৰ সাধু কৈ শুনোৱা বাবে তেওঁক তোমাৰ মুক্তা-মণিধাৰ দি দিয়া।" তেতিয়া সেই মুক্তা-মণিক সম্বোধন কৰি সিদ্ধাৰ্থই ক'লে—"বাৰু সঁচাকৈয়ে ইমান আহল-বহল পৃথিবী এখন আছেনে? সচাঁকৈয়ে ক'ৰবাত এনে এখন দেশ আছেনে য'ত গৈ সাগৰৰ ঢৌত বিৰাট সূৰ্য্যটো বাগৰি পৰেগৈ? তাত বাৰু আমাৰ নিচিনাকৈয়ে অগণন—অচিনাকী আৰু অশান্ত হৃদয় বোৰ আছেনে? কেতিয়াবা ময়ো ভাবি বিস্ময় হওঁ পুব ফালৰ পৰা তেওঁ তেওঁৰ সোণালী বাটেদি গৈ সেই প্ৰবল শক্তিমান—দিনৰ গৰাকী সূৰ্য্যই তেওঁৰ ৰশ্মিৰে পুৱাৰ বেলা জগত আলোকিত কৰি সন্ধ্যা পশ্চিম পিনে ক'ত মাৰ যায়গৈ! সূৰ্য্যৰ এই পতনৰ কথা ভাবি মোৰো মন যায় যেন, হে মোৰ নিৰুপমা ভাৰ্য্যা, তোমাৰ কোমল বাহুৰ পাশ আৰু বুকুৰ পৰশ এৰি থৈ সূৰ্য্যৰ লগে লগে ময়ো যেন গৈ সেই শেঁতাপৰা ৰাশ্মি থকা সন্ধিয়াৰ দেশখন আৰু তাত থকা মানুহবোৰ চামগৈ। তাতো নিশ্চয় আমি ভাল পাবলগীয়া বহুত আছে। এতিয়া মোৰ মনত সেই নেদেখা মানুহ আৰু দেশ খনৰ যি চিন্তাৰ ঢৌ উঠিছে, সেই ঢৌ তুমি তোমাৰ সুকোমল ওঁঠেৰে চুমা খাই নাইকিয়া কৰিব নোৱাৰা মোৰ প্ৰিয়া। অ' মোৰ সখীহঁত। অ' চিত্ৰা' তোমালোকে অনেক সপোন পুৰীৰ কথা জানা! তোমালোকৰ কল্পনাৰ ঘোঁৰাই ছুটি মেলি মুহূৰ্ত্ততে সেই নেদেখা দেশবোৰ জয় কৰি আহেগৈ। তোমালোকৰ সাধু শুনি মোৰো মন যায়

যেন, মোৰ এই গোটেই অট্টালিকাটো তোমালোকৰ কল্পনাৰ ঘোঁৰাৰ পিঠিত তুলি লৈ গৈ ময়ো এই বিশাল পৃথিবীখন এবাৰ চাই আহোঁগৈ। কেতিয়াবা ভাবোঁ মোৰ যদি সৌ শগুণবোৰৰ দৰে ডাঙৰ ডাঙৰ পাখি দুখন থাকিলহেঁতেন তেনেহলে মই গৈ সৌ হিমালয়ৰ আটাইতকৈ ওখ টিংটোত বহি বগা তুষাৰ, স্তূপৰ ওপৰত পৰা হেঙুলীয়া কিৰণ-ৰশ্মিবোৰ চাই থাকিলোহেঁতেন আৰু চকু বিযাই যোৱাকৈ পৃথিবীৰ চাৰিউফালে কি আছে চাই থাকিলোহেঁতেন। কোৱাচোন বাৰু আমাৰ এই বন্দী-শাল যেন আট্টালিকাটোৰ লোহাৰ কপাটৰ বাহিৰত কি কি আছে?"

তেতিয়া এগৰাকী সখীয়ে উত্তৰ দিলে— "ধুনীয়া কোঁৱৰ! প্ৰথমে আমাৰ ৰাজধানী আছে, মন্দিৰ, ৰাজ-উদ্যান, কুঞ্জবন, তাৰ পাছত শস্যৰ পথাৰ। তাৰ পাছত খাল-ডোং, জোপা, জুপুৰী ভৰা বহল মুকলি পথাৰ। তাৰ পৰা গৈ পাব গৈ ৰজা বিম্বিসাৰৰ ৰাজ্য, আৰু তাৰ পাছত বিশাল চেপেটা পৃথিবীখন। কোটি কোটি মানুহ।" সিদ্ধাৰ্থই কলে—"ভাল কথা। তেন্তে মোৰ সাৰথী চন্নাক বাৰ্ত্তা দিয়া যে কাইলৈ দুপৰীয়া মই ৰথত উঠি গোটেইবোৰ এবাৰ চাই আহিম।"

এই কথা ৰজা শুদ্ধোদনক জনোৱা হ'ল। ৰজাও মান্তি হ'ল। ৰাজধানীত ঢোল পিটি ৰাজ আজ্ঞা ঘোষণা কৰা

হ'ল—"কাইলৈ ডুপৰীয়া যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থই ৰাজধানী পৰিদৰ্শন কৰিব। বাট-পদূলি পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন কৰি থব লাগিব। কোনো কণা,-খোৰা, কুষ্ঠ-ৰোগী আলৰ বুঢ়া, ৰুগীয়া মানুহ আদি বাটলৈ নোলাব।" ৰাজ আজ্ঞা আখৰে আখৰে পালন কৰা হ'ল। নগৰীৰ আলি-বাটবোৰ সাৰি-পুচি পানী ছটিয়াই পৰিষ্কাৰ কৰা হ'ল। প্ৰত্যেক গৃহস্থৰ দুৱাৰ মুখত তুলসী মঞ্চ আৰু আবীৰ-কুঙ্কুমেৰে মাঙ্গলিক মড়ল অঁকা হ'ল। ধ্বজাৰে বাট-পদূলি বাটৰ কাষৰ গছবোৰ তিৰবিৰাই উঠিল। ৰাজধানী সেই দিনা এখন যাদুকৰৰ দেশৰদৰে জ্বলমলাই উঠিল। ঢোল বৰ-কাঁহ কোবাই বাটে বাটে ৰজাৰ টেকেলাবোৰে ঘোষণা কৰিলে—"সকলো প্ৰজাই কাণ পাতি শুনা—ৰজাৰ আদেশ আজি ৰাজধানীৰ আলিবাটত যেন একো বেয়া দৃশ্য চকুত নপৰে, কণা, খোৰা, কুষ্ঠৰোগী, আলৰ বুঢ়া আৰু আন আন ৰুগীয়া মানুহবোৰ আজি বাহিৰলৈ নোলাব। কেঁৱে আজি দিনৰ দিনটো বাটেদি মৰা-শ নিনিব আৰু খৰি নিনিব। এয়া ৰজা শুদ্ধোদনৰ আদেশ।"

ৰজা শুদ্ধোদনৰ আদেশ মতে ৰাজধানী কপিলাবাস্তু আজি সুসজ্জিত। দুটা শুদ্ধ বগা ঘোঁৰাই টানি অনা বিচিত্ৰ ৰহণ সনা ৰথত উঠি যুৱৰাজ ৰাজ-পথেদি ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলাল। যুৱৰাজক দেখি প্ৰজা বৃন্দই আনন্দত হৰ্ষধ্বনি কৰি স্বাগত সম্ভাষণ জনালে। আনন্দিত হৈ সিদ্ধাৰ্থয়ো এই বন্ধু ভাৱাপন্ন প্ৰজা বৃন্দক দেখি উৎসাহিত বোধ কৰিলে। মানৱ-জীৱন

আনন্দময় যেন ভাব প্ৰজাসকলৰ সাজ-পোছাক আৰু হাৱ-ভাৱত—ফুটি উঠিল। সিদ্ধাৰ্থই ক'লে "জগতখন সুন্দৰ, জগতে মোকো ভাল পায়। এই প্ৰজা বৃন্দ ৰজা নহয় যদিও তেওঁবিলাক সুখী আৰু মৰমিয়াল। ইয়াত দেখা মোৰ ভনীহঁতে অনেক পৰিশ্ৰম কৰে যদিও মিঠা মুখীয়া। কিন্তু ইমান আনন্দ কৰিবলৈ মই এওঁবিলাকৰ কাৰণে কি কৰিছোঁ? মই ভাল পাওঁ বুলি সৌ অকণি অকণি ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে জানে জানো? আমাৰ গালৈ ফুল ছটিয়াই দিয়া সৌ শাক্য-শিশুটি মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহাঁ, আমাৰ লগত তেওঁ ৰথত উঠি যাব। এনেকুৱা এখন আনন্দময় ৰাজ্যত শাসন কৰা কিমান সুখৰ কথা! মই ভ্ৰমণ কৰিবলৈ অহা দেখি এওঁবিলাকে কিমান ৰং পাইছে! এই সৰু সৰু ঘৰবোৰত থকা ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ আৰু নগৰ বাসীৰ ইমান আনন্দ দেখি মোৰ মনত ধাৰণা হৈছে মোৰ অট্টালিকাত থকা সিমানবোৰ মূল্যবাণ বস্তুৰ মোৰ একো প্ৰয়োজন নাই। যদি এওঁবিলাকৰ এই সৰল সহজ জীৱনৰ মাজত ইমান আনন্দ আছে তেন্তে আমাক ৰাজ-কাৰেঙত থকা পৰোভৰবোৰৰ প্ৰয়োজনেই বা কি? চন্না, মোৰ সাৰথী! চলোৱা—মই আগেয়ে নেদেখা নজনা এই সুন্দৰ পৃথিবীখনৰ আৰু কি ক'ত আছে চাওঁ।"

এইদৰে গৈ থাকোঁতে আনন্দ-বিহ্বল এজুম মানুহে যুৱৰাজৰ ৰথৰ চকা আগুৰি ধৰিলে। কোনোৱে ফুল ছটিয়াইছে।

কোনো কোনোৱে আনন্দত ধপলিয়াইছে। কোনো কোনোৱে পিঠা-পনা আদি খোৱা-বস্তু আনি উপহাৰ দিছেহি। সকলোৱে চিঞঁৰিছে "জয়! জয় যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থৰ জয়।" ৰজাৰ আদেশ অনুযায়ী গোটেই ৰাজ-পথ এইদৰে আনন্দময় দৃশ্য আৰু সন্তোষৰ হেন্দোলনিৰে উপচি পৰিছে। এইদৰে গৈ থাকোঁতে বাটৰ কাষত লুকাই থকা ফটা-ছিটা কাপোৰ পিন্ধা এটা হুত ভগোৱা বুঢ়া মানুহ চুঁচৰি-বাগৰি ওলাই আহিল। মানুহটো আলৰ বুঢ়া। গাৰ ছাল শুকাই টোটোৰা পৰি যেন এটা পশুৰ ছালহে—মঙহ নাইকিয়া গাৰ হাৰবোৰ জক্‌জক্ কৰে ওলাই পৰিছে। বয়সৰ ভৰত বুঢ়াটোৰ পিঠি কুঁজা হৈ আঁঠুত মুৰ লাগিছে। এই দীৰ্ঘ কালৰ কান্দোনত তাৰ চকু দুটা মামৰে ধৰাৰ দৰে ৰঙা হৈ পৰিছে। দাঁত নাইকিয়া আলুবোৰৰ সৈতে ওঁঠ দুটা সোমাই গৈছে। নগৰত এনেকুৱা আনন্দ কোলাহল শুনি আৰু ইমান জন সমাগম দেখি সি ভয়ত পেপুৱা লাগিছে। এহাতে এডাল লাখুটিত ভৰ দি গধুৰ দুঃখৰ হুমুনিয়াহ পেলাই সি কৈছে—"ভিক্ষা! দিয়া দেউতাসকল, মই কাইলৈ পৰহিলৈ মৰিমেই।" কওঁতে কওঁতে তাক কফে খুন্দা মাৰি ধৰিলে। তেতিয়াও সি ভিক্ষা মাগিবলৈ হাত মেলিয়েই আছে—কফৰ হেন্দোলনিৰ মাজত দীঘল উশাহ লৈ সি কৈ আছে "ভিক্ষা!" সি এইদৰে কোৱাত ওচৰত থকা মানুহবোৰে তাৰ শুকান ভৰি দুটাত পাক মাৰি ধৰি তাক ৰাজ-বাটৰ পৰা আঁতৰাই বাটৰ কাষলৈ পেলাই দিলে। ক'লে—"যুৱৰাজ! দেখা নাইনে? যা

তোৰ খোৰোঙত সোমাই থাকগৈ!" এইবোৰ দেখি সিদ্ধাৰ্থই চিঞৰি কৰলৈ ধৰিলে—"আহিবলৈ দিয়া। আহিবলৈ দিয়া! চন্ন! এইটো মানুহৰ দৰেই দেখিছো। ইমান কুঁজা ইমান শোক লগা অৱস্থা, এনে ভয়লগা আৰু ইমান বিকৃত ৰূপ লৈয়ো মানুহ ওপজেনে? সি যে ক'লে 'কাইলৈ বা পৰহিলৈ মই মৰিমেই'—ইয়াৰ অৰ্থ কি? সি খাবলৈ একো পোৱা নাইনে কি? তাৰ দেখোন হাড় বোৰ তেনেই ওলাই পৰিল? এই হতভগীয়া মানুহটোৰ কি দুৰ্দ্দশা হৈছে?"

সাৰথী চন্নাই তেতিয়া ক'লে—"দয়ালু যুৱৰাজ। এইটো এটা বয়সীয়াল বুঢ়া মানুহ। প্ৰায় চাৰি কুৰি বছৰৰ আগেয়ে তাৰ পিঠি পোন হৈয়েই আছিল, তাৰ চকু উজ্জ্বল আছিল, আৰু নিপোটল আছিল। কিন্তু চোৰ কালে তাৰ সকলো শক্তি সুহি খাই পেলালে, তাৰ মনৰ বল আৰু বুদ্ধিও খালে। তাৰ জীৱন-বন্তিৰ—তেল নাইকিয়া হ'ল। শলিতাও পুৰি ক'লা হৈ এতিয়া মাত্ৰ ঢিমিকি ঢিমিকি জ্বলি শেষ হ'ব খোজা—ফিৰিঙতি এটাহে বাকী। যুৱৰাজে নো এইবোৰ কথা কেলেই ভাবিছে?" যুৱৰাজে আকৌ সুধিলে—"কিন্তু এনেকুৱা দশা অইনবো হ'বনে সকলো মানুহৰ এনে হয়নে নাইবা কাচিতহে কোনো মানুহৰ এনে দুৰ্দ্দশা হয়?"

চন্নাই উত্তৰ দিলে—"হে মহান আত্মা! যদি ইমান বছৰ জীয়াই থাকে তাৰ দৰেই সকলো মানুহৰ এনে দশা হ'ব।"

যুৱৰাজে ক'লে—"ময়ো যদি তাৰ সমান বয়স পাওঁ—মোৰো এনেকুৱা হ'বনে ? যদি যশোধাৰা চাৰিকুৰি বছৰ জীয়াই থাকে তেওঁৰো এনে হ'বনে ? জালিনি, অকনমানি, হস্তা, গৌতমী আৰু গঙ্গা আদি যশোধাৰাৰ সখীহঁতো ইমান দিন জীয়াই থাকিলে তেওঁবিলাকৰো এনেকুৱা হ'বনে ?" সাৰথীয়ে উত্তৰ দিলে—"নিশ্চয় হ'ব যুৱৰাজ !" তেতিয়া সিদ্ধাৰ্থ ই ক'লে—

"চন্না ! ৰথ ঘূৰাই দিয়া। মোক ঘৰলৈ ওলোটাই লৈ ব'লা। মই যিবোৰ দেখিম বুলি ভবা নাছিলো, সেই আটাইবোৰ দেখিলো।"

এইবোৰ ভাবি চিন্তি সিদ্ধাৰ্থ তেওঁৰ ৰাজ-কাৰেঙলৈ উলটিল। সিদ্ধাৰ্থ চিন্তা আৰু বেজাৰত বিমৰ্ষ হ'ল। সেই দিনা উলটি গৈ তেওঁৰ সন্ধ্যাৰ আহাৰৰ কাৰণে থোৱা পিঠা-পনা ফল-মূল আদি একোকে হাতেৰে নুচুলে। কাৰেঙৰ উৎকৃষ্ট নাচনী বিলাকে বিচিত্ৰ ভঙ্গিমাৰে নাচোতেও এবাৰো তেওঁ মূৰ ডাঙি নাচালে। মুখত একো কথা নাই। তেওঁৰ এনে মানসিক অৱস্থা দেখি মনত দুখ পাই যশোধাৰাই তেওঁৰ চৰণত পৰি চকুৰ পানীৰে কাতৰ সুৰেৰে সুধিলে—"হে মোৰ প্ৰভু ! মই একো প্ৰকাৰে আপোনাৰ মনত শান্তনা দিব নোৱাৰে নে ? "সিদ্ধাৰ্থই তেতিয়া মাত দিলে—"অ'হ' ! মোৰ প্ৰেয়সী ! মোৰ আত্মাত এটা ডাঙৰ বিদ্ৰোহৰ জুই জ্বলিছে। মোৰ আত্মাৰ শেষ হৈ যাব যেন লাগিছে। কাৰণ—ই এদিন শেষ হ'বই ! আমি দুয়ো

এদিন বুঢ়া হ'ম, যশোধাৰা। তেতিয়া আমাৰ মাজত প্ৰেম নেথাকে, কমনীয়তা নেথাকে; আমি দুৰ্ব্বল আৰু বুঢ়া হ'ম। আমাৰ পিঠি কুজা হৈ আহিব। আমি দুয়ো ওঁঠত ওঁঠ লগাই আমাৰ প্ৰেম আৰু জীৱন সফুৰাত ভৰাই থোৱাদি থৈছোঁ। দিনে-ৰাতিয়ে আমাৰ দুয়োৰো উশাহ এটা উশাহ যেন হৈ আছে যদিও আমাৰ দুয়োৰো এই মিলনৰ মাজত কাল সোমাই মোৰ বাসনা আৰু তোমাৰ কমনীয়তা, সৌষ্ঠৱ হৰণ কৰি লৈ যাব। পৰ্ব্বতৰ শিখৰত পৰা তিৰণ কিৰণৰ ৰশ্মি ক'লা নিশাই গিলি যোৱাদি আমাৰ জীৱন জেউতি কালে গিলি পেলাব। আজি মই এই জ্ঞান পালোঁ, ইয়াৰ ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেখি মোৰ হৃদয় আজি আন্ধাৰ হৈ আহিছে, মোৰ হৃদয়ৰ সকলো চিন্তাৰে মই আজি ভাবিছোঁ—এই ধ্বংসকাৰী কালৰ গৰাহৰ পৰা প্ৰেমে কেনেকৈ ইয়াৰ মধুৰতা ৰক্ষা কৰিব পাৰে তাৰ উপায়। উঃ! কালেই মানুহক বুঢ়া কৰে।" সেই নিশা তেওঁ টোপনি নোহোৱাকৈ অতি অশান্ত ভাবে অতিবাহিত কৰিলে।

সেই নিশা ৰজা শুদ্ধোদনেও অনেক ভয় লগা সমাজিক দেখিলে। তেওঁৰ সপোনৰ প্ৰথম ভয়টো হ'ল—"এখন ধ্বজা। সেই ধ্বজা ইন্দ্ৰৰ, এটা সোণালী সূৰ্য্যৰ সৈতে এখন বহল, গৌৰৱ-পূৰ্ণ আৰু উজ্জ্বল ধ্বজা খন এজাক ধুমুহা বতাহে উৰাই লৈ গৈ ধুলিত মোহাৰি পেলালেগৈ। এনেতে এদল ছঁয়াময়া

মানুহ আছিল আৰু সেই লেতেৰা হৈ পৰি থকা ধ্বজা খন তুলি লৈ নগৰৰ পূব ফালে গুচি গ'ল। দ্বিতীয় ভয়টো দহোটা প্ৰকাণ্ড হাতী। প্ৰত্যেকটোৰে দুটা দুটা ভয়ঙ্কৰ দাঁত। ভৱিৰ খোজত পৃথিৱী লৰি যোৱা। দক্ষিণ ফালৰ বাটটোৱেদি সেই মহা শক্তিশালী হাতী কেইটা গৈছে আৰু সিহঁতৰ খোজৰ ভৰত বহি গৈছে, আৰু তাৰ আটাইতকৈ আগত যোৱা হাতীটোত স্বয়ং ৰজাৰ পুতেক সিদ্ধাৰ্থ বহি গৈছে—বাকী কেইটা হাতী তেওঁৰ পাছে পাছে গৈ আছে! স্বপ্নৰ তৃতীয় ভয়টো হ'ল এখন ৰথ, চাৰিটা ঘোঁৰাৰে টনা আৰু চকু কণা হৈ যোৱাকৈ উজ্জ্বল পোহৰ দিয়া আলোকেৰে জ্বলমলাই গৈছে। সেই ৰথখনতো সিদ্ধাৰ্থ বহি গৈছে। চতুৰ্থ বস্তুটো হ'ল এটা চকৰি। চকৰিটো ঘূৰি ঘূৰি গৈয়েই আছে। যাওঁতে যাওঁতে তাৰ জ্বলন্ত সোণ আৰু মণি মুক্তাবোৰ জ্বলমলাই উঠিছে। চকাটোৰ তলত কিছুমান আচৰিত কথা লিখা আছে। যেতিয়া চকাটো ঘূৰিবলৈ ধৰে সেই আখৰবোৰ জুইৰ দৰে জিলিকি উঠে আৰু একো একোটা সঙ্গীত ৰচনা যেন লাগে। পঞ্চম ভয়টো এখন বিৰাট ঢাক কপিলাবাস্তু নগৰ আৰু পৰ্ব্বতৰ সোঁ মাজতে সেই ঢাক খন আছে। যুৱ-ৰাজ সিদ্ধাৰ্থই এদাল লোহাৰ মাৰিৰে সেই ঢাক খনত টোকৰ দিছে কিন্তু তাৰ শব্দটো বজ্ৰ নিনাদৰ দৰে ধ্বনিত হৈছে—আৰু আকাশৰ ওপৰলৈ সেই ধ্বনি উঠি গৈ দেশ দেশান্তৰলৈকে বিয়পি গৈছে। ষষ্ঠ ভয়টো এটা

স্তম্ভৰ। স্তম্ভটো ওপৰলৈ গৈ আছে, গৈ আছে, আৰু নগৰৰ সকলো ওখ অট্টালিকা অতিক্ৰম কৰি একেবাৰেই ডাৱৰৰ ওচৰ পাইছে গৈ। তাৰ ওপৰত সিদ্ধাৰ্থ থিয় হৈ আছে। তেওঁৰ দুই হাতৰ পৰা নানান প্ৰকাৰ মূল্যবাণ মণি-মুক্তা তললৈ পৰাদি পৰিব লাগিছে আৰু গোটেই পৃথিৱী আহি তলত থিয় দিছেহি। চাৰিউ পিনে সিচঁৰিত হৈ পৰা মণি-মুক্তা সম্পদ বিলাক বুটলিবলৈ হেঁতা ওপৰা লাগিছে। সপ্তম ভয়টো বিষাদৰ করুণ বিনন। কান্দি কান্দি অশান্ত ভাবে ছটা মানুহ গৈ আছে।

সেই সাতোটা ভয়ে ৰজাৰ টোপনিত স্বপ্ন হৈ দেখা দিলে কিন্তু ৰজাক কোনো এজন স্বপ্ন-তত্ব বিশাৰদেও ইয়াৰ অৰ্থ কি ক'ব নোৱাৰিলে। তেতিয়া ৰজাৰ খং উঠিল। ক'লে—"মোৰ ঘৰলৈ অমঙ্গল আহিছে। তোমালোকৰ কোনো এজনৰো জ্ঞান-বুদ্ধিয়ে মোক এই সময়ত সহায় কৰিব নোৱাৰিলে। দেৱতা সকলে এই স্বপ্নবোৰ পঠিয়াই মোক কিহৰ সহাঁৰি দিছে—তোমালোকে কব নোৱাৰিলা।" এই কথা প্ৰচাৰ হোৱাৰ লগে লগে কপিলাবাস্তুত সকলোৰে মন বিষাদিত হ'ল। গাত হৰিণৰ ছাল পিন্ধা দেখাত এজন তপস্বীৰ নিচিনা কিন্তু চিনি নোপোৱা এজন মানুহে ক'লে—"মোক ৰজাৰ ওচৰলৈ লৈ ব'লা। মই স্বপ্নৰ অৰ্থ কব পাৰিম।" ৰজাৰ মুখৰ পৰা মাজ-ৰাতি দেখা সেই স্বপ্নৰ বৰ্ণনা শুনি অচিনাকী তপস্বী জনে

সসম্মানে মূৰ দোঁৱাই ক'লে—"মহাৰাজ! মই এই ৰাজপুৰীৰ জয় জয় দিছোঁ। আপোনাৰ প্ৰতি আশীৰ্ব্বাদ আহিছে"—এই ৰাজবংশ ধন্য! সূৰ্য্যৰ ৰশ্মিতকৈও ব্যাপক জ্যোতি ইয়াৰ পৰা বিকশিত হ'ব। এই সাতোটা ভয় নহয়—এই সাতোটা মহা আনন্দ। ইন্দ্ৰৰ ধ্বজা মাটিত মিহলি হোৱা প্ৰথম স্বপ্নটোৱে পুৰণি বিশ্বাসৰ পতন আৰু নতুন জ্যোতিৰ আৰম্ভ সূচনা কৰিছে। কাৰণ মানুহৰ মাজত পৰিবৰ্ত্তন থকা দি দেৱতাৰ মাজতো আছে। এক কল্পৰ পাছত অন্য কল্প হয়। পৃথিবী কঁপাই যোৱা দহোটা হাতীয়ে জ্ঞানৰ দহোটা অমৰ দানৰ কথা প্ৰকাশ কৰিছে। এই জ্ঞানৰ বলত যুৱ-ৰাজে ৰাজ্য পৰিত্যাগ কৰি সত্য মহিমাৰে পৃথিবী কম্পমান কৰিব। ৰথৰ ঘোঁৰা চাৰিটাই চাৰিটাৰ মহাশক্তি শালী সদ্ গুণৰ কথা কৈছে। ইয়াৰ বলত আপোনাৰ পুত্ৰৰ মনৰ সন্দেহ আৰু বিষাদৰ ভাব আঁতৰি যাব আৰু আনন্দময় আলোকলৈ তেওঁক লৈ যাব। সেই চকৰিটো হ'ল বিশুদ্ধ নীতিৰ চক্ৰ, যিটো তেওঁ গোটেই জগতৰ চকুত পৰাকৈ ঘূৰাব। যুৱৰাজে টোকৰ দিয়া ঢাকখন হ'ল তেওঁৰ অমৰ বাণী-প্ৰচাৰৰ চিন। তেওঁৰ বাণীয়ে সমস্ত পৃথিবী মুখৰিত কৰিব আৰু তেওঁ সেই বাণী নিজে প্ৰচাৰ কৰিব। সেই স্তম্ভটো হ'ল বুদ্ধ-বাণীৰ আকাশ লঙ্ঘা বিজয়-স্তম্ভ। তেওঁ দুই হাতে ছটিয়াই দিয়া মণি-মুক্তা বুদ্ধৰ নীতি-জ্ঞান সম্বন্ধীয় অমৰ-বাণী, দেৱতা আৰু মানৱ উভয়ৰে প্ৰিয় কাম্য। সেই কান্দি কান্দি যোৱা ছ জন মানুহ হ'ল ছ জন প্ৰধান

শিক্ষক। তেওঁবিলাকক সিদ্ধার্থই উত্তম জ্ঞান আৰু নীতি শিক্ষা দি তেওঁলোকৰ মনৰ অজ্ঞানতা দূৰ কৰিব। মহাৰাজ! আপুনি আনন্দ কৰক। মোৰ প্ৰভু যুৱৰাজৰ কপালত ৰাজ্য-ধনতকৈয়ো শ্ৰেষ্ঠ সম্পদ আছে আৰু তেওঁৰ তাপস বেশ সোণৰ সাজ-পাৰতকৈয়ো বেছি মূল্যবাণ হ'ব। এয়ে আপোনাৰ স্বপ্নৰ অৰ্থ। সাত দিন সাত ৰাতিৰ পিছতে এই স্বপ্ন ফলিয়াবলৈ আৰম্ভ হ'ব।" এইদৰে কৈ সেই ধাৰ্মিক মানুহজনে তিনি বেলি মাটি ছুই ৰজাক প্ৰণাম কৰি বিদায় ললে। ৰজাই পাছে পাছে তেওঁৰ কাৰণে বহু-মূলীয়া উপঢৌকণ পঠাই দিলে; কিন্তু উপঢৌকণ লৈ যোৱা মানুহ কেইটা উলটি আহি ৰজাক কলেহি—"মহাৰাজ! সেই তপস্বী জনৰ পাছে পাছে গৈ আমিও তেওঁ সোমাই যোৱা চন্দ্ৰৰ মন্দিৰলৈ সোমাই গলোঁ, কিন্তু ভিতৰত গৈ আমি কাকো দেখা নেপালোঁ। মন্দিৰৰ ভিতৰত থকা বিগ্ৰহৰ ওচৰৰ পৰা ওলাই যোৱা এটা মাত্ৰ ধোৱাঁ বৰণীয়া ফেঁচাহে তাত দেখা পালোঁ।" ...দেৱতা সকল হে কেতিয়াবা এইদৰে ছদ্ম-বেশত আহে।

বিষাদ মগ্ন ৰজাই সিদ্ধার্থৰ মন ঘুৰাবলৈ উপায় চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। যুৱ-ৰাজৰ প্ৰমোদ ভৱনত থকা নাচনীইঁতৰ নৃত্য গীতেৰে সিদ্ধার্থৰ মন বুৰাই থবলৈ আজ্ঞা দিলে দুৱাৰ মুখত প্ৰহৰীৰ সংখ্যা বেছি কৰি দিলে।

কিন্তু ভাগ্যক কোনে দুৱাৰ মাৰি থ'ব? কাৰেঙৰ পৰা ওলাই গৈ আকৌ এবাৰ পৃথিবীখন চাই আহিবলৈ

সিদ্ধাৰ্থৰ মন উদ্বাউল হ'ল। তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলে মানুহৰ এই জীৱনটো ইমান সুন্দৰ, কিন্তু যদি সময়ৰ শুকান বালিত পৰি জীৱনৰ ঢৌবোৰ বিষাদত শেষ নহ'লেহেঁতেন তেন্তে মানৱ জীৱনটো শেষলৈকে সুন্দৰ হৈয়ে থাকিলহেঁতেন।' ......পিতৃ শুদ্ধোদনক কাতৰ ভাবে মিনতি জনাই সিদ্ধাৰ্থই ক'লে—"মই সিদিনা ৰাজধানী ভ্ৰমণ কৰিবলৈ যাওঁতে নগৰত যি আনন্দ উল্লাস দেখিলোঁ—মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱন কেতিয়াও ইমান সন্তোষ লগা আৰু সুখৰ নহয়। তেওঁ বিলাকে মোক আনন্দ দিবৰ কাৰণেই সেইদৰে উৎফুল্লিকৃত হৈ মোক সম্বৰ্দ্ধনা জনাইছিল। মোক আপুনি দয়া কৰি এবাৰ অনুমতি দিয়ক মই কোনেও নজনাকৈ মোৰ কাৰেঙৰ পৰা ওলাই গৈ এবাৰ আকৌ নগৰ ভ্ৰমণ কৰি আহোঁ। মই চাই-চিতি সন্তোষ মনেৰে নহলেও কিছু অভিজ্ঞতা লাভ কৰি আহিব পাৰিম। সেই কাৰণে মই আপোনাক বিনীত ভাবে প্ৰাৰ্থনা ক'ৰছো। কাইলৈ মোৰ ভৃত্যসকলৰ সৈতে নগৰ ভ্ৰমণ কৰি আহিবলৈ মোক অনুমতি দিয়ক।"

"মন্ত্ৰীসকলৰ সৈতে থকা ৰজাই তেতিয়া কলে—হব পাৰে। হয়তো দ্বিতীয় বাৰ ভ্ৰমণ কৰি আহিলে সিদ্ধাৰ্থৰ প্ৰথম বাৰৰ ভুল ধাৰণাবোৰ সংশোধন হ'বও পাৰে! মোৰ পুত্ৰই ইচ্ছা মতে সকলো চাই আহক।"

পাচ দিনা দুপৰীয়া তেওঁৰ সাৰথী চন্নৰ সৈতে সিদ্ধার্থ নগৰ ভ্রমণ কৰিবলৈ ওলাল। সিদ্ধার্থই ৰাজ-পোচাক নিপিন্ধি সাউদৰ পোছাক আৰু সাৰথী, সাউদৰ কাকতীৰ দৰে সাজ পিন্ধি ওলাল। নগৰীৰ সকলো প্রকাৰৰ মানুহৰ লগত অবাধে মিলি জুলি তেওঁবিলাকে খোজ কাঢ়ি গৈ আছে। দুপৰীয়া কর্ম্ম-ব্যস্ত মানুহৰ সমাগমত নগৰৰ ৰংৰূপ সনা আলি বাট বোৰত অহা আহিছে যোৱা গৈছে। মছলা আৰু খোৱা বস্তু বেছা দোকানীবোৰ কেৰেপা কেৰেপিকৈ ভৰি সুমাই মহাজন হৈ গাড়ীত বহি আছে। কিনোতাসকলে আঁচলৰ আগত ধন বান্ধি লৈ বস্তুৰ দৰ কম বেছি সম্পর্কে দোকানীৰ লগত তর্ক কৰিছে। বাট এৰি দিবলৈ মাজে মাজে একোটা ডাঙৰ চিঞৰ শুনা গৈছে। গাড়ীত মেটমৰা বোজাৰ ভৰত শকত আৰত বলদ গৰুবোৰেও মেৰেক্ মেৰেক্ কৈ লাহে লাহে গৈছে। পাল্কী ভাৰীবোৰে গীতৰ সুৰত কোৰা-কুৰিকৈ পাল্কী কঢ়িয়াই নিছে। তিৰোতা মানুহবিলাকে কঁৰাৰ পৰা পানী ভৰাই মুৰৰ ওপৰত তিনি চাৰিটাকৈ কলহ লৈ ভাৰ সাম্য কৰি ঘৰ মুৱা হৈছে। দুফালে কাষত তেওঁবিলাকৰ কেচুৱাবোৰ আছেই। মিঠাইৰ দোকানবোৰত মাখিৰে উপচি পৰিছে। তাঁতী বিলাকে তাঁত বৈছে। কপাহ ধুনাই কপাহ ধুনিছে, যাঁতত গম ঘেঁহু যৱ আদি পিহি আটা উলিয়াইছে। কুকুৰবোৰে খাবলৈ বিচাৰি কেং কেং কৰিছে। তীৰ ধনু সজা তীকৰাল বোৰে অস্ত্র-সস্ত্র

সাজিছে। কমাৰবোৰে লোহা ৰঙা কৰি নিয় ৰত ধুম ধাম পিটিছে। পাঠ-শালাত ছাত্ৰ সকলে গুৰুৰ ওচৰত মন্ত্ৰ পাঠ কৰিছে। কাপোৰত ৰং দিয়া মানুহবোৰে ৰঙা নীলা সেউজীয়া আদি ৰং দি কাপোৰবোৰ ৰ'দত মেলি দিছে। সৈন্য বিলাকে ঢাল তৰোৱাল হাতত লৈ বাটেদি কাওঁ কাওঁ কৰে গৈ আছে। উট চলাওঁতাবোৰে উটৰ ছুটত খোচ দিছে। জ্ঞান-গৰ্ব্বী ব্ৰাহ্মণ, যুদ্ধপ্ৰিয় ক্ষত্ৰীয় আৰু পৰিশ্ৰমী বিনম্ৰ শূদ্ৰ আদি সকলো আহি একে ঠাইতে থুপ খাই এটা অধৰীৰ সাপ-নাচ চাবলৈ জুম বান্ধিছে। আন এদলে আকৌ ঢাক ঢোল বজাই এটা দীঘলীয়া শোভা-যাত্ৰা গৈছে। তাতে চিত্ৰ বিচিত্ৰ ৰঙৰ গাড়ী পৰা ঘোঁৰা গৈছে। নৱ-বিৱাহিতা কন্যাক আড়ম্বৰেৰে ঘৰলৈ আনিবলৈ গৈছে। ইফালে আকৌ এগৰাকী তিৰোতাই হাতত ফুলৰ মালা আৰু নৈবেদ্য সম্ভাৰ লৈ মন্দিৰলৈ গৈছে—তেওঁৰ স্বামী নিৰাপদে বেপাৰৰ পৰা ঘূৰি আহি ঘৰ পাবৰ কাৰণে নাইবা পিছৰ বাৰত ল'ৰা এটি জন্ম হবৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা কৰিছে।

এইবোৰ চাই চাই ছদ্মবেশী সিদ্ধাৰ্থ আৰু চন্না গৈ আছে এনেতে বাটৰ কাষৰ পৰা এটা বৰ বিষাদৰ—মাত আহি তেওঁবিলাকৰ কাণত পৰিলহি। কোনোবাই কৈছে—

ডাঙৰীয়াসকল! আহক মোক অল হায় কৰক! মোক ধৰি থিয় কৰি দিয়ক, আহক এফেৰা সহায় কৰক। নহলে পাৰাৰ আগতে মৰিম।"

মানুহ এটা নৰ-কঙ্কাল মাত্ৰ। মহামাৰী ৰোগৰ মুখত পৰি তেনেই বিকৃত হৈ গৈছে। তাৰ চকু দুটাই দি—অন্তৰৰ যন্ত্ৰণা জুই-আঙণি ওলোৱাদি ওলাব লাগিছে। ওচৰত থকা খাঁহ বোৰকে খামোচ মাৰি ধৰি সি উঠিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল কিন্তু কঙ্কাল ন্যাঙিয়েই আকৌ বাগৰি পৰিল। যন্ত্ৰনাত সি চিঞঁৰ মাৰি দিছে "উঃ কি যন্ত্ৰণা! দয়ালু ডাঙৰীয়া সকল, সহায় কৰক।" সিদ্ধাৰ্থ লৰি গৈ সেই খিনি পালেগৈ আৰু তেওঁৰ কোমল হাতেৰে মানুহটোক ধৰি তুলিলে। অতি স্নেহৰ দৃষ্টিৰে তাৰ চকুলৈ চাই তাৰ মূৰটো নিজৰ আঁঠুত থৈ হাত বুলাবলৈ ধৰিলে। সিদ্ধাৰ্থৰ হাতৰ কোমল পৰশ পাই দুৰ্ভগীয়া মানুহটোৱে শান্তি পোৱা যেন পালে। সিদ্ধাৰ্থ ই সুধিলে- "ককাইদেউ, তোমাৰ কি হৈছে? কেনি ক'ত, কি অসুখ হৈছে? তুমি উঠিব নোৱাৰা হলা কেলেই? চন্ন, এওঁ এইদৰে ফোপাঁইছে কিয়?" সাৰথীয়ে তেতিয়া ক'লে—"মহান যুৱৰাজ, কিবা মহামাৰী ৰোগে এওঁৰ শৰীৰ খাই পেলালে, তেওঁৰ দেহাৰ সকলো শক্তি লোপ পালে। শিৰৰ মাজেদি তেজৰ সোঁত চলাচলত ব্যাঘাত জন্মিল। নাড়ীৰ গতি ৰৰ ঘন আৰু অস্থি ধীৰ, গাৰ জোৰাবোৰত থকা শক্তি তেনেই নাইকিয়া হৈ লেতু-সেতু হ'ল। জীৱনৰ গোটেই খিনি আনন্দ আৰু সন্তোষ আতঁৰি গ'ল। এওঁ এটা ৰুগীয়া মানুহ, অক্ষম, এতিয়া অলপতে এওঁ মৰিব; কিন্তু ভিতৰত থকা ৰোগে যেতিয়ালৈকে দেহাৰ শিৰা—উপশিৰা আটাইবোৰ খাই নিস্তেজ নকৰে

জোঁৱিয়ালৈকে নমৰে। তেওঁৰ প্ৰাণ ওলাই যোৱাৰ আগতে দেহাটোৰ সকলো জীৱনী শক্তি খাই শেষ কৰি ল'ব। যুৱৰাজ! এওঁক এনেদৰে ধৰি থকা ভাল নহয়। তেওঁৰ দেহাত থকা ৰোগ-ক্ৰিয়া আহি আপোনাৰ গাতো সোমাব পাৰে।" তেতিয়াও সেই মানুহটোক সান্ত্বনা দি সিদ্ধাৰ্থ ই ক'লে—"এনেকুৱা ৰোগী আৰু আছেনে? বহুত আছে নেকি? নাইবা এওঁৰ নিচিনা ৰোগ মোৰো হ'ব পাৰে নেকি?"

চন্নই বিনয়েৰে ক'লে—"হে মহান প্ৰভু! নানান প্ৰকাৰ ৰোগেৰে এই দশা প্ৰায় সকলো মানুহৰে হয়। ঘা, কেঁাহোৰা, কুষ্ঠ ৰোগ, শন্নিপাত জ্বৰ, উদৰী, ক্ষয় ৰোগ আদি নানা ৰোগে দেহা আক্ৰমণ কৰে।" যুৱৰাজে সুধিলে—"মানুহে কব নোৱাৰাকৈয়ে এই ৰোগ বোৰ আহেনে?" চন্নই ক'লে—"দুষ্ট সাপ অহাদি কোনেও ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে ইহঁত আহি মানুহৰ দেহা দংশন কৰেহি নাইবা জোপাঁৰ আঁৰৰ পৰা ছদ্মবেশী হত্যাকাৰী আহি বাটৰুৱাক আক্ৰমণ কৰাদি কৰেহি।"

"তেনেহলে আটাইবোৰ মানুহ ভয়ত থাকে?" সিদ্ধাৰ্থই ক'লে। "হয় যুৱৰাজ। জীৱনটো পানীৰ তলৰ কঁাইট! সকলো ভয়তে থাকে।" চন্নই ক'লে।

সিদ্ধাৰ্থ:—"মই মহা সুখত শুই আছোঁ। গোটেই নিশা মোৰ সুন্দৰ টোপনি হ'ব আৰু কাইলৈ পুৱা ঠিক এই দৰেই সাৰ পাম।—" এই বুলি তেনেহলে কোনেও ক'ব—নোৱাৰে?

চন্ন:—"কোনেও নোৱাৰে।"

সিদ্ধাৰ্থ :—বহুত দুঃখ যন্ত্ৰণাৰ অন্তকাৰী কোনেও ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে আহেনে? আৰু এই ৰোগবোৰ যেতিয়া আহিব লাগে আহিবই। তেনেহলে এই দেহাটো এটা ভয়-দেহ আৰু মনটো বিষাদ-পুৰ্ণ আৰু বুঢ়া বয়সো ঠিক তেনেকুৱাই?

চন্ন—-হয় যুৱৰাজ। যদি মানুহে ইমান দীঘল আয়ুষ্ পাই, শেহত এনে দশা হবই।

সিদ্ধাৰ্থ :—যদি তেতিয়া মানুহে এই যন্ত্ৰণা সহিব নোৱাৰা হয় নাইবা যদি যন্ত্ৰণা নসহে নাইবা তাৰ উপশমৰ উপায় বিচাৰে, নাইবা যদি যন্ত্ৰণা সহি এই মানুহটোৰ নিচিনা হয়, ইমান দুৰ্ব্বল হৈয়ো যদি জীয়াই থাকে তেন্তে শেষ দশা কি হ'ব?

চন্ন :—মৃত্যু হব যুৱৰাজ!

সিদ্ধাৰ্থ :—মৃত্যু?

চন্ন :—হয়, শেহত মৃত্যু আছেই। যি কোনো প্ৰকাৰেই যেতিয়াই হওক—মৃত্যু আহিবই। কিছুমান আলৰ বুঢ়া হৈ মৰে, কিছুমানে ৰোগ-যন্ত্ৰণা ভোগ কৰি মৰে। কিন্তু এদিন সকলো মৰিব লাগিবই। সৌৱা চাওক যুৱৰাজ, সৌৱা এটা মৰা শ নৈৰ শ্মশান-ঘাটৰ ফালে লৈ গৈছে।

সিদ্ধাৰ্থই এতিয়া ঘাটৰ ফালে চকু দি দেখিলে এদল মানুহে কান্দি কান্দি এটা মৰা-শ লৈ গৈছে। আভাইটকৈ আগত যোৱা জনৰ হাতত একুৰা যোৰ আৰু এটা চৰু আৰু পাছত যোৱা আত্মীয়-কুটুম্ব সকলে "ৰাম! ৰাম! ৰাম নাম

সত্য! ৰাম বোলা।" আদি ৰাম নাম গাই গৈছে। এইদৰে মৰা-শটো লৈ গৈ নৈৰ পাৰত চিতা সজাই তাৰ ওপৰত চিৰ শয়ন কৰিবলৈ শুৱাই দিলে আৰু চাৰিওপিনে জুই জ্বলাই দিলে। মুহূৰ্ত্তেতে চিতাগ্নিৰ শিখাই জিভা মেলিলে, আৰু সেই মাংসখিনি পুৰি ভস্ম কৰি পেলালে। ধোৱাঁৰে আকাশ ক'লা হ'ল। যথা সময়ত নশ্বৰ দেহাৰ সকলো অস্তিত্ব শেষ হৈ গ'ল।

তেতিয়া যুৱৰাজে ক'লে—"জীয়াই থকা সকলো মানুহৰে এয়ে শেষ দশানে?"

চন্নই ক'লে—সকলোৰে অন্তিমত এয়ে দশা যুৱৰাজ! চিতাৰ ওপৰত তুলি দিয়া জনেও খাইছিল, পি-ছিল, হাঁহিছিল, ভাল পাইছিল, আৰু জীয়াই থাকিবলৈ ভাল পাইছিল। কিন্তু এতিয়া সোৱা হাবিৰ মাজৰপৰা ওলাই যোৱা এচাটি বতাহৰ দৰে তেওঁ মুহূৰ্ত্তেতে নাইকিয়া হৈ গ'ল। তেওঁৰ দেহাটো, যিটো এগছ বন্তিৰ দৰে জ্বলি আছিল,—জুয়ে পুৰি শেষ কৰিলে। এই শ্মশানতে মাংসৰ শৰীৰৰ শেষ নিৰ্ণয় হয়। ইয়াতে উচ্চ-নীচ, ধনী-দুখীয়া, সৎ-অসৎ, ধৰ্ম্ম-অধৰ্ম্ম সকলো একে খাই হয়। শাস্ত্ৰই কয় বোলে ইয়াৰ পাছত আকৌ নতুন জনম হয় ক'ৰবাত কিবা প্ৰকাৰে হেনো আকৌ জীৱন লাভ কৰে। কিন্তু এইবোৰ কথা কোনে জানে? উপজিলে আকৌ সেই যন্ত্ৰণা, বিদায়-ব্যথা, আকৌ সেই চিতাৰ জুই—এয়েই মানুহৰ ঘূৰ্ণিপাক।"

চকুত দিব্য অশ্রুজল লৈ সিদ্ধাৰ্থই আকাশৰ ফালে চালে, তেওঁৰ চকুত স্বৰ্গীয় প্ৰেমৰ পোহৰ নামিল আৰু অতি দয়াৰ ভাবেৰে পৃথিবীখনৰ ফালে চালে। পৃথিবীৰ পৰা আকাশ আকাশৰপৰা পৃথিবীলৈ কেইবা বাৰো দৃষ্টি-পাত কৰিলে। তেওঁৰ আত্মাই যেন বহুত দুৰত থকা কিবা এটা স্বৰ্গীয় দৃশ্য দেখা পাইছে, আৰু সেই দৃশ্যই যেন স্বৰ্গ আৰু মৰ্ত্ত্য, অতীত আৰু বৰ্ত্তমান, এইটো আৰু সেইটো আটাইবোৰ একে কৰি তুলিছে! যেতিয়া তেওঁ মুৰ ডাঙিলে এটা অপূৰ্ব্ব আভাষে তেওঁৰ মুখ-মণ্ডল জ্যোতিষ্মান হৈ পৰিছে। কিবা এটা প্ৰেমৰ ভাবত তেওঁৰ বাসনা উদ্দীপ্ত হৈ উঠিছে। এটা অসীম অনন্ত আশাত তেওঁ উদ্বুদ্ধ হৈ পৰিছে। তেতিয়া সিদ্ধাৰ্থই কবলৈ ধৰিলে।

"হে নিৰ্য্যাতিত জগত-বাসী! মোৰ তেজ মঙহেৰে সৈতে একে চিনাকী আৰু অচিনাকী মানৱ সকল, তোমালোক আটাই বোৰ মৃত্যু আৰু বিষাদ যন্ত্ৰণাৰ একেখন জালতে পৰি আছা। এই পৃথিবীত থকা দুঃখ যন্ত্ৰণাৰ তাপ মই নিজ চকুৰে দেখিছোঁ। মই অনুভৱ কৰিছোঁ, পৃথিবীৰ সুখ-সম্ভোগৰ একো মূল্য নাই। আটাইবোৰ এটা প্ৰবঞ্চনা। সকলো সুখ-সন্তোষ যন্ত্ৰণাত শেষ হয়। যৌৱন-বাৰ্দ্ধক্যত, প্ৰেম-বিৰহত আৰু জীৱন খিণ লগা মৃত্যুৰ মুখত অস্ত পৰে। মৃত্যুৰ পিছতো আকৌ নজনাৰ জীৱনৰ কাৰণে চিন্তা। আকৌ সেই কালৰ চকৰীত ঘূৰিব লাগিব। এই মোহ-মায়াই মোকো ঠগিলে। জীয়াই থকাটো ৰব প্ৰেমময় যেন লাগিল। জীৱনটো পৰাদি নপৰা শান্তিৰ

পিনে বৈ যোৱা এটা উজ্জ্বল সোঁত যেন লাগিল। কিন্তু দৰাচলতে ৰলিয়া বাণৰ পাৰ ভঙা নাচে জীৱনটো লৈ গৈ ফেনে-কোটোকাৰে ভৰা লুনীয়া সাগৰত হে পেলাই দিয়েগৈ। এই সত্যক ঢাকি থোৱা আঁৰ কাপোৰ খনে মোক অন্ধ কৰি থৈছিল। এই মৰণাপন্ন মানুহবোৰৰ দৰেই ময়ো দেৱতা সকলৰ দয়াৰ ভিক্ষাৰী হৈ কান্দো। কিন্তু সেই কান্দোন দেৱতাই শুনা-নাই। তথাপিও সহায় বিচৰা এই বাটৰুৱা বিলাকৰ কাৰণে সহায় ওলাবই লাগিব। বোধহয় দেৱতা সকলক নিজৰ কাৰণেই সহায় লাগে আৰু তেওঁবিলাক অতি নিশকতীয়া সেইহে যন্ত্ৰণাত কান্দি থকা মানুহক তেওঁবিলাকে উদ্ধাৰ কৰিব পৰা নাই। এইটো কেনেকৈ হ'ব পাৰে যে, ব্ৰহ্মাই এখন সৃষ্টি ৰচনা কৰিলে আৰু তেওঁৰ সৃষ্টিখন ইমান বিষাদ যন্ত্ৰনাৰে বুৰাই থ'লে! তেওঁ যদি সৰ্ব্ব-শক্তিমান হৈ তেওঁৰ সৃষ্টিখন এইদৰে এৰিলে তেওঁ নিজে কেনেকৈ ভাল হ'ব পাৰে। আৰু যদি তেওঁৰ একো ক্ষমতা নাই—তেন্তে তেওঁ ঈশ্বৰেই নহয়? চন্ন, ব'লা আকৌ ঘৰমুৱা হওঁ; ইমানেই যথেষ্ট। মোৰ চকুৱে অপাৰ দেখিলে!"

সিদ্ধাৰ্থৰ মনত এনে উদাস প্ৰবল হৈ উঠিছে বুলি জানি ৰজাই দুৱাৰত প্ৰহৰীৰ সংখ্যা তিনি গুণ বৃদ্ধি কৰিলে। কঠোৰ আজ্ঞা শুনাই দিলে দিনতেই হওক বা—ৰাতিয়েই হওক, যেতিয়ালৈকে সেই স্বপ্ন দেখাৰ সাত দিন সাত ৰাতি পাৰ হৈ নেযায় তেতিয়ালৈকে কোনো মানুহক অহা-যোৱা কৰিবলৈ নিদিব।

চতুৰ্থ অধ্যায়

যিটো হ'ব লগীয়া আছিল সেইটোৱেই হ'বৰ সময় ওচৰ চাপি আহিল। প্ৰভু বুদ্ধৰ সংসাৰ ত্যাগৰ দিন পালেহি। সেই সোণালী ঘৰখনত বিষাদৰ বিননি উঠিল। ৰজা শোকত মৰহি গ'ল আৰু কপিলাবাস্তুৰ সকলো প্ৰজাই হাঁয়! হাঁয়! কৰিলে।

চ'ত মাহৰ পূৰ্ণিমা ৰাতি। অশোক ফুলৰ মৃদু সুগন্ধই বতাহ সুৰভিত কৰি তুলিছে। নগৰ চহৰ আনন্দময় আৱেশত বুৰ গৈ আছে। বিশ্ৰম্ভনৰ ওপৰতো জোনৰ পোহৰ পৰি ৰূপালী জেউতি জিলিকি উঠিছে। হিমালয়ৰ হিম লাগি শীতল হৈ অহা বতাহ একো ছাতিয়ে করুণ হুমুনিয়াহ পেলাই গৈছে। এই শান্তি পৰিবেশৰ মাজত সকলো নিমাত হৈ টোপনিত লালকাল। প্ৰহৰী বিলাকৰো বিশেষ সাৰ-সুৰ নাই! মাত্ৰ মাজে মাজে এটা দুটা পহৰা দিয়া মাত শুনা হৈছে। শিয়ালৰ হোৱা আৰু উদ্যানৰ ভিতৰত উই-চিৰিঙা বোৰৰ ঝিৰ ঝিৰ শব্দৰ বাহিৰে আৰু কেনিও ক'তো মাত বোল নাই।

বিশ্ৰম্ভনৰ ভিতৰত। জালি কটা সুৰুঙাই দি জোনৰ পোহৰ গৈ প্ৰমোদ ভৱনৰ ভিতৰত পৰিছে। যশোধাৰা সখী সকল টোপনিত লাল কাল হৈ থাকোঁতে পোহৰে অপূৰ্ব্ব শোভা তুলি ধৰিছে। যেন নন্দন বনত স্বৰ্গৰ দেৱী সকলেহে বিশ্ৰাম লৈ আছে। যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থৰ প্ৰমোদ-ভৱনৰ আটাই-বিলাক বাছক-বনীয়া সহচৰী তাতেই আছিল। টোপনিত

লালকাল হৈ থকা প্ৰত্যেকটি সহচৰীৰ গাত জোনৰ জেউতি পৰি অৱৰ্ণনীয় শোভা জিলিকি উঠিছে। মণি-বস্তুৰ অলঙ্কাৰ নিৰ্ম্মাণ কৰি সজাই থোৱা প্ৰদৰ্শনীত যেনেকৈ এটি উজ্বল— অলঙ্কাৰৰ পৰা চকু গৈ আন এটি উজ্বল বস্তুত পৰেগৈ সেই দৰেই এই সহচৰী সকলৰ সমাৱেশত চকুত চমক লগা সৌন্দৰ্য্য ফুটি উঠিছিল। সি যেন সৌন্দৰ্য্যৰ এটা ভোজ হে। একো যত্ন নোলোৱাকৈয়ে তেওঁবিলাকৰ দেহত বিকশি উঠা ৰূপ-লাৱণ্য শুই থাকোঁতে যেন আৰু সুন্দৰ হৈ পৰিছে। তেওঁ-বিলাকৰ মিহি চিক্‌চিকীয়া চুলি, তাতে সোণৰ হাৰ বা ফুলৰ হাৰেৰে খোঁপা বন্ধা। শুই থাকোঁতে ইজনীৰ গাত সিজনী লাগি খোঁপা সুলকি চুলি কোছা আহি ডিঙিত পাক খাই আছে। বীণা বজাই, নৃত্য কৰি, কোঁৱৰক আলপৈছান ধৰি ভাগৰ লাগি বেচেৰীহঁত সুখৰ নিদ্ৰাত লালকাল, মধুৰ সপোনত মগ্ন। দিনৰ দিনটো গান গাই ডালে-পাতে ঘূৰি ফুৰা মৰম লগা চৰাইবোৰ—ৰাতি পাখীৰ ভিতৰত মুৰটো গুজি শুই থকাদি সখীসকলো সেই সৌন্দৰ্য্য লীলাৰ মাজত শুই আছে। ৰূপালী শিকলিৰে ওলোমাই থোৱা সুগন্ধী তেলেৰে জলোৱা বন্তিবোৰৰ পৰাও মৃদু পোহৰ আৰু ছাঁ পৰিছে। সহচৰীসকলৰ মৃদু কোমল আৰু কুন্তুম বোলোৱা হাতৰ তলুৱাবোৰ, মোহ-লগা মুখ, বৈ পৰা চকুৰ চেলাউৰী। মুকুতাৰ দৰে উজ্বল বগা দাঁতবোৰ, আৰু মৰম লগা সৰু সৰু ভৰিত থকা নূপুৰ সেই ছাঁ পোহৰৰ মাজত সৌন্দৰ্য্যৰ এখন জেউতি দৰে জলমলাই

উঠিছে। কেতিয়াবা স্বপ্ন দেখি যুৱৰাজে ভাল পোৱা নৃত্যৰ প্ৰশংসা কৰা শুনি কোনোবাটিৰ মুখত এটি হাঁহিৰ ৰেখা বিৰিঙি উঠিছে। কোনোবাটিৰ ভৰিৰ নূপুৰ টোপনিত বাগৰ দিওঁতে কন্ জুনকৈ বাজি উঠিছে। বীণাখনত আঙুলি বুলাই থাকোঁতেই একোটি টোপনি গ'ল, আৰু বীণাখনকে সাৱটি লৈ শুলে। এইদৰেই সকলোটি ক্লান্ত হৈ ধুনীয়া দলিচা পৰা মজিয়াত অচেতন। প্ৰত্যেকটিয়েই যেন জাপ গৈ থকা একো পাহি ফুলহে আৰু পুৱাৰ পোহৰ পায়েই যেন আকৌ প্ৰস্ফুটিত হৈ নিজৰ শোভা বিলাবলৈ বৈ আছে! এই কক্ষটো যুৱৰাজৰ শয়ন কক্ষৰ ঠিক বিপৰীতে।

শয়ন কক্ষৰ কাৰুকাৰ্য্য আৰু চিত্ৰ বিচিত্ৰ ৰূপ বৰ্ণনাৰ অতীত। বিলাসৰ সুন্দৰ সুন্দৰ সামগ্ৰীৰে ভৰা। মণি-মুক্তা খচিত সুবৰ্ণৰ পালেং। বুকুত এটি কেচুৱা লৈ যশোধাৰা শুই আছে কাষতে উজ্জ্বল মুখমণ্ডলেৰে সুন্দৰ সুঠাম সিদ্ধাৰ্থ শোৱাৰ পৰা আধা উঠি বুকুত ভৰ দি চকুত পানীৰে সৈতে যশোধাৰাই সিদ্ধাৰ্থক কলে—"উঠক মোৰ প্ৰভু! এষাৰ কথা কৈ মোক শান্তি দিয়ক। সিদ্ধাৰ্থই তেতিয়া সুধিলে—"তোমাৰ কি হৈছে যশোধাৰা?" কিন্তু তেতিয়াও যশোধাৰাই কান্দোনৰ সুৰতেই ক'লে— হায়! মই আপোনাৰ এই পুত্ৰটি বুকুত লৈ সখীসকলৰ বীণা-ধ্বনি আৰু গীত শুনি থাকোতেই মোৰ টোপনি গ'ল; কিন্তু এই সুখৰ মাজতে

মই সমাজিকত তিনিটা ভয় লগা দৃশ্য দেখিলোঁ। তয়ন্ত এতিয়াও মোৰ বুকু ধপ ধপাই আছে। দেখিলোঁ বৰ ডাঙৰ শিংবোৰেসৈতে ধপ-ধপাই এটা বগা যাঁড় গৰু বাটেদি গৈ আছে। পিঠিত তৰাবদৰে উজ্জল এটা ৰত্ন লৈ গৈছে আৰু গোটেইখন পোহৰ হৈ গৈছে। বাটেদি আহি যাঁড়টো আমাৰ কাৰেঙৰ দুৱাৰ মুখ পাইছেহি। কোনেও তাক বাধা দি ৰাখিব নোৱাৰিলে। এনেতে ৰাজ পুৰীত থকা ইন্দ্ৰৰ মন্দিৰৰ পৰা এটা ধ্বনি আহিল—"যদি এই যাঁড়টো ৰাখিব নোৱাৰা তেন্তে ৰাজ্যৰ গৌৰৱ গুচি যাব।" তথাপি কোনেও তাক ধৰি ৰাখিব নোৱাৰিলে। তেতিয়া মই ইনাই বিনাই কান্দিবলৈ ধৰিলোঁ। কিন্তু ৰাখিব নোৱাৰিলোঁ। যাঁড়টোৱে তেতিয়া হুঁ কৰিবলৈ ধৰিলে। আৰু লাহেকৈ মূৰ পোলোকাদি মোৰ হাতৰ পৰা ওলাই গ'ল। লোহাৰ শলখাবোৰ শিঙেৰে ভাঙি চূৰমাৰ কৰি প্ৰহৰীবোৰ গচকি যাঁড়টো গুচি গ'ল। ইয়াৰ পাছৰ সমাজিকটো আকৌ এনে ধৰণৰ—চাৰিজন বৰ ভব্য গব্য পুৰুষ, চকু কেইটা বৰ উজ্জ্বল, বৰ সুন্দৰ, ঠিক যেন সুমেৰু পৰ্ব্বতত থকা পৃথিবী শাসন কাৰক চাৰি সিদ্ধহে। অসংখ্য স্বৰ্গীয় লগুৱা লিকচৌ লৈ তেওঁবিলাক আহি আমাৰ নগৰ সোমাইছেহি। আমাৰ ইন্দ্ৰৰ মন্দিৰত থকা সোণৰ পতাকাখন দুৱাৰ মুখত উৰি আছিল; কিন্তু তেওঁবিলাক আহি পোৱাৰ লগে লগে মাটিত পৰি গল, আৰু তাৰ সলনি এখন নতুন পতাকা তাত উৰিবলৈ ধৰিলে। সেই পতাকাখনৰ পোহৰত

নতুন বাণী শুনি মানুহ মুগ্ধ হৈছে আৰু সকলোৱে আনন্দ পাইছে। পুব ফালে সূৰ্য্য উদয় হোৱা দেশৰ পৰা এজাক নতুন বতাহ আহি সেই পতাকাখনৰ ভাঁজবোৰ মেলি দিছে আৰু কোনোবা অজান দেশত ফুলা ফুলৰ পাপৰিবোৰ সৰি উপচি পৰিছে।" তেতিয়া সিদ্ধাৰ্থই ক'লে— "মোৰ জীৱনৰ পদুম পাত যশোধাৰা! এই সকলোবোৰ ভাল স্বপ্ন।" যশোধাৰাই ক'লে—"নহয়, নহয়, প্ৰভু, সেই সমাজিকটো এটা ভয় লগা মাতত অন্ত হ'ল। কোনোবাই যেন চিঞৰি চিঞৰি ক'লে— 'সময় ওচৰ চাপি আহিছে! সময় ওচৰ চাপি আহিছে! এনেতে তৃতীয় স্বপ্নটো দেখিলোঁ—"মই যেতিয়া শয্যাত আপোনাক হাতেৰে খেপিয়াই চাওঁ—তেতিয়া তাত এটা পোটোকা নপৰা গাৰু আৰু এটা পোছাক পৰি আছে—আপুনি শয্যাত নাই। মাত্ৰ সেই খিনিহে আছে। আপুনি হেনো নাই! আপুনিয়েই মোৰ জীৱন, মোৰ জেউতি। মোৰ ৰজা, মোৰ পৃথিবী! তেতিয়াও মই টোপনি অৱস্থাতে। মোৰ কঁকালত থকা মণি-মুক্তাৰ কৰধনি ডাল কোনোবাই আনি মোৰ বুকুত মেৰিয়াই দিলেহি আৰু সেই ডাল কৰধনি গুচি এটা ভয় লগা সাপত পৰিণত হ'ল। মোৰ গাৰ অলঙ্কাৰবোৰ সুলকি গ'ল। মোৰ চুলিত থকা সুগন্ধ নাইকিয়া হ'ল, আৰু আমাৰ এই বিবাহ শয্যাখন মাটিলৈ বহি গ'ল। বহুত দূৰত সেই যাঁড় গৰুটোৱে হোঁৱৰা শুনিলোঁ, আৰু আকৌ সেই চিঞৰটো শুনিলোঁ 'সময় ওচৰ চাপি আহিছে .... !'

...সেই চিঞৰটো শুনি মোৰ অন্তৰাত্মা কঁপি উঠিল, মই সাৰ পালোঁ। এই বোৰ কি দেখিলোঁ প্ৰভু ?”

মাৰ যোৱা সূৰ্য্যৰ শেষ আৰু শেতা পৰা হাঁহিটিৰদকে দৃষ্টিৰে সিদ্ধাৰ্থই যশোধাৰাৰ পিনে চালে। চকুৰ পানীৰে তিতি যশোধাৰাৰ কোমল মুখখন ভয় আৰু বেজাৰত বেথা লগা হৈ পৰিছে। সিদ্ধাৰ্থই তেওঁৰ ফালে বেঁকা হৈ ক’লে—“প্ৰিয়তমা, শান্তি লাভ কৰা। যদি অবিচলিত প্ৰেমত শান্তি আছে তেন্তে সেই শান্তি লাভ কৰা। তোমাৰ স্বপ্নবোৰ হয়তো হ’বলগীয়া ঘটনাৰ ছাঁও হ’ব পাৰে, হ’লেও হ’ব পাৰে; কিন্তু একো অৱস্থাতে তোমাৰ আৰু মোৰ মাজত বিচ্ছেদ নঘটে। মই তোমাক যি ভাল পালোঁ পালোৱেই। তুমি জানা মই এই দুখময় জগতক শান্তি দিবৰ মনেৰে কিমান দিন কিমান ৰাতি ইয়াত তোমাৰে সৈতে অতিবাহিত কৰিলোঁ। যদি কিবা হ’ব লগা আছে সময় আহিলে সেইটো হ’বই; কিন্তু এই পৃথিবীত থকা লক্ষ লক্ষ অচিনাকী আত্মাৰ কাৰণে মোৰ আত্মাই দিনে ৰাতিয়ে কান্দিব লাগিছে। ভাবি চোৱা মোৰ প্ৰিয়তমা! মোৰ পাখী লগা উৰণীয়া চিন্তাবোৰ কেনেকৈ জগতৰ প্ৰাণীবিলাকৰ মাজত ভ্ৰমি ফুৰিছে—সেইবিলাক মোৰ কিমান মৰমৰ, কিমান সুন্দৰ আৰু কিমান আপোন! তুমি মোৰ সন্তানটিৰ মাতৃ। এই সন্তানটিৰ দেহ আৰু মোৰ দেহ একে। মোৰ আত্মাই সাগৰ নগৰ ভ্ৰমণ কৰি বহু দূৰত উৰি থকা কপৌটিৰ দৰে সত্যৰ সন্ধানত উৰি ফুৰি ঘূৰি আহি আকৌ পাইছি তোমাকেই মোৰ

প্ৰিয়া! তুমি মোৰ সুকোমল ভাব চিন্তাৰ আদি। সেই কাৰণে এই স্বপ্নৰ ফল যিয়েই হওক মনত ৰাখিবা মই তোমাক ভাল পাইছিলো আৰু অতি অকৃত্ৰিম, ভাবে ভাল পাইছিলো। সকলোৰে কাৰণে মই যি বিচাৰিছিলো সেইবিলাকৰ সবহুখিনি তোমাৰ কাৰণেই বিচাৰিছিলো। তুমি শান্তি লাভ কৰা। যদি বেজাৰ আহে তেতিয়াও শান্তিত থাকিবা। আমাৰ দুখ বেজাৰৰ মাজেদি কেনেকৈ পৃথিবীত শান্তিৰ পথ উলিয়াব পাৰি, সেই কথা চিন্তা কৰি শান্তি লাভ কৰিবা। মোৰ কথাখিনি হৃদয়-ভৰি অমৃত পাণ কৰাদি পাণ কৰি লোৱা। যাতে তুমি জানিব পাৰা যে যিটো আন কোনেও জানিব নোৱাৰিব—মই তোমাক অতি ভাল পাইছিলো—কাৰণ মই সকলো জীৱিত প্ৰাণীকেই সমানে ভাল পাওঁ। তুমি এতিয়া মোৰ মুখত চুমা এটি খাই শুই থাকা। মই সাৰে থাকি তোমাক ৰখিম। সিদ্ধাৰ্থৰ কথা শুনি চকুৰ পানীৰে সৈতে যশোধাৰা শুলে। টোপনিত হুমুনীয়া পেলাবলৈ ধৰিলে—স্বপ্নৰ সেই ভয় লগা দৃশ্যটো যেন তেওঁ দেখিয়েই আছে—টোপনিতে কৈ আছে—সেই সময়! সেই সময় আহিছে।" এনেতে সিদ্ধাৰ্থই মুখ ঘূৰালে। বহুত দিনৰ আগতে ভবিষ্যৎ বাণী কৰা সেই কথাটো আকৌ দোহাৰিবলৈ তেতিয়াও আকাশত ৰূপালী তৰাবোৰ শাৰী পাতি আছিল—"এইয়ে সেই নিশা! সিদ্ধাৰ্থ, মহান ত্যাগৰ পথ, কল্যাণৰ পথ বাছি লোৱা। ৰজাৰো ৰজা হৈ শাসন কৰিবলৈ নাইবা অকলে অকলে মুকুট হীন, গৃহ হীন হৈ ঘূৰি ফুৰিবলৈ আৰু জগতঃ

উপকাৰ কৰিবলৈ উপযুক্ত পথ বাছি লবৰ এয়ে সময় ।” সেই নিজম জমোৱা নিতাল নিমাত নিশাৰ গহীন-গম্ভীৰ পৰিবেশৰ মাজত তেওঁৰ মনত উদয় হোৱা এই বাণীৰ লগে লগে তেওঁৰ কাণত যেন আকৌ সেই বীণাৰ তাঁৰত শুনা দেৱ-লোকৰ সতৰ্ক সঙ্গীতৰ করুণ বিননি বাজি উঠিল ।

“মই বিদায় লম,” সিদ্ধাৰ্থই নিজকে কলে— “সেই সময় আহিল ! যশোধাৰা, তোমাৰ সুকোমল ওঁঠ দুটিয়ে মোক সেই বস্তু পাবলৈ আগ বঢ়াই দিছে, যিহে পৃথিবী ৰক্ষা কৰিব ; কিন্তু আমাৰ দুইকো আতঁৰাব । সেই আকাশৰ নিস্তব্ধতাৰ আঁৰত মোৰ কপালত থকা সেই মহা বাণীৰ বিজুলি চমক্ মই পঢ়িছোঁ । এই বাণীৰ কাৰণেই মই আহিছিলোঁ । ইয়াৰ কাৰণেই মোৰ জীৱনৰ ইমানবোৰ দিন আৰু ইমানবোৰ ৰাতিয়ে মোক আগবঢ়াই লৈ আহিছিল । মোক এই ৰাজ-মুকুট নেলাগে । মোক মুক্ত অস্ত্ৰৰ জিক্‌মিকনিও নেলাগে । মোৰ ৰথৰ চকৰিও তেজেৰে ৰাঙলী হৈ বিজয় লাভৰ কাৰণে ঘুৰিব নেলাগে । পৃথিবীত ৰঙা আখৰেৰে মোৰ ইতিহাস লিখিত হবৰো প্ৰয়োজন নাই । তাৰ সলনি মই ধৈৰ্য্যৰে সৈতে নিষ্কলঙ্ক পদক্ষেপেৰে ধীৰে-শাঁতে বাট বুলিবলৈ এই পথ বাছি লৈছোঁ । এই পৃথিবীৰ ধুলিয়েই মোৰ শয্যা হ’ব । জন-প্ৰাণী হীন হাবিয়েই বাস-স্থান হব আৰু তাত থকা নিকৃষ্ট প্ৰাণী বোৰেই মোৰ লগৰীয়া হ’ব । নাম-গোত্ৰ হীন দৰিদ্ৰ মানুহ বিলাকে পিন্ধা জধলা সাজ-পাৰতকৈ বেছি মূল্যৱান একো সাজ মোক নেলাগে । ভিক্ষা

কৰিলে সন্তোষ মনেৰে দাতা সকলে যি এমুঠি দিয়ে, সেইয়ে মোৰ আহাৰ হব। মোৰ মাংসৰো প্ৰয়োজন নাই। ঢিমিক ঢামক পোহৰ হৈ থকা গুহা বা হাবিৰ জোপাৰ আঁৰতকৈ বেছি আৰম্বৰ থকা একো বাসস্থান নেলাগে। মই এইখিনি বাস্তৱত পৰিণত কৰিম। কাৰণ প্ৰাণী জগতৰ দুখময় কৰুণ বিননি আছি মোৰ কাণত সোমালহি। এই জগতৰ দুখ ৰাশিৰ কাৰণে মোৰ আত্মাই কান্দিব লাগিছে। মই পৃথিৱীত শান্তি দিব লাগিব। এই শান্তি লাভৰ কাৰণে যিমান চূড়ান্ত ত্যাগ আৰু কঠোৰ সাধনা কৰিব লাগিব, মই সেইখিনি আকাতৰে কৰিম। মানুহে ইমান দেৱতাৰ পূজা কৰিছে, কিন্তু ক'তা দেৱতাই মানুহৰ দুঃখ নিবাৰণ কৰিব পৰা নাই কিয়? মানুহে পূজা কৰিছে, অৰ্ঘ্য যাচিছে, খুৱাইছে, খাইছে কিন্তু তথাপি মানুহৰ দুখৰাশি দূৰ হোৱা নাই কিয়? আমাৰ শাস্ত্ৰ সমূহে কৈ গৈছে যে আত্মাই এবাৰ জন্ম গ্ৰহণ কৰাৰ পাছত কোটি কোটি বাৰ বিবিধ যোনিত জন্ম লৈ ঘুৰি ফুৰে। মানুহক এই পুনৰ্জন্ম অভিশাপৰ পৰা যদি কোনোবাই ৰক্ষা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন! মই মৃত্যুক জয় কৰিম। দুখময় জগতৰ সংঘাতত কামুৰি থকা লক্ষ্য কোটি হৃদয়ৰ সৈতে একে হৈ মোৰ হিয়াতো যন্ত্ৰণাৰ কামোৰণি উঠি আছে। মই আজি যি ত্যাগ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হৈছোঁ ইয়াৰ দ্বাৰাই তেওঁলোক সকলোৰে কল্যাণ হ'ব। হে আকাশৰ তৰা বিলাক! মই আহিছো। হে শোকাতুৰা পৃথিৱী! মই তোমাৰ আজি মোৰ এই যৌৱন, সিংহাসন, মোৰ

আনন্দ, মোৰ জীৱনৰ সোণালী দিনবোৰ, মোৰ ৰাতিবোৰ, মোৰ কাৰেংটো—আৰু এই সকলোবিলাক ঐশ্বৰ্য্যতকৈও বেছি মোহলগা অমৃত সনা যশোধাৰাক এৰি থৈ আজি গুচি যাম। পৃথিবীক ৰক্ষা কৰি অটাই মই তোমাকো ৰক্ষা কৰিম। তোমাৰ বুকুত আলোৰণ কৰি থকা মোৰ সন্তানটি—আমাৰ প্ৰেমৰ লুকাই থকা কুসুম পাহি তেওঁকো এৰি থৈ যাম। মই এই সন্তানটিক আশীৰ্ব্বাদ দি যাওঁ বুলি অপেক্ষা কৰিলে মোৰ মন পিছলিব। প্ৰিয়তমা! পুত্ৰ! পিতা! প্ৰজাসকল! আপোনালোক সকলোৱে ক্ষন্তেকৰ কাৰণে এই মুহূৰ্ত্তৰ বিষাদ যান্ত্ৰণা সহ্য কৰিব লাগিব। তাৰ পাছত স্বৰ্গীয়জ্যোতি আহিব আৰু সকলোৱে নীতি জ্ঞান লাভ কৰিব। মোৰ দৃঢ় সঙ্কল্প। এতিয়া মই বিদায় ল'ম। মই যি বিচাৰিছো, যেতিয়ালৈকে সেইটো নেপাওঁ তেতিয়ালৈকে মই উলতি নাহো। মই অশেষ চেষ্টা কৰিম আৰু সেই সত্যৰ সন্ধানত জীৱন উছৰ্গা কৰিম।

এইখিনি কৈ তেওঁ চকুৰ চেলাউৰি দুটাৰে যশোধাৰাৰ চৰণ স্পৰ্শ কৰিলে আৰু মুৰ দোঁৱালে। যশোধাৰাৰ চকু দুটি তেতিয়াও তিতিয়েই আছিল। টোপনিত লাল-কাল হৈ থকা যশোধাৰাৰ মুখখনি আৰু চকু দুটাত বেথা-ভৰা বিষাদৰ ৰেখা ফুটি উঠিছিল। সি বৰ্ণনাৰ অতীত। কিজানি সেই স্বপ্নৰ কাহিনী সত্য হয় আৰু সিদ্ধাৰ্থ গুচি যায়, বিদায়ৰ এই আতঙ্কত টোপনিটো যেন ৰেছেৰীৰ মুখত বিষাদৰ ক'লা ছাঁ জিলিকি

শয্যাৰ চাৰিও ফালে অতি শ্ৰদ্ধাৰে সৈতে

তিনি বেলি প্ৰদক্ষিণ কৰিলে—যেন দেৱতাৰ পূজাৰ বেদীতহে প্ৰদক্ষিণ কৰিছে। আৰু অতি ধীৰে ধীৰে ধপ্ ধপাই থকা বুকুত হাত দুটি থৈ, যশোধাৰাৰ ফালে চাই কবলৈ ধৰিলে—"আৰু কোনো কালে মই শয্যাত শয়ন নকৰোঁ।"............এই বুলি কৈ তেওঁ তিনি বাৰ গুচি যাবলৈ যত্ন কৰিলে কিন্তু তিনিও বাৰ উলটি আহিল। যশোধাৰাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ মোহ ইমান প্ৰৱল আৰু সিদ্ধাৰ্থৰ প্ৰেম ইমান গভীৰ আছিল। এই মায়া মোহৰ বন্ধন খণ্ডন কৰিবলৈ দৃঢ় সংকল্প সিদ্ধাৰ্থই তৎক্ষণাৎ নিজৰ মুখখন কাপোৰৰ আঁচলেৰে ঢাকি পেলালে আৰু ছাঁৎকৰে শয়ন কক্ষৰ পৰা ওলাই গুচি গ'ল।

ইয়াৰ পৰা ওলায়েই সন্মুখৰ কক্ষ সোমাই দেখে সহচৰী সকল আৰু তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত দুটি পদুম-কলি যেন সখী, গঙ্গা আৰু গৌতমী এখন স্বপ্ন ময় ৰাজ্যত যেন টোপনিত শুই থকা এই সুন্দৰীহঁতে এখন নিভাঁজ সৌন্দৰ্য্যৰ কল্প-লোকহে সৃষ্টি কৰি থৈছে! সিদ্ধাৰ্থই সকলোৰে উদ্দেশ্যে ক'লে—"চেনেহৰ বান্ধবী সকল, তোমালোক মোৰ আনন্দৰ উপাদান আছিলা। তোমালোকক এৰি যোৱাও বৰ টান; কিন্তু মই যদি তোমা-লোকক এৰি থৈ নেযাওঁ তেন্তে মই যি বিচাৰিছোঁ সেইটো নেপাওঁ। আহা! এতিয়া তোমালোক যেনেকৈ দোৰ্ঘোৰ টোপনিত লাল-কাল ঠিক এইদৰেই এদিন মৃত্যুৰ মুখত আতৰ হ'বা। যেতিয়া প্ৰফুল্লিত কুসুম পাহি মৰহি যায় তেতিয়া তাৰ সৌন্দৰ্য্য আৰু সুগন্ধ কলৈ যায়? শুই থাকা, তোমালোক

টোপনিত আৰু অচেতন হৈ পৰা, যাতে তোমালোকৰ চকুৰ পানীয়ে মোক ধৰি ৰাখিব নোৱাৰে। যাতে তোমালোকৰ মুখত একো মাত নুফুটে। তোমালোক, মই আৰু আন সকলো মানুহৰ জীৱন গছৰ নিচিনা। এই বসন্ত কাল আহিল, এই বৰষুণ, এই হিম, এই জাৰ কালি। তাৰ পাছত গছৰ পাত সৰিল। হয়তো আকৌ বসন্তত নতুন কুঁহি পাত ওলাল। তাৰ পাছত এদিন কুঠাৰৰ আঘাতত সেই গছৰ শিপাৰে সৈতে নষ্ট হৈ মাটিত বাগৰি পৰে। মই এইটো হবলৈ নিদিওঁ। মানুহৰ এই জীৱন ঈশ্বৰ প্ৰদত্ত। সেই কাৰণে বান্ধৱীসকল! মোক বিদায় দিয়া। মই মুক্তিৰ পথ বিচাৰি ওলাইছোঁ আৰু বিচাৰিছোঁ সেই নেদেখা জ্যোতি।

এইখিনি কৈ সিদ্ধাৰ্থ তাৰ পৰা ওলাল। সত্য সন্ধানী মহান ত্যাগী যুব-ৰাজ সিদ্ধাৰ্থ কাৰেঙৰ পৰা ওলোৱা মাত্ৰকে আকাশৰ প্ৰহৰী হৈ থকা তৰাবোৰে ত-তকৈ তেওঁৰ ফালে চাই প্ৰেম বৰষিলে। ঘূৰি ফুৰা বতাহ ছাটিয়ে তেওঁৰ গাৰ কাপোৰত দিব্য লোকৰ পৰশ দিলেহি। পুৱা ফুলিবলৈ জাপ গৈ থকা উদ্যানৰ ফুলবোৰে নিজৰ নিজৰ বুকু উদিয়াই ৰাজ-কোঁৱৰৰ যাত্ৰা-পথ সুগন্ধেৰে আমোদিত কৰিলে। হিমালয়ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ভাৰত মহাসাগৰলৈকে পৃথিবীৰ বুকুত নজনা আশাৰ এটা কম্পন উঠিল। বতাহত আকৌ সেই স্বৰ্গীয় সঙ্গীতৰ ঝঙ্কাৰ উঠিল। অশ্ৰুসিক্ত নয়নেৰে সিদ্ধাৰ্থই আকাশলৈ চালে।

সেই কুহেলিকাময় নিশাৰ গহীন নিস্তব্ধতাৰ মাজেদি গৈ সিদ্ধাৰ্থই তেওঁৰ প্ৰিয় সাৰথী চন্নক মনে মনে মাত দিলেগৈ— "চন্ন, উঠাঁ। মোৰ ঘোঁৰা কণ্টকক আনা" সাৰথীয়ে কলে— "এই নিশা ঘোঁৰা কেলেই প্ৰভু? যেতিয়া আন্ধাৰত বাট-পথ একো নমনি তেতিয়াহে আপুনি ঘোৰাত উঠিব?" সিদ্ধাৰ্থই উত্তৰ দিলে "লাহে লাহে কোৱাঁ।" মোৰ ঘোৰাটো আনা। মই এই সোণৰ কাৰেং এৰাৰ সময় উপস্থিত। ইয়াত মোৰ হৃদয় সজ্ঞাত বন্দী হৈ থকা দি আছে। সত্যৰ সন্ধান কৰিবলৈ আৰু সকলো মানুহৰ কল্যাণৰ কাৰণে মই এতিয়া ইয়াৰ পৰা গুচি যাম। যেতিয়ালৈকে মই সেই সত্য লাভ কৰিব নোৱাৰোঁ, তেতিয়ালৈকে বিচাৰিম। সাৰথী চন্নই ক'লে—"হায়! যুৱৰাজ! সেই জ্ঞানী লোক সকলে কোৱা নাইনে বোলে শুদ্ধোদনৰ এই মহান পুত্ৰই সসাগৰা পৃথিবী শাসন কৰিব আৰু ৰজাৰো ৰজা হ'ব? আপুনি এতিয়া ঘোৰাত উঠি কেনিবা গুচি যাব আৰু পৃথিবীয়ে ভিক্ষাৰ জুলি লব লাগিব নে কি? আপুনি এই আনন্দ-সুখৰ নদন-বদন স্বৰূপ কাৰেং এৰি বন্ধু-বান্ধৱ-হীন ঠাইলৈহে গুচি যাব নে কি?

সিদ্ধাৰ্থই কলে—"ইয়াৰ কাৰণেই মই আহিছিলোঁ। সিংহাসনৰ কাৰণে নহয়। মই যি ৰাজ্য বিচাৰি ওলাইছোঁ সেই ৰাজ্য বহুত সাম্ৰাজ্যতকৈও ডাঙৰ।—আনা, মোৰ কণ্টকক আনি দিয়া। সাৰথীয়ে আকৌ ক'লে—"মহাসন্মানীত কোৱঁৰ, আপুনি মোৰ প্ৰভু, আপোনাৰ পিতৃ ৰজা শুদ্ধোদনৰ কিমান বেজাৰ।

সেই কথা ভাবিছেনে বাৰু? আপুনি যি সকলৰ আশীৰ্ব্বাদ স্বৰূপ, সেই সকলৰ কিমান মনোকষ্ট হ'ব সেই কথা ভাবি চাইছেনে বাৰু? আপুনি তেখেতসকলৰ প্ৰতি এনে অন্যায় কৰি কেনেকৈ তেখেত সকলক সহায় কৰিব?"

সিদ্ধাৰ্থ ই স্তৰ দিলে,—"বন্ধু নিজ স্বাৰ্থৰ কাৰণে ভাল পোৱা, স্নেহ, প্ৰেম, অসত্য। কিন্তু মই আজি ওলাইছোঁ তেওঁ-বিলাকৰ সকলোকে আৰু জগতৰ সকলো প্ৰাণীকে মোৰ নিঃস্বাৰ্থ প্ৰেমেৰে ৰক্ষা কৰিবলৈহে। যোৱা মোৰ কণ্টকক আনিদিয়া।"

তেতিয়া চন্নই ক'লে—"প্ৰভু, মই আহিছোঁ।" এই বুলি কৈ বেগাৰ মনেৰে অশ্ব-শালাৰ পিনে গ'ল আৰু কণ্টকৰ পিঠিত জিন্ কচি ৰূপৰ চাবুক ডাল লৈ কণ্টকৰ সৈতে ওলাই আহিল। কণ্টকৰ পিঠিত হাত বুলাই মূল্যবান কাপোৰ পাৰি কাৰেঙৰ দুৱাৰ মুখলৈ লৈ আহিল। ঠিয় হৈ কোনেঁৰ বৈ আছে। কণ্টকে তাৰ প্ৰভু সিদ্ধাৰ্থক দেখা মাত্ৰকে মুৰ দোৱাঁই চিঁ হিঁ হিঁ কৰিবলৈ ধৰিলে। কণ্টকৰ আনন্দ ধ্বনি আৰু লোহাৰ খুড়াৰ পদধ্বনি নিশ্চয় সকলোৱে শুনিছিল; কিন্তু দৈৱৰ কৃপাত কোনেও সাৰ নেপালে। সকলো টোপনি জালত কলা হৈ আছিল। মৰমেৰে সিদ্ধাৰ্থ ই কণ্টকৰ ওখ গলধনটো তললৈ দোৱাঁই আনিলে আৰু হাত বুলাই কবলৈ ধৰিলে,—"শুভ্ৰবেণী কণ্টক! তুমি থিৰেৰে থাকাঁ। কোনো অশ্বাৰোহীয়ে আজিলৈকে নোযোৱা যাত্ৰা-পথেদি মোক আজি তুমি লৈ যাব লাগিব। আজি ৰাতি মই তোমাক লৈছোঁ সত্যৰ সন্ধান কৰিবলৈ। মোৰ

এই সন্ধান ক'ত অন্ত হ'ব, তাকো মই কব নোৱাৰোঁ। কিন্তু যেতিয়ালৈকে মই সেই সত্য বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰোঁ তেতিয়ালৈকে মই বিচাৰিয়েই থাকিম। সেই কাৰণে আজি ৰাতি তুমি ভয়ঙ্কৰ মূৰ্ত্তি ধৰঁা।

আলিবাটত সহস্ৰ কণ্টক থাকিলেও তুমি আজি অতিক্ৰম কৰি যাব লাগিব। ওখ পকা দেৱাল আৰু লোহাৰ শলখা একোৱেই যেন আমাৰ এই যাত্ৰা-পথত বাধা দিব নোৱাৰে। চোৱঁা! মই যেতিয়া তোমাৰ গলধনত হাত দি আজ্ঞা দিম—'কণ্টক, যাত্ৰা কৰঁা'—তেতিয়া যেন ধুমুহাও তোমাৰ পাছ পৰে! তুমি জুই আৰু বতাহৰ দৰে হৈ পৰঁা। তুমি আজি তোমাৰ প্ৰভুক পিঠিত লৈ যাব লাগিব। এই মহান কষ্টৰ মহত্বৰ ভাগ তুমিও পাবা। ইয়াৰ দ্বাৰাই জগতৰ কল্যাণ হ'ব। মই অকল মানুহৰ কাৰণেই ওলোৱা নাই। নিমাতহৈ যি বিলাক প্ৰাণীয়ে আমাৰ দুখৰ ভাগ লৈছে আৰু একো সুখৰ আশা নকৰাকৈয়ে মানুহৰ সেৱা কৰিছে—সেই সকলো বিলাকৰ কল্যাণৰ কাৰণেই মই আজি ওলাইছোঁ। সেই কাৰণে এতিয়া তুমি তোমাৰ গৰাকী জনক অসীম সাহসেৰে পিঠিত তুলি লৈ বলা।"

এই বুলি কৈ সিদ্ধাৰ্থই অতি সন্তৰ্পণে আৰু লাহেকৈ কণ্টকৰ পিঠিত উঠিল। কণ্টকৰ গলধনত হাত ফুৰাই এটা চাপৰ মাৰি দিলে। লগে লগে কণ্টক জপিয়াই উঠিল আৰু কদমত ছুটি মেলিলে। পকা আলিৰ ওপৰেদি বায়ুৰ বেগেৰে যোৱা কণ্টকৰ পদধ্বনিত সেই অনন্ত বিজয়

অভিমানৰ ছন্দোময় শব্দ ধ্বনিত দুখময় জগতৰ পৰিত্ৰানৰ উপায় বিচাৰি ৰাজ-কোঁৱৰ সিদ্ধাৰ্থই সকলো সম্ভোগ বাসনা অকাতৰে পৰিত্যাগ কৰি এইদৰেই সেই সোণৰ কাৰেঙৰ পৰা নিষ্ক্ৰমণ কৰিলে।

পুব আকাশৰ নিচেই ওচৰতে যেতিয়া ভোটা তৰাই পুঁৱতী আকাশত দেখা দিয়ে আৰু পৃথিৱীৰ বুকুৰ ওপৰেদি যেতিয়া পুৱাৰ উশাহে এটি হুমুনিয়াহ এৰে, তেনে সময়তে সিদ্ধাৰ্থই কণ্টকৰ লেকাম টানি ধৰিলে। সিদ্ধাৰ্থ লাহেকৈ ঘোঁৰাৰ পৰা নামি আৰু শুধ শুকুলা কণ্টকৰ মূৰত চুমা এটি খাই কৱলৈ ধৰিলে··"তুমি আহি যি কাম কৰিলা ইয়াৰ দ্বাৰাই তোমাৰ কল্যাণ হব আৰু লগে লগে জগতৰ সকলো প্ৰাণীৰ কল্যাণ হব। তুমি নিশ্চয়কৈ জানিবা যে মোৰ প্ৰতি তোমাৰ যি স্নেহ, সেই স্নেহৰ বাবেই মই তোমাক ভাল পাওঁ। মোৰ প্ৰভু! মোৰ কণ্টকক আকৌ ঘূৰাই লৈ যোৱাঁ। মোৰ মণিমুক্তা, ৰাজপোছাক, মোৰ ৰত্নখচিত তৰোৱালৰ খাপ, মোৰ তৰোৱাল, এই সকলোবোৰ তোমাৰ পিঠিত লৈ গৈ ৰজাক দি দিবাগৈ। আৰু কবা সিদ্ধাৰ্থই ক্ষমা ভিক্ষা খুজিছে। যেতিয়া মোৰ অকলশৰীয়া অনুসন্ধান আৰু জ্যোতি বিচৰা চেষ্টা সফল হব, তেতিয়া মই এতিয়াতকৈ বেচি শক্তিশালী যুৱৰাজ হৈ উলটি আহিম। যদি মোৰ এই অভিযানত জয় হয়' তেতিয়া গোটেই পৃথিৱীয়েই মোৰ হব—মোৰ প্ৰধান সেৱাৰ দ্বাৰাই। ৰহাক কবাগৈ

মানুহৰ কাৰণে আশা আছে মানুহত হে। মই এই আশা যি দৰে বিচাৰিছোঁ সেইদৰে এতিয়ালৈকে কেৱেঁ বিচৰা নাই। মই মোৰ সংসাৰখন পৰীক্ষা কৰি আহিছোঁ—গোটেই সংসাৰক ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে।”

পঞ্চম অধ্যায়।

ৰজা বিম্বিসাৰৰ ৰাজধানী ৰাজগৃহৰ চাৰিউপিনে বেৰি থকা পাচঁোটা পৰ্ব্বত আছিল। বৈভাৰ, বিপুল্ল, তপোবন, শৈল-গিৰি আৰু ৰত্ন-গিৰি। বৈভাৰ সেউজীয়া ঘাঁহ আৰু খাজুৰ গছেৰে ভৰা। বিপুল্লৰ নামনিয়েদি ক্ষীণ সৰস্বতী নৈ বৈ গৈছে। তপোবন জোপোহা ছাঁ পৰা গছেৰে ভৰা আৰু ফটিক ধাৰ যেন পানীৰ ঝৰণাবোৰ ওপৰৰপৰা বাগৰি বাগৰি পৰিছে। দক্ষিণ পূবত থকা শৈল-গিৰিৰ শৃঙ্গটো দেখিবলৈ এটা বহি থকা শগুণৰ দৰে। পূবত থকা ৰত্ন-গিৰি না না ৰত্নৰ কাৰণে বিখ্যাত। শিলেৰে বন্ধোৱা একা বেঁকা খটখটি বাটেৰে সেই পৰ্ব্বতলৈ উঠি যাব লাগে। তাৰ ওপৰতে বনৰীয়া ডিমৰু গছৰ আৰু এটা গুহা। চাৰিওপিনে তাৰ সেউজীয়া পাতৰ আম গছবোৰ আৰু বনৰীয়া ফুলেৰে ভৰা। পথিক! ইয়ালৈ যেয়ে আহাঁ ভৰিৰ পাদুকা সোলোকাই আহিবাঁ আৰু এই খিনি পালে নিশ্চয় মূৰ দোৱাঁবা। কাৰণ, এই বিশাল পৃথিবী খনত এই ঠাই কেৰাৰ দৰে পবিত্ৰ আৰু

ইমান প্ৰিয় ঠাই আন ক'তো নাই। ইয়াতে বহি প্ৰভু বুদ্ধই অহ কালি জুই যেন ৰদ মুৰত লৈ ধ্যানস্থ হৈ বহি আছিল। ইয়তে বহি থাকোঁতেই তেওঁৰ মূৰৰ ওপৰেদি জাকে জাকে বাৰিষাৰ বৰষুণ বাগৰি গৈছিল। জগতৰ সকলো প্ৰাণীৰ কল্যাণৰ কাৰণে হালধীয়া কাপোৰ গাতলৈ ভিক্ষাৰ অন্নেৰে প্ৰাণ ধাৰণ কৰি তেওঁ ইয়াতে কঠোৰ সাধনা কৰিছিল। নিশা হ'লে গৃহহীন, অকলশৰীয়া মানুহৰ দৰে খেৰ বনৰ ওপৰত শুই দীন দৰিদ্ৰৰ দৰে বাস কৰিছিল। তেওঁৰ এই গুহাৰ ওচৰে পাজৰে বাঘ পোৱালী আৰু শিয়ালবোৰে পিংপিঙাই ফুৰিছিল। ইয়াতে সেই জগত বৰেণ্য জনে লঘোনে ভোকে অপাৰ কষ্ট সহ্য কৰি মৌন হৈ ধ্যানত বাস কৰিছিল। কেতিয়াবা তেওঁ অকলশৰে দিব্য আনন্দত উদ্বুদ্ধ হব খুজিলে এটা দুটা কেৰ্কেটুৱা আহি তেওঁৰ আঠুৰ ওপৰেদি লৰি গুচি যায় হি। নীলা কপৌ একেটি উৰি আহি তেওঁৰ কাষতে থকা পাত্ৰটোৰ পৰা চাউল দুটামান খাই যায়হি।

সেই পুৱি নিয়া ৰদৰ তাপ তেওঁৰ মূৰৰ ওপৰেদি কেতিয়া পাৰ হৈ গ'ল, কেতিয়া বেলি মাৰ গ'ল আৰু কেতিয়া আকাশৰ তৰা ওলাল, চিন্তামগ্ন সিদ্ধাৰ্থই একোকে গম নেপাইছিল। এইদৰে ধ্যানস্থ হৈ তেওঁ গহীন মাজ নিশালৈকে বহি থাকে। মানুহৰ অজ্ঞানতা আন্ধাৰত ক্ৰোধ, ভয়, ঘৃণা, লোভ আদি ৰিপুবোৰে দেখা দিয়াদি আন্ধাৰ নিশা সেই পৰ্ব্বতীয়া গুহাৰ

কাষত আহি নিশাৰ জন্তুবোৰে চিঞৰ-বাখৰ, খোৰা-কামোৰা কৰেহি। ৰাতি গহীন হৈ অহাৰ পাছত খন্তেক পৰলৈ বিশ্ৰাম কৰি আকৌ দোক-মোকালিতে শুই উঠি চিন্তাত মগ্ন হয়। সিমান নিস্তব্ধ হৈ শুই থকা পৃথিবীখন সতৃষ্ণ নয়নেৰে চাই চাই ইয়াত থকা প্ৰাণীবিলাকৰ কল্যাণৰ উপায় চিন্তাত আকৌ তেওঁ বিভোৰ হৈ পৰে। এইদৰে থাকোঁতে থাকোঁতে ধৰণীক জগাই দিবলৈ অহা পুৱাৰ বতাহ ছাটিয়ে গছ-বনৰ ওপৰেদি মৰমৰ পৰশ দি যায়হি আৰু পুব আকাশত ৰহস্যময় ৰঙা সূৰ্য্যৰ উদয় হয়।' আনন্দময় আলোকৰ সাজ পিন্ধি জীৱন আৰু গৌৰৱৰ গৰাকী দিন-মণি জিলিকি উঠে।

তেতিয়া প্ৰভু বুদ্ধই ঋষি সকলৰ দৰেই সূৰ্য্যক সম্বৰ্দ্ধনা জনাই স্নান কৰে আৰু হাতত ভিক্ষাৰ জুলি লৈ একাঁ বেকাঁ খটখটিয়েদি নামি নগৰৰ ফালে ওলাই যায়। বাটে বাটে ভিক্ষাৰীৰ দৰে ঘূৰি-পকি তেখেতক লগা সামান্য আহাৰ ভিক্ষা কৰি গোটাই লয়। অলপ সময়ৰ ভিতৰতে বুদ্ধৰ ভিক্ষা পাত্ৰ পূৰ্ণ হৈ যায়। নগৰৰ আন আন মানুহবিলাকে চিঞৰি চিঞৰি কবলৈ ধৰে—"হে মহাত্মা, আমাৰ পৰাও কিবা অলপ নিয়ক।" তেখেতৰ দেৱ-তুল্য চেহেৰা আৰু ধ্যান-মগ্ন চকু জুৰি দেখি জুমে জুমে মানুহ আহি তেখেতক বেঢ়ি ধৰেহি। সৰু সৰু লৰা-ছোৱালীবোৰে লৰি আহি তেখেতৰ হালধীয়া পোছাকৰ আগটো টানি ধৰেহি। কোনোৱে গাখীৰ, কোনোৱে পিঠা বা অইন

কিবা খোৱা বস্তু আনি দিয়লৈ লৰা-ধপৰা কৰে। বুদ্ধৰ এই সৌম্য-শান্ত মূৰ্ত্তি দেখি মুগ্ধ হৈ কেতিয়াবা ধুনীয়া ধুনীয়া গাভৰু ছোৱালীবোৰ লখি আহি তেওঁৰ ওচৰ পায়হি। কিন্তু তেওঁ হাতত সেই ভিক্ষা পাত্রটি লৈ হাদধোয়া সাজটোৰে সৈতে প্ৰশান্ত গতিৰে আগবাঢ়ি গৈ থাকে। ভিক্ষাৰ সমল গোটাই লৈ আকৌ তেখেত উলটি সেই পৰ্ব্বতৰ গুহালৈ গুচি যায়। তাত থকা ঋষি সকলেৰে সৈতে তত্ত্ব আলোচনাত মনোনিবেশ কৰে।

তাত অনেক প্ৰকাৰ যোগী, ভিক্ষু, ব্ৰহ্মচাৰীয়ে কঠোৰ সাধনা কৰিছিল। তেওঁবিলাকে নিজৰ দেহাটোক অনেক প্ৰকাৰৰ শাস্তি দি আসুৰিক সাধনাও কৰিছিল। কোনো জনে দিনে ৰাতিয়ে উৰ্দ্ধবাহু হৈ অনেক দিন একেথৰে থিয় হৈয়েই আছে। এইদৰে থাকোঁতে থাকোঁতে তেজ নাইকিয়া হৈ হাত ভৰি তেনেই শুকাই গৈছে। মঙহ নাইকিয়া এটা জকাৰ দৰে হৈ পৰিছে। কিছুমানে হাতৰ তলুৱাত গজালৰ দৰে জোঙা শলখাবোৰ মাৰি থৈছে। কিছুমানে গজালৰ পাতুকা পিন্ধি খোজ কাঢ়ি ফুৰিছে। কিছুমানে গাৰ মঙহত গছৰ কাঁইটবোৰ সুমাই গোটেই গাটো কাঁইটীয়া কৰি থৈছে। কিছুমানে গাত বোকা আৰু চাই সানি বহি আছে আৰু কিছুমানে মৰা মানুহৰ গাৰ ফটা-কাপোৰ পিন্ধি আছে। কিছুমানে শ্মশানৰ আধা-পোৰা খৰিবোৰ গোটাই লৈ ধুনি জ্বলাই বহি আছে। মূৰৰ ওপৰত চিলনিবোৰে চিঁচিঁয়াইছে। কিছুমানে অনৱৰত ইষ্ট দেৱতাৰ নাম উচ্চাৰণ কৰিয়েই আছে। তাৰ ভিতৰত

এজন আছিল, তেওঁ যোগাভ্যাসৰ দ্বাৰা চকুৰে নেদেখা হ'ল, জিভা কোঁচ খাই গ'ল, অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গবোৰ নাইকিয়াৰ দৰে হ'ল। তেওঁৰ দেহাৰ ওপৰত তেওঁ নিজেই কঠোৰ প্ৰতিশোধ লৈ সিদ্ধি লাভৰ আশাত পৰি আছে। প্ৰভু বুদ্ধই দেখি মনত বৰ দুঃখ পালে আৰু তাৰে এজনক সুধিলে—"মহাশয় অশেষ যন্ত্ৰণা হৈছে। ময়ো এই পৰ্ব্বতত আহি ভালে দিন সত্যৰ সন্ধানত বাস কৰিছোঁহি। দেখিছোঁ ইয়াত মোৰ ভাতৃসকলে অতি কঠোৰ ভাবে দেহাক পীড়ন কৰি সাধনা কৰিছে। মই আপোনাক সুধিব পৰোনে আপোনালোকে এই অপ কৰ্ম্ম কিয় কৰিছে? এনেয়ে দুঃখময় জীৱন তাৰ ওপৰত কিয় ইমান যন্ত্ৰণা ভোগ কৰিছে?" যোগীজনে তেতিয়া উত্তৰ দিলে;——"শাস্ত্ৰত লিখা আছে যে, যদি মানুহে দেহাৰ মাংসপিণ্ডক যন্ত্ৰণা দি সাধনা কৰিব পাৰে তেন্তে সেই যন্ত্ৰণাৰ দ্বাৰাই—তেওঁৰ পাপ প্ৰক্ষালন হব আৰু পাপ মুক্ত হ'ব।"

সিদ্ধাৰ্থই উত্তৰ দিলে—"সঁচা কথা, আত্মাৰ উৰ্দ্ধগতি হ'ব কিন্তু মহাশয়, যেনেকৈ সাগৰৰ পানী ভাপ হৈ ওপৰলৈ উঠে আৰু আকৌ বৰষুণ হৈ তললৈ পৰে, ঠিক সেইদৰে আত্মাৰো অহা যোৱা আছেই। যিটো ওপৰলৈ উঠে সেইটো তললৈ সৰি পৰে, আৰু কিনি লোৱা বস্তুবোৰো এদিন শেষ হৈ যায়। আপোনালোকে এই নৰক সদৃশ যন্ত্ৰণাৰ মাজত নিজ জীৱনৰ তেজ দি স্বৰ্গৰ আশীৰ্ব্বাদ কিনি লৈছে হয় কিন্তু

এই কিনা ৰেচাৰ বেপাৰ জানো অন্ত পৰিব? নতুন জন্ম লৈ ইয়াৰ আৰৌ অৱন্ত হব।

বিষাদৰ সুৰত যোগীজনে উত্তৰ দিলে—“আৰম্ভ হব পাৰে, দুখৰ বিষয় আমি এই কথা সঠিক ভাবে নেজানোঁ। কোনো বিষয়তে আমি দৃঢ় ভাবে একো কব নোৱাৰোঁ। নিশাৰ পাছত দিন আছে। অশান্তিৰ পাছত শান্তি আছে সঁচা; কিন্তু তথাপি আমি এই মাংসৰ শৰীৰটো ঘৃণা কৰোঁ। এই শৰীৰ-টোৱেই আত্মাক বন্দী কৰি থয়। সেই কাৰণে আত্মাৰ মুক্তিৰ হকে আমি এই খন্তেকীয়া জীৱনটো যন্ত্ৰণাৰ মাজত সপি দিওঁ। তাৰ পৰা আমি বৃহত্তৰ আনন্দ পাবলৈ আশা কৰোঁ।” সিদ্ধাৰ্থই ক'লে—“সেই আনন্দৰো কিন্তু শেষ আছে। এদিন সেই আনন্দ মোলান পৰিব। নহলে অইন ক'ৰবাত আৰু এনেকুৱা কিবা জীৱন আছে নে কি যি জীৱনৰ কেতিয়াও পৰিবৰ্ত্তন নহয়। কওক আপোনালোকৰ উপাস্য দেৱতা সকলে অনাদি অসীম কালৰ গতি সহ্য কৰি অচল অটল হৈ থাকেনে?”

যোগীয়ে ক'লে—“নেথাকে। কেৱল পৰম ব্ৰহ্মহে সনাতন। দেৱতাসকল মাথোন সদায় জীয়াই থাকে।”

তেতিয়া বুদ্ধই ক'লে—“আপুনি এজন প্ৰজ্ঞাৱান জ্ঞানী লোক হৈ তেন্তে আপোনাৰ বিষাদ যন্ত্ৰণাৰ পাশতি লৈ এই দৰে আপোনাৰ কাম্য মুক্তিৰ কাৰণে খেলা খেলিয়েই থাকিবনে? হয়তো আপুনি বিচৰা মুক্তিটো তেনেই আপোনাৰ কল্পনাও হ'ব পাৰে। এই কল্পিত সুখৰো অন্ত আছে। আপুনি আত্মাক

ভাল পায় ; সেই বাবেই আপুনি আপোনাৰ মাংসৰ শৰীৰটোক এনেদৰে নির্য্যাতন দিৰনে? বিষাদ মগ্ন যোগী। আপুনি এই দেহ ৰূপী সুন্দৰ ঘৰটো এইদৰে ভাঙি চুৰমাৰ কৰিবনে? আমাৰ দুঃখময় অতীতৰ দ্বাৰাই আমি এই ঘৰত বাস কৰিবলৈ আহোঁ। এই দেহাৰ যোগেদিয়েই আমি যৎসামান্য পোহৰ পাওঁ আৰু এই পোহৰৰ পৰাই আমি দূৰ-দূৰণিলৈ চাই কেতিয়া আন্ধাৰ দূৰ হৈ ৰাতি পুৱাব সেই কথা নিৰীক্ষণ কৰিব পাৰোঁ। তেনে স্থলত এই দেহাক এই দৰে নির্য্যাতন দিয়াৰ লাভ কি?"

তেতিয়া যোগীসকলে একবাক্যে কবলৈ ধৰিলে—"আমি এইটোকে মুক্তিৰ পথ বুলি গ্রহণ কৰিছোঁ। কওক আপুনি যদি ইয়াতকৈও কিবা ভাল পথৰ কথা জানে তেন্তে কওক। যদি নেজানে তেন্তে আপুনি নিজ পথেদি গৈ থাকক। অতি বেজাৰ মনেৰে সিদ্ধার্থ নিজ পথেদি গুচি গ'ল। এই যোগী-বিলাকে আপোন আপোন দেহাক এনে অত্যাচাৰ কৰি নৰক যন্ত্রণা ভোগ কৰাৰ পাছত আমাৰ মুক্তিত বিশ্বাস কৰাৰ কথাই সিদ্ধার্থক বিষাদিত কৰিলে। সিদ্ধার্থই নিজে নিজে ক'লে— "হেৰা বনৰীয়া ফুলবোৰ, তোমালোকেও সূর্য্যৰ পোহৰত আনন্দ পাই কৃতজ্ঞতাৰ চিন-স্বৰূপে আপোন হিয়াৰ সুগন্ধ বিলাই দিছা। তোমালোকেও তোমালোকৰ এই ক্ষুদ্র খন্তেকীয়া জীৱনৰ পৰিপূর্ণতা হেৰাই যাবলৈ দিয়া নাই। নিজৰ সৌন্দর্য্যও ক্ষুণ্ন কৰা নাই। হেৰা ভাল গছবোৰ, তোমালোকে আগ্রহেৰে আকাশমুৱা হৈ বাঢ়ি গৈ মলয়াৰ মৃদু পৰশ পান কৰিছা।

তোমালোকে সৃষ্টিৰ কি গোপন ৰহস্য জানি ইমান সন্তোষ প্ৰকাশ কৰিছা ? কিহৰ আনন্দত তোমালোকৰ চৰাই পাখী যেন পাতৰ যোগেদি গীতৰ ধ্বনিৰে সন্‌সননি তুলিছা ? আৰু গছৰ ডালত পৰি থকা ভাটৌ, মৌ-পিয়া, বুলবুল, কপৌ আদি চৰাইবিলাক ; তোমালোকেও তোমালোকৰ জীৱনটোক ঘিণ কৰা নাই ; কিন্তু যি মানুহে তোমালোকক বধ কৰে, যি মানুহৰ তেজত জ্ঞানৰ সোঁত বয়, সেই মানুহে কিয় নিজ দেহাক এনে শাস্তি দিছে ?”

এনেতে পৰ্ব্বতৰ পৰা নামনিলৈ এপাল বগা ছাগলী আৰু ক’লা ভেড়া খেদাই নিয়া দেখিলে। ইফালে সিফালে আঁতৰি যোৱা ছাগলী বোৰক ৰখীয়া হঁতে দীঘল লেকেচিৰে খুব কোবাই কোবাই বাটে বাটে যাবলৈ দৰিয়াই গৈছে। তাৰে এটা ছাগলী পোৱালীৰ ভৰিত আঘাত লাগি তেজেৰে বাঙলী হৈ গৈছে। সেই বাবে প্ৰভু বুদ্ধ ওচৰ চাপি গ’ল আৰু তাইক কোলাত তুলি লৈ গৈ ক’বলৈ ধৰিলে—“শান্তি লাভ কৰা, মই তোমাৰ যত্ন লম। যন্ত্ৰণা পোৱা এই পশুটিক শান্তি দি জগতৰ দুখৰাশি নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ মই অপাৰ প্ৰেৰণা পাম”। এই বুলি তেওঁ সেই ৰখীয়াহঁতক ক’লে—“বন্ধুসকল ! তোমালোকে ভৰ দুপৰীয়া ইমান ৰদৰ তাপত ইহঁতক নামনিলৈ খেদি নিছা কিয় ? গধূলি হৈ আহিলেহে গৰু ছাগলী ঘৰমুৱাকৈ খেদি নিব লাগে।” তেতিয়া সিহঁতে উত্তৰ দিলে—“আমাক ৰজা ঘৰৰ পৰা এশটা বলিৰ পাঠা ছাগলী আৰু এশ ভেড়া

গোটাই নিবলৈ পঠাইছে। আজি ৰাতি আমাৰ ৰজাই পূজাত ইয়াৰ পৰা বাছি বাছি বলি দিব।” তেতিয়া সিদ্ধাৰ্থই ক'লে “তেন্তে ময়ো যাম।” এই বুলি সেই ছাগলী পোৱালীটো কোলাত লৈ তেওঁ পাচ ল'লে।

যেতিয়া সেই ছাগলী জাকে সৈতে তেওঁবিলাক গৈ এখন নৈৰ পাৰ পালেগৈ কপৌ চৰাই নিচিনা চকুৰে সৈতে এজনী তিৰোতা মানুহ আহি হাত যোৰকৈ বুদ্ধক প্ৰণাম জনালে আৰু মূৰ দোৱাই কবলৈ ধৰিলে।—

“প্ৰভু—কালি আপুনি—সেই পৰ্ব্বতৰ ওপৰত থকা ডিমৰু গছৰ জোপাৰ আঁৰত বহি থাকোঁতে মই মোৰ লৰাটি কোলাত লৈ সেৱা জনাবলৈ গৈছিলোঁ। আপুনি আমাৰ প্ৰতি অশেষ দয়া দেখুৱালে। ফুল গছৰ আঁৰত খেলি থাকোঁতে তাক এটা সাপে খুটিলে। খন্তেকৰ পিছতে সি সৈঁতা পৰি গ'ল আৰু ঠেৰেঙা লাগিল। মানুহে কবলৈ ধৰিলে যে সি মৰিব। মই মোৰ সেই মাণিক ৰতন টি কেনেকৈ মৰিবলৈ দিম প্ৰভু? মই তাৰ ঔষধ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰিছোঁ। এজনে ক'লে—“সৌ পৰ্ব্বতৰ ওপৰত এজন পুণ্যৱান তপস্বী আছে, গাত হালধীয়া পোচাক, সেই ঋষিয়েই তোমাৰ লৰা জীয়াব পাৰিব।” এই কথাত মই কঁপি কঁপি আপোনাৰ কাষলৈ গৈছিলোঁ। “প্ৰভু! ঈশ্বৰ! মোৰ লৰাটি জীয়াই দিয়ক।” এই বুলি অপাৰ মিনতি কৰিলোঁ। আপুনি মোক কৈছিল বোলে, এনে এঘৰ মানুহৰ পৰা এতোলা ক'লা

সৰিয়হ গোটাই আনা যি ঘৰত কাহানিও কেতিয়াও কোনো মানুহ মৰা নাই। মই তোমাৰ ল'ৰা জীয়াই দিম।

তেতিয়া গৰাকায়ে হাঁহি এটি মাৰি ক'লে—"হয়, কালি মই তোমাক সেই কথা কৈছিলোঁ। পিছে তুমি জানো ক'লা সৰিয়হ গোটাব পাৰিলা ?

"প্ৰভু। মই বুকুত মৰা লৰাটি লৈ ঘৰে ঘৰে ফুৰিলোঁ। প্ৰত্যেক ঘৰতে একে কথাকে শুনিলোঁ—প্ৰত্যেক ঘৰতে মানুহ মৰিছেই। সেই কাৰণে মই মোৰ সেই সৈতা পৰা ঠৰঙ্গা ল'ৰাটো নৈৰ কাষৰ হাবিত পেলাই থৈ গুচি আহিলোঁ। প্ৰভু, এতিয়া মোক কওক, ক'ত মই সেই সৰিয়হ মুঠি পাম, আৰু মোৰ লৰাটো জীয়াব পাৰিম।"

গৰাকীয়ে তেতিয়া ক'লে—"ভণী! মই তোমাক যিটো তিক্ত মহৌষধ দিম বুলিছিলো। আৰু যিটো আন কেঁৰে পোৱা নাই তুমি সেইটো পালাই দেখোন। তুমি প্ৰাণেৰে ভাল পোৱা তোমাৰ ল'ৰাটি কালিয়েই মোৰ কোলাতে মৰিল। আজি তুমি বুজি পালা যে, এই বিশাল পৃথিবীখনেই তোমাৰ দৰে বেজাৰত কান্দিব লাগিছে। বহুত মানুহৰ হিয়াই যিটো শোকৰ সমানে ভাগ লয়, সেই শোক এজনৰ কাৰণে পাতল হৈ পৰে। চোৱাঁ ভণী! প্ৰয়োজন হোৱা হ'লে তোমাৰ চকুৰ পানী ৰোধ কৰিবলৈ আৰু অভিশাপ স্বৰূপ মৃত্যুৰ ৰহস্য ভেদ কৰিবলৈ মই মোৰ গাৰ তেজ দিয়ো তোমাক সহায় কৰিলোঁহেঁতেন। এই মৰণৰ অভিশাপেই আমাৰ জীৱনৰ সোৱাদ তিক্তভাৱত পৰিণত কৰিছে।

এই ছাগলী জাকক বলি শাললৈ নিয়াদি সেই মৃত্যুৰ অভি-শাপেই মৰণৰ মুখলৈ প্ৰাণীবিলাকক লৈ যায়। মই সেই মৃত্যুৰ গোপন ৰহস্য বিচাৰিছোঁ। যোৱা ভণী, তুমি তোমাৰ মৰা ল'ৰাটি মাটিত পুতি থোৱাগৈ।

এইদৰে সেই মানুহজনীক বিদায় দি সিদ্ধাৰ্থও সেই ছাগলী জাকৰ পাছে পাছে গৈ নগৰত সোমাল গৈ। তেতিয়া নগৰৰ কাষত থকা সোণ নামে নৈখনৰ দূৰ সোঁতত মাৰ যাব খোজা গছ গছনিৰ ছাঁবোৰ বৰ দীঘল দীঘল হৈ পৰিছে। এনে সময়তে ছাগলী ৰখীয়াৰ সৈতে, কোলাত ছাগলীজনী লৈ প্ৰভু বুদ্ধ আহি ৰাজটোলৰ দুৱাৰ মুখত উপস্থিত। দুৱৰীবিলাকে বুদ্ধক দেখি পাছ হুঁহকি গৈ থিয় দিলে। হাত বজাৰৰ মানুহবোৰ থমকি ৰ'ল। সেই দেৱতুল্য মুখৰ পিনে চাবৰ কাৰণে ব্যগ্ৰ হৈ সকলো নিমাত হ'ল। দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ মাইকী মানুহ-বিলাকে ইগৰাকীয়ে সিগৰাকীক সুধিছে—"বলিৰ ছাগলী লৈ অহা এই জন কোন? এনে গভীৰ প্ৰশান্ত মূৰ্ত্তি? তেখেতক দেখা মাত্ৰকে মনটো শাঁত পৰা যেন লাগিছে। তেখেতৰ কুল কি? তেখেতৰ চকুকেইটা কেনে মধুৰ শান্ত!" ধ্যানত আত্মহাৰা হৈ এখোজ দোখোজকৈ প্ৰভু গৈয়েই আছে। একো-লৈকে ভ্ৰুক্ষেপ কৰা নাই। যাওঁতে যাওঁতে ভাবিছে—"দেহিঐ! বলি-শালৰ অস্ত্ৰৰ মুখলৈ যোৱা ছাগলীজাকৰ দৰেই পৃথিবীৰ এই নিমাখিত আৰু ৰখীয়া নাইকিয়া প্ৰাণীবিলাকো মৃত্যুৰ মুখলৈ গৈ আছে।"

কোনোৱা এজনে গৈ ৰজাক বাতৰি দিলেগৈ । "আজি ৰাতি আপোনাৰ পূজাত বলি দিবলৈ এপাল ছাগলী আৰু এজন পুণ্যৱাণ ঋষি আহিছে ।"

পূজা-মণ্ডপত ৰজা থিয়হৈ আৰু তেওঁৰ এহাতে বগা কাপোৰ পিন্ধা পূজাৰী ব্ৰাহ্মণ সকলে মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰি কুণ্ডত প্ৰজ্জ্বলিত হৈ থকা অগ্নিত আহুতি দি আছে। অগৰু, চন্দন আদি সুগন্ধি কাষ্ঠৰ উজ্জ্বল অগ্নি-শিখাৰ জিভা লক্‌লক্ কৈ উঠিছে, তাতে পুৰোহিত সকলে ঘিঁউ, সুগন্ধি দ্ৰব্য আৰু সোম-ৰসৰ আহুতি দি ইন্দ্ৰৰ তৃপ্তি কামনা কৰিছে। সেই কুণ্ডৰ চাৰিউফালে বলিৰ মাজেদি বলিৰ ছাগলীবোৰৰ কেঁচা তেজৰ ডকৃডকীয়া সোঁত এটা বৈ গৈছে। এনেতে বলি-শালত এটা ফুটুকা ফুটুকী নিপোটল আৰু দীঘল শিঙেৰে সৈতে ছাগলী সুমাই দিছে আৰু আন এজনে হেঁচা মাৰি ধৰি কৈছে—"দীঘল শিং দুটাৰ সৈতে এই ছাগলীটো ৰজা বিম্বিসাৰৰ মুকুটটোৰ দৰে। ৰজাৰ সকলো পাপ এই বলিৰ গাতে যাওক। অগ্নি দেৱতাই সকলো পাপ পুৰি শেষ কৰক। এতিয়া মই ৰজাৰ মঙ্গলৰ অৰ্থে এই বলি দিওঁ। এই বুলি খড়্গ দাঙি ল'লে।

এনেতে বৰ মিহি মাতেৰে বুদ্ধই কলে—"হে মহাৰাজ! এই ছাগলীটোক ঘাপ মাৰিবলৈ নিদিব।" এই কথা উচ্চাৰিত হোৱাৰ লগে লগে বলি কটীয়াৰ হাতৰ খড়্গ সুলকি পৰিল। ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা খুজি বুদ্ধই ক'লে যে, প্ৰাণ যেয়ে সেয়ে ল'ব পাৰে কিন্তু কোনেও প্ৰাণ দিব নোৱাৰে। সকলো প্ৰাণীয়েই নিজক

জীৱনটো ভাল পায়, আৰু ৰক্ষা কৰিবলৈ অশেষ চেষ্টা কৰে। প্ৰত্যেকৰ কাৰণেই জীৱনটো আশ্চৰ্য্যজনক, মৰমৰ আৰু হেঁপাহৰ ধন। আনকি অতি নিকৃষ্ট প্ৰাণীটোৱেও নিজৰ জীৱনটো সেইদৰেই ভাল পায়। য'তে দয়া আছে ত'তেই আশীৰ্ব্বাদ আছে। দয়াই এই পৃথিবীখন দুৰ্ব্বলৰ কাৰণে কোমল আৰু বলৱন্তৰ কাৰণে মহান কৰি তোলে। সেই ছাগলী জাকৰ হৈ কথা কওঁতে বুদ্ধই তেওঁবিলাকক ক'বলৈ ধৰিলে— "দয়া ভিক্ষা খুজি যি মানুহে দেৱতাক প্ৰাৰ্থনা কৰে, সেই মানুহ নিজে কেনেকৈ নিৰ্দ্দয় হয়? প্ৰকৃত পক্ষে সকলো মানুহ পৰা-পৰৰ লগত জড়িত হৈ আছে আৰু পৰস্পৰৰ আপোন। পূজাত যিবোৰ ছাগলী বা ভেড়া বলি দিয়া হয়, সেই ছাগলীৰ আমি গাখীৰ খাওঁ। ভেড়াৰ নোমেৰে কাপোৰ তৈয়াৰ কৰি লওঁ। ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰই আমাক শিকাইছে যে মানৱ আত্মাই এই দেহা এৰি নিজ কৰ্ম্ম অনুসৰি কেৱেঁ চৰাই, কেৱেঁ পশু আৰু কেৱেঁ কেৱেঁ আকৌ নৰ জন্ম লাভ কৰে। আত্মাৰ নিৰ্দ্দিষ্ট ভ্ৰমণ ৰোধ কৰিবলৈ বলি-দান তেনেই অসমৰ্থ। বলি-দান এটা পাপ। তেজেৰে কোনেও আত্মাক প্ৰক্ষালন কৰিব নোৱাৰে, নাইবা দেৱতাকো তুষ্ট কৰিব নোৱাৰে। এই পৃথিবীত কৰা সকলো ভুল কামৰ বাবে প্ৰথমেই এদিন উপযুক্ত 'কৈফয়ৎ' দিব লাগিব। এই বিশ্ব জগতখন পৰিচালনাৰ মূলত গণিত শাস্ত্ৰৰ অঙ্কৰ দৰে এটা নিৰ্দ্দিষ্ট ফল লিখা আছে। কৰ্ম্ম, বাক্য আৰু চিন্তাৰ ভাল বেয়া অনুসৰি ফলাফল ভাল বেয়া হয়। ভালেৰে ভালক পায়।

অসৎ কৰ্ম্মৰ ফল অসৎ হবই। যেনে কৰ্ম্ম তেনে ফল—এইটো ধ্ৰুব সত্য। আমাৰ ভৱিষ্যত কালটো অতীত কৰ্ম্মৰ ফল।"

বুদ্ধৰ এই বাণী শুনি পূজাৰী সকলে বলিৰ তেজেৰে ৰাঙলী গাৰ সাজবোৰ ঢাকিবলৈ ধৰিলে আৰু ৰজা বিম্বিসাৰ ওচৰলৈ আহি হাত যোৰ কৈ বুদ্ধৰ মুখৰ ফালে চাই থিয় হৈ ৰ'লহি। বুদ্ধই তেওঁৰ অমৰ বাণীৰে আকৌ শিক্ষা দিবলৈ ধৰিলে—"সকলো জীৱ যদি বন্ধুত্বৰ এদাল জৰীৰে বান্ধখাই থাকিব পৰা হলহেঁতেন তেন্তে এই পৃথিবীখন কিমান সুন্দৰ হ'লহেঁতেন! আটাই বিলাক প্ৰাণীয়ে যদি কোনেও কাকো হিংসা নকৰাকৈ, কাৰো ৰক্তপাত নকৰাকৈ গছৰ ফল, মূল বিবিধ শস্য আদি খাই জীৱন ধাৰণ কৰিলেহেঁতেন পৃথিবীখন কেনে শান্তি পূৰ্ণ হ'লহেঁতেন"!

উপস্থিত সকলোৱেই এই বাণী শুনি মুগ্ধ হ'ল। কুণ্ডৰ জুই নুমাই দিলে আৰু বলি-শাল সোলোকাই পেলাই দিলে। ৰজা বিম্বিসাৰে পাছ দিনা নগৰত ঢোল পিতি ঘোষণা কৰাই দিলে—দেৱতাৰ পূজাৰ কাৰণে পশু হত্যা কৰা ৰীতি এই ৰাজ্যত বন্ধ হ'ল। আজিৰ পৰা কোনেও কোনো পশুৰ ৰক্তপাত কৰিব নোৱাৰিব। আজিৰ পৰা মাংস ভোজন নিসিদ্ধ কৰা হ'ল। এতিয়া আমাৰ জ্ঞান চকু মুকলি হৈছে আৰু আমি জানিব পাৰিছোঁ সকলোৰে জীৱন একেই। দয়া কৰোতালৈহে দয়া আছে। "এই ৰাজ-আজ্ঞা শিলৰ ফলিত কাটি ৰাজ্যৰ

কেউফালে প্ৰচাৰ কৰা হ'ল। সেই দিন ধৰি তাত সকলো জীৱই শান্তিত বাস কৰিব পৰা হ'ল। মানুহ পশু আৰু চৰাই চিৰিকতি আদি কৰি গঙ্গাৰ পাৰৰ সেই অঞ্চলটোত সকলো জীৱৰ এটা মিলন ঘটিল।

সকলো জীৱৰ প্ৰতি গৰাকীৰ হিয়াত অসীম দয়া আছিল। তেখেতে ভাবিছিল এই পৃথিৱীৰ সুখ-দুখৰ সমানে ভাগী হৈ সকলো জীৱ মিলেৰে থাকিব পৰাটোৱেই পৰম শান্তি। বুদ্ধৰ এই অহিংসাৰ মহা-বাণীত মুগ্ধ হৈ ৰজা বিম্বিসাৰে বুদ্ধক তেওঁৰ ৰাজ্যত বাস কৰিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে। বিনয় ভাবেৰে ক'লে--"ৰাজ কোঁৱৰৰ দৰে কোমল শৰীৰত আপুনি ব্ৰত উপবাস সহ্য কৰা আপোনাৰ পক্ষে কঠিন হ'ব। আপোনাৰ হাত দুটি ৰাজ-দণ্ডৰ কাৰণেহে প্ৰশস্ত, ভিক্ষাৰ পাত্ৰ ল'বলৈ নহয়। মোৰ পিছত এই ৰাজ্য শাসন কৰিবলৈ মোৰ পুত্ৰ নাই; আপুনি ইয়াতে থিত লওক আৰু মই নমৰালৈকে মোৰ ৰাজ্যত জ্ঞানৰ শিক্ষা দিয়ক। মোৰ কাষেওত আপুনি বাস কৰক আৰু এটি সুন্দৰী কণ্যাৰ পাণি গ্ৰহণ কৰক।"

স্থিৰ মনৰ সিদ্ধাৰ্থই তেতিয়া ক'লে—'হে ভদ্ৰ! আপুনি উল্লেখ কৰা এই সকলোবোৰেই মোৰ আছিল। মই সত্যৰ অন্বেষণ কৰি সেই আটাইবোৰ আপোন ইচ্ছাৰে এৰি থৈ আহিছোঁ। মই এতিয়াও সেই সত্য বিচাৰিয়েই আছোঁ আৰু যে তিয়ালৈকে নেপাওঁ, বিচাৰি থাকিম। আপোনাৰ ৰাজ-কাষেওৰ মণি মুক্তাৰে সজা দুৱাৰ মুকলি কৰি দেৱী তুল্যা ৰমণীৰ সঙ্গ

যাচিলেও মই ৰ'ব নোৱাৰোঁ। মই নীতি জ্ঞানৰ ৰাজ্য এখন গঢ়িবলৈ ওলাইছোঁ। অৰণ্যৰ অন্ধকাৰৰ মাজে মাজে মই গয়ালৈকে যাম। মই আশা কৰোঁ তাতে মই বিচৰা জ্যোতি পাম। আপোনাৰ ৰাজ্যৰ সমীপত থকা এই ৰত্ন-গিৰী পৰ্ব্বতত যিমানবিলাক যোগী ঋষি লগ পালোঁ, তেখেত সকলৰ কেৱেঁ মোক সেই জ্যোতিৰ সন্ধান দিব নোৱাৰিলে আৰু শাস্ত্ৰৰ পৰাও নেপালোঁ। ব্ৰত উপবাস কৰি দেহা ক্ষয় হোৱাকৈ কৰা যোগ-সাধনাৰ পৰাও একো সন্ধান পাব নোৱাৰি। হে বন্ধু! যদি মই সেই সত্য সেই জ্যোতি লাভ কৰিব পাৰোঁ তেন্তে মই উলটি আহি আপোনাৰ স্নেহৰ ঋণ শুজিম।"

এই বাণী শুনি ৰজা বিম্বিসাৰে বুদ্ধক তিনি বেলি প্ৰদক্ষিণ কৰি সম্ভ্ৰমেৰে তেওঁৰ চৰণৰ ফালে মূৰ দোৱাঁলে আৰু সাদৰেৰে বিদায় দিলে।

তাৰ পৰা প্ৰভু বুদ্ধ উৰুবিল্বৰ ফালে উলটিল। তেতিয়াও তেখেতৰ শান্তি অহা নাই। ছবছৰ কঠোৰ সাধনাত দুৰ্ব্বল হৈ গৈছে। সেই পৰ্ব্বতৰ ওপৰত থকা পাঁচজন তপস্বীয়ে তেওঁক বহুত কথা কৈ অলপ পৰ ৰাখিলে। তেখেতসকলে বুদ্ধক ক'লে—পবিত্ৰ ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰত সকলো কথা স্পষ্ট ভাৱে লিখা আছে। কোনো যোগী-ঋষিয়েই শ্ৰুতি আৰু স্মৃতিক অতিক্ৰম কৰি যাব নোৱাৰে। জ্ঞান কাণ্ডত কোৱা আছে যে ব্ৰহ্মৰ কোনো ৰূপ নাই। নিৰ্গুণ, নিৰ্ব্বিকাৰ, শান্ত, পৰিবৰ্ত্তনহীন, পবিত্ৰ আৰু আনন্দময়। মৰণশীল মানুহ ইয়াতকৈও অধিক জ্ঞানী হ'ব

কেনেকৈ ? নাইবা কৰ্ম্মকাণ্ডত কোনো মানুহ ওখ হ'ব কেনেকৈ ? নাইবা কৰ্ম্ম কাণ্ডই শিকাইছে—কেনেকৈ মানুহে লোভ, মোহ ত্যাগ কৰি ফলাকাঙ্ক্ষা বিবৰ্জ্জিত হব পাৰে। কেনেকৈ মোহৰ পাশ চিঙিব পাৰে আৰু কেনেকৈ মায়াৰ পৰা মুক্ত হৈ ঈশ্বৰত্ব লাভ কৰিব পাৰে—বিৰাট পৰমাত্মাত আপোন সত্বা বিলীন কৰি দিব পাৰে। কেনেকৈ অসত্যৰপৰা সত্যলৈ আৰু ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ লগত হৈ থকা যুদ্ধৰ পৰা অনন্ত শান্তি—য'ত অনাদি অসীম নিস্তব্ধতা বিৰাজ কৰিছে—তালৈ যাব পাৰি ?"

সিদ্ধাৰ্থই এই সকলো কথা শুনিলে কিন্তু তেখেতৰ প্ৰাণলৈ তেতিয়াও শান্তি অহা নাই।

৬ষ্ঠ অধ্যায়

অৱশেষত যি ঠাইত বিজুলী চমকৰ দৰে অমৰ জ্যোতি আহি সিদ্ধাৰ্থৰ হিয়াত দেখা দিলে, এতিয়া সেই ঠাইৰ কথা কোৱা হওক।

গঙ্গাৰ পাৰে পাৰে গৈ সেউজীয়া পৰ্ব্বত মালাৰ মাজেদি ওলাই অহা দুখন সৰু নৈ—এখনৰ নাম নৈৰঞ্জনা আৰু আনখনৰ নাম মোহনা। সেই নৈ দুখনৰ লগে লগে গৈ থাকিলে বহল গাভেৰে সৈতে মহুৱা গছৰ ডাঠ হাবিবোৰ পোৱা হয়। সেই নৈ দুখন গৈ ফল্গু নৈৰ বুকুত মাৰ গৈছে। ফল্গুত বৈ গৈ গয়া পাইছেগৈ। সেইপিনে গৈ থাকোঁতে

কাঁইটীয়া আৰু বৰ টান শিলৰ ভগা টুকুৰাৰে ভৰা এখন বৰ মুকলি ঠাই পায়। পুৰণি কালত সেই ঠাইৰ নাম আছিল উৰুবিল্ব, দাঁতিত এখন ডাঙৰ হাবি। মাজত নীলা বগা পদুমেৰে উপচি থকা এখন বিল। সেই বিলত অপাৰ মাছ কাছ। ইয়াৰ ওপৰতে সোণালী নামে এখন গাওঁ। খেৰ বাহঁৰ ঘৰ আৰু তাল গছবোৰেৰে শুৱনী সেই গাওঁখনত খেতি পথাৰ কৰি খোৱা সবল চিতীয়া হোজা মানুহবিলাক বৰ শান্তিত বাস কৰিছিল।

গয়াৰ ফালে গৈ থাকোঁতে যেতিয়া সেই হাবিতলীয়া নিস্তব্ধতা পূৰ্ণ উৰুবিল্ব পালেগৈ। প্ৰভু বুদ্ধই তাতে আশ্ৰয় ল'লে। প্ৰশান্ত ভাবে সেই ঠাইত ধ্যানস্থ হ'ল। মানুহৰ দুখ যন্ত্ৰণা, ভাগ্যৰ গতি, শাস্ত্ৰ সমূহৰ উপদেশ, বনৰীয়া জন্তুবোৰৰ পৰা পোৱা শিক্ষা, নিস্তব্ধতাৰ আঁৰত থকা গোপন ৰহস্য, মহা-অন্ধকাৰৰ ৰহস্য—সকলো এদিন যাবই লাগিব। জীৱন-মৰণ আদি সকলোৰে উত্তৰ বিচাৰি তেখেত ধ্যানত আত্মহাৰা হ'ল। সেই অৰণ্যত বহি ধ্যান কৰি থাকোঁতে থাকোঁতে তেখেতে কেতিয়াবা খাবলৈও পাহৰি গৈছিল আৰু ভিক্ষাৰ পাত্ৰও সেইদৰে সুদা হৈ আছিল। মূৰৰ ওপৰত থকা গছৰ পৰা বান্দৰে ডাল জোকাৰি সৰাই দিয়া বা চৰাইয়ে খাই পেলাই দিয়া বনৰীয়া ফল মুখৰ আগত যিহকে পৰিছিল তাকে খাবলৈ লৈছিল। এই দৰে উপযুক্ত আহাৰৰ অভাৱত তেখেতৰ দেহৰ লাৱণ্য লাহে লাহে মোলান পৰি আছিল। তেখেতৰ শৰীৰত থকা বত্ৰিশটা

গৈৰিক চিনো লাহে লাহে মাৰ যাবলৈ ধৰিলে। সুকোমল কলেৱৰ ৰাজ-কোৱঁৰ সিদ্ধাৰ্থ—যি জন এদিন এপাহি পদুম ফুলৰ দৰে মনোহৰ হৈ আছিল; আজি শুকাই মৰহি যোৱা গছ-পাত বিলাকৰ দৰে হৈ পৰিল।

এনে সময়তে এদিন শৰীৰৰ সকলো শক্তি ক্ষয় হোৱা সিদ্ধাৰ্থ মূৰ্ছা গৈ ধ্যানস্থ অৱস্থাতে মাটিত বাগৰি পৰিল। তেখেত মৃত প্ৰায় হ'ল; শ্বাস-প্ৰশ্বাস প্ৰায় বন্ধ, তেজৰ সোঁত আৰু গোটেই গাত একো সাৰ-সিকতি নাই। এনেতে সেইপিনেদি এটা গৰখীয়া ল'ৰা আহিল। দুপৰীয়া জুই যেন ৰ'দৰ তাপত মৰা মানুহৰ দৰে লুটি খোৱা চকুৰে পৰি থকা সিদ্ধাৰ্থক দেখি সি লৰা লৰিকৈ ওচৰৰ হাবিৰ পৰা কিছুমান জামু গছৰ ডাল ভাঙি আনি সেই পৱিত্ৰ মুখ-খনিত ছাঁ পৰাকৈ চাৰিউ পিনে ডালবোৰ গুজি দিলেহি। তাৰ মাইকী ছাগলীজনীৰ ওহাৰখন হেপি সিদ্ধাৰ্থৰ মুখত গৰম গাখীৰ অলপ বাকী দিলে।

মৃগয়ালৈ যোৱা নৃপতি সকলৰ কাৰণে অৰণ্যত যেনেকৈ চিত্ৰ-বিচিত্ৰ কাপোৰৰ শিবিৰ সজা হয় ঠিক সেইদৰেই শোভা পাইছিল গৰখীয়া লৰাটিয়ে সাজি দিয়া জামু ডালবোৰৰ জোপাটো। গৰখীয়া লৰাটোৱে তেখেতক কোনোবা দেৱতা বুলি ভাবি কাষতে বহি প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰভুৱে এনেতে উশাহ পালে। লাহে লাহে পোন হৈ বহিল আৰু গৰখীয়া লৰাটিক অলপ গাখীৰ খুজিলে। লৰাটিয়ে তেতিয়া

ক'লে—"হে প্ৰভু! মই আপোনাক এই ঘটিৰ গাখীৰ দিব নোৱাৰোঁ। মই জাতত শূদ্ৰ।" বিশ্ববৰেণ্য বুদ্ধই উত্তৰ দিলে—"পুত্ৰৌ! মই সকলো প্ৰাণীকে আপোন ভাব কৰোঁ। মানুহৰ তেজত একো জাত নাই; সকলোৰে তেজ একে ৰঙৰ। চকুৰ পানীতো জাত নাই। সকলোৰে চকুলো এটোপ এটোপকৈয়ে পৰে। কোনেঃ মানুহেই উপজি আহোঁতেই কপালত তিলক লৈ বা গাত যজ্ঞ-সূত্ৰ লৈ অহা নাই। যি সৎ কৰ্ম্ম কৰে তেৱেঁই দ্বিজ আৰু যি অসৎ কৰ্ম্ম কৰে তেৱেঁই চাণ্ডাল। ভাইটি! মোক তোমাৰ ঘটিৰ গাখীৰ দিয়া, মই পাণ কৰোঁ। ইয়াৰ পৰা তোমাৰ কল্যাণ হ'ব।" এই কথা শুনি গৰখীয়া লৰাটিৰ অপাৰ আনন্দ হ'ল আৰু গাখীৰ দিলে।

আকৌ অইন এদিন সেই বাটেদি জলমলীয়া পোছাক পিন্ধা এজাক নাচনী ছোৱালী গৈছিল। সিহঁত সেই নগৰৰ ইন্দ্ৰৰ মন্দিৰত নৃত্য কৰা ছোৱালী। সিহঁতৰ লগত গৈছিল বাদ্য-যন্ত্ৰ বজোৱা বায়নসকল। এজনৰ হাতত ম'ৰা পাখী লগোৱা এটা ঢোল, এজনৰ হাতত এটা কলীয়া পেপাঁ আৰু আন এজনৰ হাতত তিনিদাল তাঁৰ থকা এখন চেতাৰ। তেওঁবিলাকে মৃদু মৃদুকৈ বাজনা বজাই গৈছে আৰু নাচনীহঁতৰ ভৰিৰ নুপূৰ কণুক-জুনুককৈ বাজি গৈছে। চেতাৰ লোৱাজনে তাঁৰত ঝঙ্কাৰ দিছে আৰু তেওঁৰ ওচৰতে যোৱাজনীয়ে গাইছে,—

"মিঠাকৈ সুৰেৰে তাঁৰ জোকাবিবি নাচোনৰ আহিৰ লাছ ঢিমা নকৰিবি, চৰাতো নিদিবি।

যাবি মাজে মাজে ঐ!
সেইহেন সুৰতে আমি নাচি নাচি
জিনি যাম মানুহৰ হিয়া—
থমকি থমকি বৈ!
খৰকৈ বজালে তাঁৰ ছিগি যাব গীতো গুছি যাব উৰি—
লাহেকৈ বজালে সুৰ পৰি যাব, গীতৰো হেৰাব ধাৰ;
ঢিমা নকৰিবি, চৰাতো নিদিবি—
যাবি মাজে মাজে ঐ!"

এইদৰে বাটে বাটে গীত আওৰাই ৰহণ সনা পখিলাৰ দৰে সেই হাবিতলীয়া বাটেদি নাচনী ছোৱালী জনী গৈ আছে। সেই বাটৰ দাঁতিতে ডিমৰু গছৰ তলত পবিত্ৰ যোগী সিদ্ধাৰ্থ বহি আছে। তাইৰ সেই পাতল শব্দাৱলী গৈ তেখেতৰ কাণত প্ৰতিধ্বনিত হ'ল।

যেতিয়া সেই অশিষ্ট ক্ৰীড়াসক্ত দৃশ্যটো সেইপিনে পাৰ হৈ গুচি গ'ল, তেতিয়া যোগী সিদ্ধাৰ্থই তেখেতৰ সুদূৰ প্ৰসাৰী চকু মেলি চালে আৰু নিজে নিজে কবলৈ ধৰিলে—"মূৰ্খবোৰেও কেতিয়াবা জ্ঞানীলোকক শিক্ষা দিব পাৰে। ময়ো মোৰ জীৱন তন্ত্ৰীদালক ৰৰ বেছি কষ্ট দিছোঁ। এই সঙ্গীতৰ অৰ্থই মোকো ৰক্ষা কৰিব পাৰে। সত্যৰ দৰ্শন বিচৰা মোৰ চকুযোৰ তেনেই দুৰ্ব্বল হৈ আহিছে। যি সময়ত মোক দেহত অপাৰ বল লাগে সেই সময়তে মোৰ শক্তি হ্ৰাস হৈ গৈছে। মানুহক এনে সময়ত যি সহায় লাগে, ময়ো যদি পালোঁহেতেন। কিন্তু

মই এতিয়া মৰোঁ মৰোঁ। সকলো মানুহৰ কল্যাণৰ আশা মোৰ বুকুতে আছিল।"

সেই নৈৰ কাষত এজন মাটিগিৰি বাস কৰিছিল। তেওঁ বৰ ধাৰ্ম্মিক আৰু ধনী। তেওঁৰ গৰু-মহ, সা-সম্পত্তি অলেখ। দুখীয়া মানুহবিলাকৰ তেওঁ এজন ডাঙৰ বন্ধু আছিল। তেওঁৰ পৰিয়ালৰ নামেৰেই সেই গাওঁখনৰ নাম হৈছিল—'সোণালী'। মহাশান্তিত আৰু আনন্দ মনেৰে তেওঁ জীৱন অতিবাহিত কৰিছিল। তেওঁৰ পৰিবাৰ সুজাতাও এগৰাকী বৰ মৰমিয়াল আৰু সজ চৰিত্ৰৰ গৃহিনী আছিল। তেওঁৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ আৰু সাদৰী মাত-কথাত গাৱঁৰ সকলো মানুহ মুগ্ধ হৈ আছিল। সেই নিজান গাৱঁৰ মাজত স্বামীৰ সমাদৃতা ভাৰ্য্যা হৈ সুখেৰেই দিন কটাইছিল। তেওঁৰ মনত মাত্ৰ এটা দুখ আছিল যে, তেওঁলোকৰ এটিও ল'ৰা জন্ম হোৱা নাছিল। পুত্ৰ সন্তান এটি কামনা কৰি তেওঁ অনেক পূজা-পাতলো কৰিলে; কিন্তু পুত্ৰ জন্ম নোহোৱা দেখি শেষত সুজাতাই সংকল্প কৰিলে যে যদি তেওঁৰ এটি ল'ৰা জন্ম হয় তেন্তে তেওঁ সোণৰ পাত্ৰত দেৱ-ভোগ্য উপাচাৰ দি সেই অৰণ্য দেৱতাকো এভাগ পূজা দিব। এই সংকল্প লোৱাৰ পাছত যথা সময়ত তেওঁৰ এটি ধুনীয়া ল'ৰা জন্ম হ'ল। এতিয়া লৰাটিৰ বয়স তিনি মাহ। আঁচলেৰে ঢাকি এহাতে সেই লৰাটি বুকুত শুৱাই ল'লে আৰু আন হাতে পূজাৰ উপাচাৰ লৈ বন দেৱতাক পূজা দিবলৈ গ'ল।

সেই গছজোপাৰ তলখন ভালকৈ সাৰি পুছি অটাই আহিবলৈ আগতে তেওঁৰ পৰিচাৰিকা ৰাধাক পঠাই দিছিল। তাই বৰ উধাতু খাই লৰি আহি আদ বাটতে সুজাতাক কবলৈ ধৰিলে।—

"আই! আই! চাওক সৌৱা বন দেৱতা নিজে সেই গছজোপাৰ তলতে বহি আছে। চাওকচোন তেখেতৰ চকুৰ ওপৰেদি কেনেকৈ এটা পোহৰ ওলাই আছে! কেনে মধুৰ আৰু ৺হীন দেখি! চকু দুটা ঠিক যেন 'দেৱতাৰ চকু!' আপোনাৰ বৰ কপাল আই! বৰ কপাল।" ....

তেখেতক কোনোবা দেৱ মূৰ্ত্তি বুলি ভাবি সুজাতাই ভয়ে ভয়ে ওচৰলৈ গৈ প্ৰণিপাত জনালে আৰু ক'লে—"এই অৰণ্যত বাস কৰা, মঙ্গলদাতা, হে পবিত্ৰ দেৱতা! দাসীৰ প্ৰতি দয়া কৰি আপুনি যেতিয়া দেখা, দিছে, আমাৰ এই নিঃকিন পূজা ভাগি গ্ৰহণ কৰক। এইয়া শুধ গাখীৰেৰে তৈয়াৰ কৰা দৈ আৰু এইয়া এতিয়া খীৰাই অনা এৱাঁ গাখীৰ। হে দেৱতা গ্ৰহণ কৰক"।

এই বুলি কৈ সোণৰ বাটিত দৈ-খিনিৰ ওপৰত এৱাঁ গাখীৰ ঢালি বুদ্ধৰ ফালে অতি সম্ভ্ৰমেৰে আগ বঢ়াই দিলে। তেখেতে মুখেৰে একো নকৈ সেইখিনি খালে। খোৱা দেখি আনন্দিত হৈ সুজাতাই ভক্তি ভাৱে অলপ আঁতৰত থিয় দি থাকিল।

উজাগৰে সত্যৰ সন্ধানত পাৰ কৰা অনেক ৰাতি আৰু অনাহাৰত কটোৱা অনেক দিনৰ ক্লান্তি স্বপ্নৰ দৰে মুহূৰ্ত্ততে কেনিবা আঁতৰি গ'ল আৰু সেই আহাৰ খাই বুদ্ধই শৰীৰত আচৰিত ভাবে বল পালে। অনাহাৰৰ অন্তত প্ৰভুৰ মুখৰ বৰণ উজ্জ্বল হৈ আহিল আৰু দেহৰ কান্তিও জিলিকি পৰিল। তেনে হোৱাদেখি সুজাতাই আকৌ প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে— "আপুনি সঁচাকৈয়ে দেৱতা হয় নে? মোৰ পূজা ভাগে আপোনাক তৃপ্তি দিব পাৰিলেনে প্ৰভু?" বুদ্ধই কলে—"এইয়া তুমি মোক দিবলৈ কি আনিছিলা?"

সুজাতাই উত্তৰ দিলে—"প্ৰভু! মই আমাৰ খুটিত থকা ন-কৈ পোৱালী দিয়া এশ জনী গাইৰ গাখীৰ গোটালোঁ। সেই গাখীৰেৰে পঞ্চাশ জনী বগী গাইক আহাৰ দিলো। সিহঁতৰ গাখীৰেৰে আকৌ বাৰজনীৰ আহাৰ দিলোঁ। সেই বাৰজনাৰ গাখীৰেৰে আমাৰ জাকত থকা বাছি বাছি উৎকৃষ্ট ছ-জনীক আহাৰ দিলোঁ। সেই ছ-জনীৰ গাখীৰ গোটাই চন্দন আৰু আন সুগন্ধি কাঠেৰে জাল দি ৰূপৰ পাত্ৰত পগালোঁ। তাতে বছা বছা ধুনীয়া মুকুতা যেন গোট গোট শালি চাউল এমুঠি দিলোঁ। উতলাই সেই চাউল গাখীৰৰ লগত তেনেই পমাই পেলালোঁ। মোৰ শুধ হিয়াৰ ভক্তিৰে সৈতে এই উপাচাৰ তৈয়াৰ কৰিলোঁ। কাৰণ মই সংকল্প কৰি কৈছিলোঁ যদি মোৰ এটি ল'ৰা জন্ম হয় তেন্তে মই বনদেৱতাক এভাগ পূজা দিম। মই পুত্ৰ পালোঁ।

এতিয়া মোৰ জীৱনত একো দুখ নাই। মই দেৱতাৰ আশীৰ্ব্বাদ লাভ কৰিছোঁ।

প্ৰভুৱে লাহেকৈ লৰাটিৰ এধানমান মূৰত হাতখন দি ক'লে—"তোমাৰ সেই আশীৰ্ব্বাদ বহুত দিন দীঘলীয়া হওক। জীৱনৰ বোজা এই ল'ৰাটিৰ মূৰত অতি কোমল ভাবে পৰক। তুমি মোক আহাৰ খাবলৈ দি ডাঙৰ উপকাৰ কৰিলা। মই দেৱতা নহওঁ। মই তোমাৰ অগ্ৰজ ভাতৃৰ দৰেই এজন মানুহ। ইয়াৰ আগতে মই এজন যুৱ-ৰাজ আছিলোঁ। এতিয়া ভ্ৰমি ফুৰা এজন সত্যান্বেষী। আজি ছ বছৰ কাল দিনে ৰাতিয়ে মই সেই জ্যোতি বিচাৰি ফুৰিছোঁ। যি জ্যোতি ক'ৰবাত আছে সেই জ্যোতি পালে মই সকলো মানুহৰ অন্ধকাৰ দূৰ কৰিব পাৰিম আৰু মই সেই জ্যোতি লাভ কৰিম। এতিয়া মই জ্যোতি অহাৰ আগ জাননী পাইছোঁ। মোৰ দুৰ্ব্বল শৰীৰ যেতিয়া হালি পৰোঁ পৰোঁ হৈছিল ঠিক সেই সময়ত তোমাৰ এই পবিত্ৰ আৰু বিশুদ্ধ আহাৰ পালোঁ। ভগ্নি! তোমাৰ আহাৰে মোৰ শৰীৰক বল আনি দিলে। তুমি এই আহাৰ প্ৰস্তুত কৰোঁতে যি প্ৰকাৰে বহুত গাই দোহন কৰি বিবিধ পৰিবৰ্ত্তনৰ মাজেদি শেষত ছ-জনী গাইৰ গাখীৰ ল'লা আৰু সেই প্ৰকাৰে তৈয়াৰ কৰা আহাৰে যেনেকৈ মোৰ জীৱনী শক্তি মুহূৰ্ত্তে আনি দিলে, সেইদৰে জীৱনটোৱেও বহুত জন্ম অতিক্ৰম কৰি আহি থাকে আৰু পাপৰ পৰা মুক্ত হৈ উচ্চতৰ অৱস্থালৈ গতি কৰে। তুমি বাৰু

অকল জীয়াই থকাটোকে সুখৰ কথা বুলি ভাবানে? "জীৱন আৰু প্ৰেমেই বাৰু যথেষ্ট নে?"

সুজাতাই উত্তৰ দিলে—"প্ৰভু! মোৰ হৃদয় অতি ক্ষুদ্ৰ। বিন্দু মাত্ৰ কৃপা লাভ কৰিলেই মোৰ এখানি হিয়াপূৰ্ণ হ'ব। মোৰ স্বামীৰ মাধুৰ্য্য আৰু শিশুটিৰ মুখৰ হাঁহিত মই যি জীৱনৰ জ্যোতি অনুভৱ কৰিছোঁ সেয়ে মোৰ কাৰণে বহুত। বেলি ওলোৱাৰ লগে লগে দেৱতা সকলক স্তুতি কৰিবলৈ উঠাৰ পৰা গোটেই দিনটো বৰ আনন্দৰ মাজেদি ঘৰুৱা কাম কাজত কটাওঁ। মোৰ স্বামীৰ আলপৈচান ধৰি আহাৰ যুগুত কৰি দিওঁ। যেতিয়া আকাশত তৰাবোৰে ৰূপালী বন্তি জ্বলাই শোৱাৰ সময় হ'ল বুলি জাননী দিয়ে মন্দিৰৰ পৰা আহি বন্ধু বান্ধৱৰ লগত কথা সমাপ্ত কৰি তেতিয়া শয্যালৈ যাওঁ। ইমানখিনি আশীৰ্ব্বাদ পাই মইনো বাৰু সুখী নহওঁ বুলি কমনে? আমাৰ ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰ বিলাকে কৈছে বোলে, যদি কোনো লোকে বাটৰুৱাই ছাঁ পবাৰ কাৰণে গছ পুলি ৰোৱে বা পিয়াহত পানী খাবলৈ নাদ বা পুখুৰী খনাই দিয়ে তেন্তে তেওঁৰ পুত্ৰ লাভ হয়। এই কামবিলাকৰ পৰা হেনো মৃত্যুৰ পাছতো তেওঁবিলাকৰ কল্যাণ হয়। শাস্ত্ৰৰ বাক্য মই অতি ভক্তি ভাবেৰে গ্ৰহণ কৰোঁ। তাৰ উপৰি মই ভাবোঁ ভাল কামৰ ফল ভাল হয় আৰু বেয়া কামৰ ফল বেয়া হয়। আক্ৰোশৰ পৰা ঘৃণা ওপজে, দয়াৰ পৰা বন্ধু বাঢ়ে আৰু সহনি গুণৰ পৰা শান্তি আহে —এই খিনি আমি জীয়াই থাকোঁতেই পাওঁ। এই পৃথিবীত

সহিব লগীয়া বহুত বিপদ বিঘিনি আছে বা আহিব পাৰে। মোৰ এই ল'ৰাটি যদি মোতকৈ আগতে গুচি যাব লগা হয়—বোধ কৰো মোৰ হৃদয় তেতিয়া ভাগি চুৰমাৰ হ'ব। যদি মোৰ স্বামীৰ মৃত্যু হয়—তেন্তে সেই একে চিতাতে মই জাপ দি মৰিম। কাৰণ, শাস্ত্ৰত কোৱা আছে যে, স্বামীৰ চিতাত পৰি সতী যোৱা নাৰীৰ মূৰৰ প্ৰত্যেক ডাল চুলিৰ সলনি স্বামীয়ে কোটি কল্প স্বৰ্গবাস কৰে। সেই কাৰণে মই মৰিবলৈ ভয় নকৰো; সেই কাৰণে প্ৰভু, মোৰ জীৱনটো আনন্দময়। তথাপিও মই বেজাৰত থকা আনবিলাকৰ কথা পাহৰি যোৱা নাই। তেওঁবিলাককো ঈশ্বৰে সহায় কৰক। মই যিটো ভাল যেন দেখিছোঁ তাকেই নম্ৰ ভাবে কৰিছোঁ। শাস্ত্ৰৰ বচন মানি চলিছোঁ আৰু বিশ্বাস কৰিছো যে যিটো ভবিষ্যৎ আহিব সি নিশ্চয় ভাল ভাবেই আহিব।"

এনেতে প্ৰভু বুদ্ধই মাত দিলে—"তুমি শিক্ষক সকলকো শিক্ষা দিব পাৰিছা। তোমাৰ সৰল জ্ঞানৰ তাৎপৰ্য্য আছে। তুমি অধিক নজনাকৈ যি জানিছা তাতে সন্তোষ মনেৰে থাকাঁ। তুমি তোমাৰ অধিকাৰ আৰু কৰ্ত্তব্য সম্পৰ্কে তোমাৰ নিজৰ পথ চিনি পাইছা। তুমি এপাহ ফুলৰ দৰে। তুমি তোমাৰ মধুৰ সংসাৰথনৰ সৈতে শান্তিৰ ছাঁত বিকাশ লাভ কৰা। কোমল পাতৰ কাৰণে সত্যৰ চোকা বদ সহ্য নহব। শান্তিতে থাকি তোমাৰ পৰৱৰ্ত্তী জন্মত বিজয় মুকুট পিন্ধা। শিৰেৰে আকাশ স্পৰ্শ কৰিবা। তুমি মোক পূজা কৰিলা, মই তোমাক

পূজা কৰিছোঁ। সুন্দৰ হৃদয় তোমাৰ। মানুহৰ কাৰণে কিয় আশা আছে, সেই কথা তোমাৰ কথাতেই প্ৰকাশিত হৈছে। তোমাৰ সকলো শান্তি হওক। তোমাৰ গোটেই জীৱন সুখত অতিবাহিত হওক। তুমি যেনেকৈ সকলো বিষয়তে পাৰ্গতালি লাভ কৰিছা, ময়ো সেইদৰেই যেন বিচৰা বস্তু লাভ কৰো। যাক তুমি ঈশ্বৰ বুলি ভাবিছিলা তেওঁৱেই তোমাৰ পৰা এই আশীৰ্ব্বাদ বাঞ্ছা কৰিছে।

কোলাত থকা লৰাটিৰ পিনে কাতৰ দৃষ্টিপাত কৰি সুজাতাই ক'লে—"আপুনি সেই বস্তু লাভ কৰক।" লৰাটিয়ে তাৰ কোমল হাত দুটা বুদ্ধৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে—বেচেৰাই যেন বুদ্ধক চিনি পাইছে ভক্তি জনাবলৈহে তেনে কৰিছে! এনেতে বহাৰ পৰা বুদ্ধ থিয় দিলে। সেই পবিত্ৰ আহাৰ খাই তেখেতে গাত বল পালে। থিয় হৈ লাহে লাহে ওচৰতে থকা এজোপা ডাঙৰ গছৰ ফালে খোজ দিলে। (এই গছজোপাই অনন্ত কাল জীয়াই থকা আৰু বিশ্বজগতে শ্ৰদ্ধা কৰা বোধি বৃক্ষ।) এই গছজোপাৰ পাতৰ তলতে সিদ্ধাৰ্থই বিচৰা সত্য লাভ কৰিব লগীয়া আছিল। এই কথা গৰাকীয়েও জানিব পাৰিলে। জুমি জুমি খোজ দিয়াদি, অতি সন্তৰ্পণে আৰু গভীৰ ভাবে তেখেতে গৈ সেই গছজোপাৰ তলত উপস্থিত হ'লগৈ। হে বিশ্ব-জগত! আনন্দ কৰা! আমাৰ প্ৰভু সেই নিৰ্দ্দিষ্ট গছ-জোপাৰ তললৈ গ'ল।

ডাঠ সেউজীয়া পাতেৰে গছজোপাৰ ওপৰখন এটা দ'লৰ দৰে হৈ আছিল আৰু ঠাল ঠেঙুলিবোৰে তললৈ হাত মেলি গোটেই ঠাইখন আবৰি থৈছিল। সজীৱ পৃথিবীখনেও সেইদিনা যেন সেউজীয়া ঘাঁহবোৰ আৰু হঠাৎ কুলি উঠা ফুল-বোৰেও হাঁউলি পৰি তেখেতক ছাঁ দিবলৈ ধৰিলে; কাষত থকা নৈৰ পৰা পদুমগন্ধি শীতল বতাহ বৈ আছিল। হাবিত থকা অজগৰ, বৰা গাহৰী, হৰিণ আদি বনৰীয়া জীৱ জন্তুবোৰৰ ডাঙৰ ডাঙৰ চকুবোৰেও কিবা আচৰিত বস্তু দেখাদি বৰ শান্তিৰে তেখেতৰ পবিত্ৰ মুখৰ ফালে চাবলৈ ধৰিলে। আমাৰ প্ৰভুৰ সম্মানাৰ্থে গাঁতৰ পৰা ওলাই ফেটী সাপেও ফণা তুলি চাবলৈ ধৰিলে। সোণবৰণীয়া, নীলা, সেউজীয়া আদি বিচিত্ৰ ৰঙৰ পখিলাবোৰ উৰি আহি নাচিবলৈ ধৰিলে। সিহঁতে যেন বুদ্ধৰ গাত বিচনীৰ বা-হে দি ছহি। নেগুৰ জোকাৰি কেৰ্কেটুৱাবোৰে ইটো ডালৰ পৰা সিটো ডাললৈ বেগাই অহা-যোৱা কৰিবলৈ ধৰিলে। কুলীয়ে গীত গাবলৈ ধৰিলে। কপৌ চৰাইবোৰে উৰি আহি তেখেতৰ চাৰিওপিনে জাক পাতি পৰিলহি। আন কি, ৰগাই ফুৰা জীৱবোৰেও আনন্দ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে। পৃথিবীআৰু আকাশৰ মাতবোৰো যেন একেলগহৈ সঙ্গীতৰ সুৰত গাবলৈ ধৰিলে—"প্ৰভু আৰু বন্ধু! প্ৰেমিক আৰু পবিত্ৰতা! আপুনি খং ৰাগ, অহঙ্কাৰ, কামনা, বাসনা, ভয়, ভ্ৰান্তি, শঙ্কা আদি সকলো দমন কৰিলে। আপুনি সমস্ত জগতৰ কাৰণে আত্ম-ত্যাগ কৰিলে। আপুনি এতিয়া সেই গছজোপাৰ ফালে

যাওক! আপুনি বুদ্ধ। দুখময় জগতে আপোনাক আশীৰ্ব্বাদ দিছে। আপুনি জগতৰ দুখ দূৰ কৰিবলৈ আহিছে। হে মহাসম্মানিত জন, আপুনি আমাৰ কাৰণে শেষ চেষ্টা কৰক গৈ;—হে বিজয়ী। আপোনাৰ সেই নিৰ্দ্দিষ্ট সময় ওচৰ চাপি আহিছে, যুগ-যুগান্তৰ ধৰি পৃথিবীয়ে বাট চাই থকা সেই নিশাটো আজিৰ নিশাই!"

সেই গছজোপাৰ তলত গৰাকী গৈ আসন লোৱাৰ লগে লগে সন্ধ্যা লাগিল। আকাশত বৈশাখী পূৰ্ণিমাৰ জোন ওলাল। এনে সময়তে অজ্ঞান আন্ধাৰৰ ৰজা মাৰৰ (মৃত্যু) গাত পোৰণি উঠিল। তেওঁ জানিব পাৰিলে যে, জগতক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ এয়া বুদ্ধ আহিছে আৰু সেই ৰাতিয়েই তেওঁ সত্যৰ অমৰ জ্যোতি লাভ কৰিব। এই কথা জানি তেওঁৰ ক্ষমতাত থকা সকলোবোৰ বিঘিনি সৃষ্টি কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। সেই অৰণ্যত থকা ডোববোৰৰ পৰা দলে দলে জ্ঞান আৰু জ্যোতিৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ মাৰৰ অনুচৰ অৰাতি, তৃষ্ণা, ৰাগ, কাম-ক্রোধ-লোভ-মোহ, অজ্ঞানতা আৰু বিভীষিকা আদি ওলাই আহিল। অন্ধকাৰত বাস কৰা এই শত্রুবোৰে আহি বুদ্ধক ঘিণ কৰিবলৈ ধৰিলে। তেখেতৰ মন বিচলিত কৰি তেখেতক সত্য-ভ্ৰষ্ট কৰিবলৈ অপাৰ চেষ্টা কৰিলে, কেতিয়াবা ধুমুহাৰ দৰে ভয় লগা হো-হোৱনি আৰু দৈত্য-দানৱৰ চিৎকাৰ ধ্বনিৰে। কেতিয়াবা বজ্ৰ-বিজুলীৰ তুমুল সংগ্ৰামেৰে আৰু কেতিয়াবা যাদুকৰীৰ মোহ লগা মাতেৰে বুদ্ধক আক্রমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

মাজে মাজে কোমল ৰতাহৰ সুৰত প্ৰেমৰ গীত, প্ৰেমৰ আলাপ আদিৰে বুদ্ধৰ ধ্যানত বিভ্ৰাট ঘটাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ইমানতো বিচলিত নোহোৱা দেখি নানা প্ৰকাৰ কিৰিলি পাৰি উলাই কৰিবলৈ ধৰিলে। এইবোৰ প্ৰকৃতপক্ষে চকুৰে দেখাকৈ হৈছিল নে নাই সিদ্ধাৰ্থৰ মনৰ মাজত যুঁজ হৈছিল—সেই কথা পাঠকে নিজেই বিচাৰ কৰি চাব। বৌদ্ধ পুৰাণ বিলাকে যেনেদৰে কৈছে সেইদৰেই লিখা হৈছে। ইয়াৰ পাছত মাৰৰ শক্তিশালী অনুচৰ দহোটা পাপ আহিল। প্ৰথমে আহিল অসৎ কৰ্ম্মৰ দূতী অহংবাদ। দাপোণত আপোন মুখ থন দেখা দি এই গৰাকীয়ে গোটেই পৃথিৱীতে নিজকেহে দেখা পায়। তেওঁ আহি চিঞৰি চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে,—"মই" "মই"। মই তোমাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ। শুনা—তুমি যদি বুদ্ধ হোৱা তেন্তে উঠা, দেৱতাৰ আশীৰ্ব্বাদ লোৱা। উঠা, ইমান কষ্ট কাৰ আৰু জ্যোতি বিচাৰিব নালাগে।" বুদ্ধই ক'লে—"তোমাৰ হাতত থকা ক্ষমতা অতি হীন, সি আশীৰ্ব্বাদ নহয় এটা মহা অভিশাপ। যোৱা, যি বিলাকে নিজেই নিজক ভাল পায়; তেনে বিলাকক তুমি প্ৰৱঞ্চনা কৰাগৈ।" দ্বিতীয়ত আহিল শঙ্কা। ই সকলো অস্বীকাৰ কৰে—। ই আহি গৰাকীৰ কাণে কাণে ক'লে—"পৃথিৱী গোটেই থনেই এটা দেখনিয়াৰ ভাৱনা মাথোন। সিহঁতৰ জ্ঞানো অন্তঃসাৰ শূন্য। তুমি কেৱল তোমাৰ ছাঁ-টোৰ পাছে পাছে ঘূৰিছা। উঠা, ইয়াৰ পৰা অইন ফালে যোৱা। মানুহৰ কাৰণে একো সাহায্য নাই, ঘূৰি থকা কালৰ চকৰী

কোনেও ধৰি ৰাখিব নোৱাৰে।” প্ৰভুৱে উত্তৰ দিলে—“মিথ্যা শঙ্কা। মোৰ লগত তোমাৰ একো কাম নাই। তুমি মানুহৰ শত্ৰু।” তৃতীয়ত আহিল সুন্দৰী বেশেৰে পৰমাশা। এওঁ দেশে দেশে সুন্দৰীৰ সাজ পিন্ধি মানুহৰ আত্মাক ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম আৰু উপাসনা আদিৰ ভেল্কি-বাজী দেখুৱাই মুগ্ধ কৰে। তেওঁ বুদ্ধক ক’লে—“আমাৰ পৱিত্ৰ শাস্ত্ৰ সমূহে স্থাপন কৰা দেৱতা সকলক তুমি স্থান-চ্যুত কৰিবানেকি? তোমাৰ ইমান সাহনে? তুমি মন্দিৰখিলাক জনপ্ৰাণী শূন্য কৰি প্ৰচলিত ধৰ্ম্মৰ শাসন জোকাৰি পেলাবানে কি?”

বুদ্ধই উত্তৰ দিলে—“তুমি মোক যি বোৰ ধৰি থাকিবলৈ কৈছা সেইবোৰ বাহ্যিক কৰ্ম্ম-পদ্ধতিহে। তাৰ পৰিবৰ্ত্তন আছেই কিন্তু ভিতৰৰ যিটো চিৰমুক্ত সত্য, সি সদায় থাকে। যোৱা, তুমি তোমাৰ অন্ধকাৰলৈ গুচি যোৱা।”

ইয়াৰ পাছত আহিল সাহসী লোভ লগাওঁতা কাম। তেৱেঁই সকলো প্ৰকাৰ সম্ভোগ বাসনাৰ ৰজা। আনকি দেৱতা সকলৰ ওপৰতো তেওঁৰ ৰাজত্ব আছে। তেৱেঁই প্ৰেমৰ গৰাকী আৰু সুখৰ ৰাজ্যৰ শাসনকৰ্ত্তা। হাঁহি হাঁহি তেওঁ আহি গছ জোপাৰ ওচৰ পালেহি। তেওঁৰ হাতত সোণৰ ধনু, ৰঙা ফুলেৰে সজোৱা আৰু বাসনাৰ পঞ্চশৰ। সেই শৰৰ চোকা জোং বোৰে মানুহৰ হিয়া বিন্ধি থকা-সৰকা কৰে। তেওঁৰ লগে লগে আহিল কিছুমান উজ্জ্বল আকৃতি। দিব্য চকু আৰু ওঁঠ। মোহ লগা মাতেৰে প্ৰেমৰ গীত গাই মুহূৰ্ত্ততে সেই অৰণ্য মুগ্ধ

কৰিলে। সেই গীত শুনি যেন আকাশৰ জোন-তৰাও আপোন আপোন কক্ষত ক্ষন্তেক পৰ থৰ হৈ বৈ আছিল। ধ্যান-মগ্ন সিদ্ধাৰ্থৰ মনত প্ৰেমৰ ভাব উদ্ৰেক কৰি ধ্যান ভঙ্গ কৰিবলৈ কামে অশেষ চেষ্টা কৰিলে; কিন্তু তেওঁবিলাকৰ সকলো প্ৰয়াস ব্যৰ্থ হ'ল। যেতিয়া একোতেই গৰাকীৰ মন বিচলিত হোৱা যেন নেদেখিলে তেতিয়া কামে তেওঁৰ ফুলৰ ধনু জোকাৰি দিলে। নৃত্য কৰি এদল সুন্দৰী অপ্সৰী ওলাই আহিল। তাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ ধুনীয়া গৰাকীয়ে যশোধাৰাৰ দৰে ছদ্ম-বেশত দেখা দিলে। চকুৰ পানীৰে জলমলাই থকা দৃষ্টিৰে দুই বাহু মেলি সেই গৰাকী সিদ্ধাৰ্থৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। হুমুনীয়াহ ছাৰি কাতৰ কণ্ঠেৰে সিদ্ধাৰ্থক ক'লে—"মোৰ প্ৰভু, আপোনাৰ বিৰহত মই মৃত প্ৰায় হৈ আছোঁ। আমাৰ আনন্দ-ভৰনত থকা সেই সুখৰ দিনবোৰতকৈও ডাঙৰ কি স্বৰ্গ আপুনি লাভ কৰিছে? মই এই সুদীৰ্ঘ কাল আপোনাৰ কাৰণে কান্দি মৰিছোঁ। বলক, যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থ! আপুনি উলটি বলক! আহক, আকৌ এবাৰ আপুনি মোৰ ওঠ দুটি স্পৰ্শ কৰক। আকৌ এবাৰ আপোনাৰ বুকুত মোক ঠাই দিয়ক। এবাৰ মোক ওচৰ চপাই ললেই আপোনাৰ এই নিষ্ফল সপোনবোৰ ছাঁটি কৰে আঁতৰি যাব। চাওক প্ৰভু, ময়েই আপোনাৰ প্ৰিয়তমা ভাৰ্য্যা যশোধাৰা।" বুদ্ধই উত্তৰ দিলে,—"সুন্দৰ, কিন্তু মিথ্যা ছাঁয়া। তুমি মধুমতী যশোধাৰাৰ নাম লৈ আহি এইবোৰ মিথ্যাৰ খেলা কৰিছাহি। তোমাৰ এই খেলা তেনেই বৃথা। মই ভালপোৱা

সেই যশোধাৰাৰ বেশ লৈ অহা বাবে মই তোমাক অভিশাপ নিদিওঁ। তুমি যেনেকুৱা, গোটেই পৃথিবীখনেই তেনেকুৱা মিথ্যাৰ ভাৱনা। আকৌ তুমি সেই শূণ্যত বিলীন হৈ পৰা।" এই কথা কোৱা মাত্ৰকে সেই ঠাইত এটা কান্দোনৰ সুৰ বিয়পি গ'ল আৰু সেই সুন্দৰ সপোনৰ দলটো বগা জুইৰ শিখাত নাইকিয়া হৈ পৰিল। লগে লগে তেওঁবিলাকৰ বাষ্পময় সাজ-পাৰবোৰো অদৃশ্য হ'ল।

ইয়াৰ পাছত দহোটা পাপৰ ভিতৰত আটাইতকৈ ভয়ঙ্কৰ পাপ পতিঘ অৰ্থাৎ ঘৃণা আহিল। ক'লা ডাৱৰৰ আঁৰৰ পৰা ধুমুহাৰ শব্দৰ সৈতে ককালত সাপৰ কৰধনি পিন্ধি তাই নামি আহিল। ককালত মেৰখাই থকা সাপবোৰে তাইৰ বুকুৰ বিষাক্ত গাখীৰ খাই আছে আৰু তাইৰ শাওপাতৰ লগে লগে ফোঁচ ফোঁচাই আছে। তাই সেই পৱিত্ৰ জনৰ ফালে চাই কিবা ক'ব খোজোতেই মুখ বন্ধ হৈ গ'ল। ককালত থকা ক'লা সাপবোৰবো বিষদাঁতবোৰ লুকাই পৰিল। সাপবোৰ লুকাই পৰিল। সাপবোৰ কোচ খাই গ'ল।

ইয়াৰ পাছত আহিল 'ৰূপ-ৰাগ'— জীৱনৰ মোহ। ইন্দ্ৰিয়াশক্ত এই পাপে ভোগ-বাসনাৰ লোভত মত্ত হৈ জীয়াই থকাৰ কথাও পাহৰে। ইয়াৰ পাছত আহিল যশস্যাৰ লোভ 'অৰূপ-ৰাগ'। এওঁৰ পাশত আৱদ্ধ হৈ জ্ঞানী লোক সকলো পথ-ভ্ৰষ্ট হয়। এৱেঁই সকলো প্ৰকাৰ যুদ্ধ বিগ্ৰহ, অসীম সাহসৰ কাম আদিৰ মাক।

এওঁবিলাকৰ পাছত আহিল গৰ্ব্বী মনো। ইয়েই গৌৰৱৰ দুৰ্ম্মতি বেশটো দৰ্প। মাৰ্জ্জিত ৰুচিৰ 'উদ্ধচ্ছ'—এওঁ নিজৰ কাম কাযবোৰ নিজে বৰ ন্যায় সঙ্গত বুলি ভাবে। এওঁৰ সঙ্গীবোৰৰ ভিতৰত বহুত নীচ আৰু আকাৰ নাইকিয়া বস্তু আছে। সিহঁত ভেকুলীৰ দৰে বগুৱা বাই নাইবা বাদুলীৰ দৰে পাখী কোবাই যায়। অজ্ঞানতা আৰু অবিদ্যাও আহিল। এওঁবিলাক অহাৰ লগে লগে পূৰ্ণিমাৰ জোনাকো আন্ধাৰত পৰিণত হ'ল। বনৰ বতাহে শিয়ালৰ দৰে হোৱা দিবলৈ ধৰিলে। আকাশৰ পৰা তৰাবোৰ খহিবলৈ ধৰিলে। চাৰিউপিনে বিভ্ৰাট সৃষ্টি হ'ল। সহস্ৰ প্ৰকাৰে ভয়াবহ নৰকৰ দূতবোৰে গৰাকীক লোভ লগাবলৈ যত্ন কৰিলে।

কিন্তু বুদ্ধই তিলমানো লৰচৰ নকৰিলে। প্ৰশান্ত ভাৱে তেখেতে সেইদৰে ধ্যানস্থ হৈয়েই থাকিল। সন্ধিয়াৰ কোমল বতাহে জোনাকত তিৰবিৰাই থকা নিয়ৰৰ মুকুতাবোৰ যেনেকৈ সৰাব নোৱাৰে, সেইদৰেই সেই তুমুল সংগ্ৰামে বোধি-বৃক্ষৰ পাত এখিলাও লৰাব নোৱাৰিলে। এতিয়া তেখেতৰ তৃতীয় স্তৰ আহিল, আমাৰ প্ৰভুৱে তেতিয়া "সম্মা সম্বুদ্ধত্ব" (সম্যক সম্বুদ্ধত্ব) লাভ কৰিলে। মৰণশীল মানুহৰ জ্ঞান চকুৱে যিমান দূৰলৈকে দেখে তাৰো সীমা পাৰ হৈ যোৱা জ্যোতিৰে তেখেতে আগৰ জন্মসমূহ দেখা দিয়া দেখিবলৈ পালে। এইদৰে তেখেতে পাঁচ শ পঞ্চাশ বাৰ জন্ম হোৱাৰ কথা জানিব পাৰিলে। এটা

পৰ্ব্বতৰ শিখৰত অচল অটল ভাবে বহি থকা এজনলোকে যেনেকৈ তললৈ চাই পঠিয়ালে পৰ্ব্বতৰ শিলনিৰ ওপৰেদি একাঁবেঁকা হৈ যোৱা বাটটো খাল-দোংবোৰ, জিলমিলাই থকা দূৰণীৰ মিছা নীলা ৰংটো আৰু ভৈয়ামৰ সেই ঠাইখন য'ৰ পৰা তেওঁ আহিছিল—সকলো দেখা পায়, সেইদৰেই বুদ্ধয়ো জীৱনৰ উৰ্দ্ধ গতিৰ লগত জড়িত হৈ থকা জন্ম-জন্মান্তৰৰ ভ্ৰমণ পথ ধ্যানুতেই দেখা পালে। তাৰ উপৰি তেখেতে দেখিলে যে অতীত জন্মত যি গুটি সিঁচা হয়, বৰ্ত্তমান জন্মত তাৰেই ফল পোৱা হয়। য'তে এই অন্তহীন যাত্ৰাৰ শেষ হয়, ত'তেই আকৌ নতুন যাত্ৰাও আৰম্ভ হয়— এই কথাও তেখেতে জানিলে। কেনেকৈ প্ৰত্যেক জন্মতে সৎ কৰ্ম্মই অধিক সৎ ফল দিয়ে আৰু অসৎ কৰ্ম্মই নতুন পাপ বঢ়ায় সেই বিষয়েও তেখেতৰ ধাৰণা দৃঢ় হ'ল। মৃত্যু মানে জমা আৰু খৰচৰ শেষ হিচাব। এই হিচাবত গুণ আৰু দোষৰ অঙ্ক কষা হয়। ইয়াত একো বাদ নপৰে। এই উত্তৰ বা শেষ ফল নিশ্চিত আৰু ন্যায় সঙ্গত। এই অঙ্কৰ ফলাফলৰ ওপৰতে নতুন জন্ম নিৰ্ভৰ কৰে। নতুন জন্মৰ মাজতে অতীতৰ চিন্তাৰাশি আৰু কাৰ্য্য সমূহ নিহিত হৈ থাকে। অতীতৰ প্ৰচেষ্টা, জয় লাভ আৰু স্মৃতি বিজড়িত নতুন জন্মটো অতীত জন্মৰে ৰূপান্তৰ মাথোন। মধ্য স্তৰত প্ৰভুৱে অভিজ্ঞা অৰ্থাৎ বিশাল অন্তৰ্দৃষ্টি লাভ কৰিলে। এই দিব্য দৃষ্টিৰে তেখেতে এই ভূলোক পাৰ হৈ অনেক নাম নাইকিয়া লোকলৈকে দেখা পালে। অসংখ্য জগত অসংখ্য সূৰ্য্য চমৎকাৰ গতিত

চলিব লাগিছে। ভাগে ভাগে পৃথক ভাবে চলিছে যদিও একেডাল ডোলেৰে আটাইবোৰ গ্ৰথিত হৈ আছে। দেখিলে নীলকান্ত মণিৰ এখন সাগৰ তাৰ, পাৰ নাই, অটল গভীৰ, কাহানিও পানী শুকুকায়। সেই সাগৰৰ পানীত বিৰাম হীন ভাবে পৰিবৰ্ত্তনৰ ঢৌৱে খলকনি তুলিব লাগিছে। আকৌ তাৰ মাজতে আছে ৰূপালী দ্বীপবোৰ। তেখেতে আৰু দেখিলে সেই জ্যোতিৰ গৰাকীসকলক—যি সকলে অদৃশ্য বান্ধোনেৰে তেওঁলোকৰ জগত বিলাক ধৰি আছে। তাৰ উপৰি দেখিলে জ্যোতিৰ গৰাকীসকল তেওঁবিলাকতকৈ শক্তিশালী কক্ষ বিলাকৰ চাৰিওফালে বাধ্য হৈ ঘূৰিব লাগিছে। সেই ক্ষমতাশালী কক্ষবিলাকৰপৰা অধিক পোহৰ দিয়া জ্যোতি ওলাই আহিছে আৰু এটা তৰাৰ পৰা আন এটা তৰালৈ জীৱন জেউতি বিলাই দিছে। এই বিলাক তেখেতে সেই বিশাল অন্তর্দৃষ্টিৰে দেখা পালে, তেতিয়া তেখেতৰ মনত কল্প মহাকল্প আৰু যুগ আদি সময়ৰ জোখ নিৰ্ণয় সম্পৰ্কেও স্পষ্ট জ্ঞান হ'ল। সমস্ত বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ওপৰত এটা নিৰ্দ্দিষ্ট বিধিয়ে নিমাত হৈ কাম কৰি আছে। সেই বিধিৰ পৰা আপোন ইচ্ছাত অন্ধকাৰ আলোকত পৰিণত হৈছে। মৃতই জীৱন পাইছে, পূৰ্ণতা শূন্যত বিলীন হৈছে, ৰূপ নাইকিয়া বাস্তৱে ৰূপ লাভ কৰিছে, কল্যাণৰ পৰা কল্যাণতৰ হৈছে তাৰ আকৌ উৎকৃষ্ট হৈছে। বাক্য হীন শব্দ হীন নিৰ্দ্দেশত এই দৰেই এই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ড চালিত হৈছে। তাত আদেশ দিবলৈ কোনো নাই। কাৰণ দেৱতা সকলো

অতীত এই ঠাই। ইয়াৰ পৰিবৰ্ত্তন নাই, বাক্যেৰে ব্যক্ত কৰিব নোৱাৰি আৰু এয়েই সৰ্ব্বোচ্চ স্থান। সেই স্তৰেই এটি শক্তি যিহে পাতিছে-ভাঙিছে আৰু আকৌ নকৈ পাতিছে। সকলোকে ধৰা বন্ধা নিয়ম অনুসাৰে শাসন কৰিছে। সেই নিয়মেই সৌন্দৰ্য্য, সত্য আৰু ৰীতি। সেই শক্তিৰ অনুশাসন মানি চলিলেই সকলোৰে কল্যাণ হয় আৰু তাৰ ৰিপৰীত আচৰণ কৰিলেই বেয়া হয়। নিয়ৰৰ টোপাল আৰু তৰা দুয়োটাই জলমলাই। দুয়ো একে কামকে কৰে। মানুহ জীয়াই থাকে মৰিবলৈ আৰু মৰে ভালকৈ জীয়াই থাকিবৰ কাৰণে, যদি মানুহে নিন্দাৰ পাত্ৰ নোহোৱাকৈ দৃঢ় মনোভাবেৰে নিজৰ গতি পথ নিয়ন্ত্ৰন কৰে আৰু সৰু বৰ সকলো প্ৰাণীৰে সহায় স্বৰূপ হয় তেন্তে তেওঁৰ পৰাই কল্যাণ সাধিত হব, এই খিনি প্ৰভুৱে মাজ স্তৰত লাভ কৰিলে।

কিন্তু যেতিয়া চতুৰ্থ স্তৰ আহিল তেতিয়া আহিল দুখৰ গোপন ৰহস্য। এই দুখেই নীতি ধ্বংস কৰে, 'দুঃখ সত্য' এয়েই প্ৰথম সত্য তেখেতে লাভ কৰিলে। বিষাদেই জীৱনৰ ওপৰত ছাঁ পেলাই দিয়ে। আৰু জীৱন যলৈকে যায় তলৈকে এই দুখৰ ছাঁও গৈ থাকে। যেতিয়ালৈকে মানুহ জীয়াই থাকে তেতিয়ালৈকে ই থাকে। এই দুখৰ পৰিবৰ্ত্তন বহুত। জন্ম, জীৱন, মৰণ, প্ৰেম, ঘৃণা, আমোদ, বেজাৰ, অস্তিত্ব আৰু কৰ্ম্ম। এই আটাই বিলাক মানুহক বন্দি কৰা জাল বুলি মানিবলৈ মানুহৰ জ্ঞানৰ অভাৱ। অবিদ্যা বা মায়াই এই জাল পাতে। জালত সোমাই

মানুহে জীৱনটো ভাল নোপোৱা হয় আৰু কোনোমতে জাল ফালি ওলাবলৈ ধৰফৰনি লগায়। মায়াই পথ-ভ্ৰান্তি আনি মানুহক বিপথগামী কৰে আৰু বিজ্ঞানৰ পৰা নাম আৰু ৰূপৰ ভাব ওপজে। দেহাৰ এটা ৰূপ আৰু সেই ৰূপৰ এটা নাম। এই দুটাই গোটখাই মানুহক ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ সৈতে আন অনু-ভূতি সম্পন্ন মানুহৰ সংস্পৰ্শলৈ আনে। চকুৱে দেখা আৰু মনেৰে অনুভৱ কৰা আটাইবোৰ বস্তু তেওঁ হিয়াৰ দাপোনত দেখা পায়. যেতিয়া তেওঁ নিঃসহায় বোধ কৰে তেতিয়া বেদনা ওপজে। বেদনা উপজিলে আনন্দ নিৰানন্দত পৰিণত হয় আৰু বিষাদে আবৰি ধৰে। ইয়াৰ পাচত আছে সকলো কামনা বাসনাৰ জন্ম দায়িনী তৃষ্ণা, যি মিথ্যা নিমখীয়া পানীৰ ঢৌত মানুহ ওপঙি ফুৰে। তৃষ্ণা লাগিলে সেই পানীকে পিয়াই থাকে। আনন্দ, আশা, ঐশ্বৰ্য্য, প্ৰশংসা, যশস্যা, জয়, প্ৰেম, উৎকৃষ্ট আহাৰ, পোছাক-পৰিচ্ছদ ভাল ঘৰ বংশগৌৰব, জীৱনৰ মোহ, জীয়াই থকাৰ হেঁপাহ এই হেঁপাহৰ পৰা ওপজা পাপ ইত্যাদি মধুৰ আৰু তিক্ত বিবিধ ঢৌৱে তৃষ্ণাতুৰ মানুহক কোবাই জুৰুলা কৰে। পোৱা নোপোৱা জয়-পৰাজয়ৰ যি পাশা খেলত মানুহৰ পিয়াহ দুগুণে বাঢ়ে ঠিক সেই খেলৰ মাজতে জীৱন তৃষ্ণা নাইকিয়া হয়। কিন্তু যি জন জ্ঞানী, তেওঁ তেওঁৰ আত্মাৰ পৰা ওলোৱা চকু পানীৰে এই তৃষ্ণা নিবাৰণ কৰে। মিছা দেখনিয়াৰ বস্তু লাভ কৰিবলৈ ইন্দ্ৰিয় সমূহক উদগনি নিদিয়ে, তেওঁ দৃঢ় মনে এই বস্তুবোৰ নিবিচাৰে, হাবাথুৰি খাই নুফুৰে আৰু ভুল

নকৰ'ৰ। অতীতৰ ভুল কৰ্ম্মৰ পৰা ওপজা সকলো দুখ নিৰ্জ্জ ভাৱে সহ্য কৰে আৰু এই দৰে দমন কৰোঁতে কৰোঁতে একো খাবলৈ নাপাই বৃথা বাসনা বোৰ মৰি যায়। ইয়াৰ ফলত অতীত জন্মৰ কৰ্ম্ম, চিন্তা কৰ্ম্ম আৰু স্বভাৱ আদি সংশোধিত আৰু পাপ মুক্ত হয়। এইদৰে জীৱন পৰিচালিত কৰিলে মৃত্যুৰ আত্মাৰ কাৰণে এটা দেহ আৰু এখন ঠাইৰ চিন্তা আৰু মৃত্যুৰ পিছত কি নতুন দেহ পৰিগ্ৰহ কৰিব সেই কথা জনাৰ প্ৰয়োজন নহব।

নতুন জন্মত পাপ মুক্ত হৈ নতুন পৰিশ্ৰম কৰোঁতে কৰোঁতে জীৱনৰ বোজা পাতল হৈ আহিব আৰু শেষত নিজৰ স্বকীয়া অস্তিত্ব এটাই নাইকিয়া হৈ যাব, এই দৰে "পথৰ শেষ" হ'ব। পৃথিৱীৰ প্ৰবঞ্চনাৰ পৰা আত্মা মুক্ত হ'ব।

এই মাংস পিণ্ডৰ দেহাটোৰ সকলো স্কন্ধৰ পৰা মুক্ত আৰু সকলো উপাদান অৰ্থাৎ বন্ধন স্খলন হৈ মানুহ কাল ৰথৰ চকাৰ পাক ঘূৰণিৰ পৰা ৰক্ষা পাব। টোপনিৰ জালত দেখা ঘিণ লগা সপোনৰ পৰা সাৰ পাই, নতুন প্ৰেৰণা পোৱা সুস্থ মানুহে এই আলোক দেখা পায়। তেতিয়া মানুহ ৰজাতকৈয়ো ডাঙৰ আৰু দেৱতাসকলতকৈও আনন্দিত হ'ব। জীয়াই থাকিবলৈ যি যন্ত্ৰ প্ৰদায়ক হেঁপাহ আছে সি নাইকিয়া হ'ব, জীৱন ওপৰলৈ উঠি যাব দেহ-হীন হ'ব আৰু গৈ গৈ সেই নিনাও নিস্তব্ধতা পাবগৈ। সেয়ে নিৰ্ব্বান, পাপ শূন্য আন্দোলন হীন জিৰণি, কোনো কালে কোনো পৰিবৰ্ত্তন নাই।

আহা ! বুদ্ধৰ সাধনা বিজয় লগে লগে প্ৰভাত হ'ল. সেই মহা সুন্দৰ দিনটোৰ প্ৰথম ক'লা যবনিকা ভেদ কৰি সেই শিখা বৈ আছিল । পুৱাৰ হিৰণ কিৰণ উজ্জ্বল হৈ অহাৰ লগে লগে বিশাল নীল আকাশত থকা পুৰতী তৰাটোৰ ৰং লাহে লাহে সেঁতা ক্ৰপালী হৈ আহিল । জগত বাসীয়ে বুদ্ধ দেৱৰ সিদ্ধি লাভৰ বাৰ্ত্তা পোৱাৰ আগতে গছ-গছনিৰে ভৰা পৰ্ব্বত মালাৰ বহুত দূৰত মহা সূৰ্য্যৰ উদয় হ'ল । সেই দিনাৰ সেই প্ৰভাতৰ উম লগা উশাহ ফুলে ফুলে বৈ গ'ল আৰু ফুল বোৰেও মহা আনন্দত নিজৰ সুকোমল হিয়া মুকলি কৰি দিলে । নিয়ৰৰ মুকুতাৰে তিৰবিৰাই থকা ঘাহনিৰ ওপৰেদি সেই বৰণীয়া পোহৰৰ ঢল বাগৰি গ'ল । ঘাহনিৰ ওপৰত পৰি থকা নিশাৰ চকুলোবোৰ সেই পোহৰৰ পৰশত মাণিক মুকুতা হৈ জলমলাই উঠিল । পৃথিবীত উজ্জ্বল আলোক পৰিল ক'লা ডাৱৰত চাৰিও ফালে সোণ বৰণীয়া ৰদালিয়ে সোণৰ প'টি মেৰিয়াই দিলে । তাল গছৰ পাখী যেন পাতবোৰত তিৰবিৰণি উঠিল । বতাহত হালি জালি সিহঁতে আনন্দৰ প্ৰণতি জনালে । বাহঁত থকা হাজাৰ বিজ্ঞাৰ চৰায়ে কিৰিলি পাৰি উঠিল । আটাইবোৰে যেন সমস্বৰে গাবলৈ ধৰিলে "ৰাতি পুৱাল, লৰাহঁত দিনৰ পোহৰক সমাদৰ জনোৱা । কুলিয়ে মধুৰ সুৰত গীত যুৰিলে । বুল বুলে ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা বুলি প্ৰাৰ্থনা জনালে । মৌপিয়া উৰিল । কাউৰীয়ে কা কা কৰিলে । ভাটৌৱে চি-চিঁয়ালে । বাট্টেটোকাই গছৰ ডালত খটৰ খটৰ

হাডুৰি মাৰিলে, কপৌবোৰে কুকলি দিলে। সেই দিনা সেই মহা প্ৰভাতৰ মঙ্গল গীতিৰ আৰতি ধ্বনিয়ে সেই অৰণ্য দেশখন খলক লগালে। চাৰিউফালে মানুহৰ ঘৰে ঘৰে এটা অজান আনন্দৰ পৰশ বাগৰি গ'ল। ঘাটকে সেই দিনা তাৰ অস্ত্ৰ লুকালে। ডকাইতে তাৰ সা-সজুলি আতৰাই থলে। সেই দিব্য প্ৰভাতৰ আনন্দময় পোহৰত আটাইবোৰ অসৎ হৃদয়ত করুণা জাগিল। দয়ালু হৃদয়বিলাক অধিক দয়ালু হ'ল আৰু মানুহৰ মনত এটা নজনা শান্তিৰ পৰশ লাগিল। তয়াশ্ময়া যুদ্ধত লাগি থকা ৰজাবোৰে শান্তিৰ আহ্বান কৰিলে। নৰিয়া পৰা মানুহ বিলাকে ৰোগ শয্যাৰ পৰা হাঁহি হাঁহি জঁপিয়াবলৈ ধৰিলে। মৰো মৰো হৈ থকা মানুহ বিলাকৰ মুখতো হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। সিফালে যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থৰ শয্যাৰ একাষৰ বিষাদ মনেৰে বহি থকা স্বামী পৰিত্যক্তা যশোধাৰাৰ প্ৰাণলৈও সেই সময়তে অকস্মাৎ এটা আশীৰ্ব্বাদৰ ভাব আহিল। তেওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস হ'ল যে প্ৰেমৰ কেতিয়াও পৰাজয় নাই আৰু ইমান ডাঙৰ বেজাৰ নিশ্চয় এদিন আনন্দতেই শেষ হ'ব। পৃথিবীখনত সেই দিনা ইমান আনন্দ হৈছিল যে আনকি জন-প্ৰাণীহীন নিজান পিটনি পথাৰবোৰত থকা দেহ-হীন ভুত-প্ৰেতৰ মুখতো আনন্দ গীতৰ মূৰ্চ্ছনা উঠিছিল। দেৱতা সকলে আকাশত চিয়ঁৰিবলৈ ধৰিলে—শেষ হ'ল দেৱতাৰ অভিযান শেষ হ'ল। আকাশত সেই সোণালী জেউতি লৈ অহা দেখি পুৰোহিতসকলে কবলৈ ধৰিলে।—পৃথিবীৰ কৰবাত

নিশ্চয় মঙ্গলজনক মহা কাৰ্য্য হৈছে। সেই দিনা হাবিত থকা জীৱ-জন্তুবিলাকৰ মাজতো বন্ধু ভাবৰ উদয় হৈছিল। বাঘিণীয়ে য'ত পোৱালীক গাখীৰ দি আছিল সেই ফালে দিয়েই ফুটুকা ফুটুকী হৰিণ গৈ আছে। ঢেকীয়া পতীয়া বাঘে হৰিণ দেখিও চোচা মৰা নাই। বিষ-দাঁত লুকাই থৈ ফেঁটী সাপবোৰে ৰ'দৰ পোহৰত জলমলাই ফণা তুলি আছে। বগলীয়ে বাঁহত জোপা লৈ সপোন দেখিছে আৰু ওচৰতে থকা মাছবোৰে পানীত খেলি আছে। চৰাইবোৰৰ ঠোঁতত্তে পৰি বিবিধ ৰঙৰ পখিলাবোৰ পাখী মেলি বৈ আছে তেও সিহঁতক খোৱা নাই। যেতিয়া আমাৰ প্ৰভুৰ আত্ম শক্তিৰ প্ৰভাৱত মানুহ, পহু, চৰাই-চিৰ্কাতি আদি এইদৰে প্ৰভাবান্বিত হৈছিল তেতিয়াও সকলো প্ৰাণীৰ কল্যাণৰ নিমিত্তে বিজয় লাভ কৰি, গৌৰবান্বিত হৈ, দিনৰ পোহৰতকৈও উজ্জ্বল জ্যোতিৰে আলোকিত হৈ তেখেত সেই বোধি বৃক্ষৰ তলতে ধ্যানস্থ হৈয়েই আছিল।

তাৰ পাচত উজ্জ্বল, আনন্দময় আৰু সুস্থ সবল ভাৱে সেই গছৰ তলত তেখেত ঠিয় হ'ল। অনন্ত কাললৈ অনন্ত জগতে শুনাকৈ তেখেতৰ কণ্ঠস্বৰ উৰ্দ্ধগামী কৰি এই মহা বাণী প্ৰকাশ কৰিলে :—

অনেক জাতি সংসাৰং সন্ধাবিসসং অনিব্বিসং।
গহকাৰকং গবেসন্তো দুক্‌খা জাতি পুনপ্পুনং॥
গহকাৰক দিট্‌ঠোসি পুন গেহং ন কাহসি।

ভগ্‌গা তে ফাসুকা সব্বা গহকূটং বিসংখিতং ॥
বিসংখাৰং গতং চিত্তং তনূহানং খয় মজ্ঝগাতি ।

হে গ্ৰহ কাৰক ! তোমাক বিচাৰি এই দুখময় সংসাৰত পুনঃ পুনঃ অনেকবাৰ অনেক জন্ম অতিবাহিত কৰিছোঁ। কতো তোমাৰ সন্ধান নেপালো। এইবাৰ তোমাক দেখা পাইছোঁ। তোমাৰ কাৰণেই সংসাৰত দুখ হৈছে। তুমি আৰু এই ঘৰত দুখৰ বেৰ আৰু প্ৰবঞ্চনাৰ চাল তৰি নতুন মাটিৰ লেও দিব নোৱাৰিবা। কাৰণ তোমাৰ এই ঘৰৰ মুধচ ভাঙি পেলালো। মিছা ঘৰ ভাগি চুৰমাৰ হ'ল। এতিয়া মোৰ সকলো তৃষ্ণা ক্ষয় হ'ল।

সপ্তম অধ্যায়

পুত্ৰৰ শোকত অধীৰ হৈ ৰজা শুদ্ধোদনে সুদীৰ্ঘ দিন অতি বেজাৰ মনেৰে কটাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ মুখত মাত নাইকীয়া হ'ল। যশোধাৰায়ো সেই কেই বছৰ বিধবা মানুহৰ দৰে মনৰ দুখেৰে দিন নিয়াইছিল। দূৰ দূৰনীত উট চৰাই ঘুৰি ফুৰা উট ৰখীয়া আৰু বেহা বেপাৰ কৰি দেশে বিদেশে ঘুৰি ফুৰা মানুহ বিলাকৰ মুখে ক'ৰবাত সংসাৰ ত্যাগী বৈৰাগী এজন দেখাৰ কথা শুনিলেই ৰজাই তৎক্ষণাৎ দুত পঠিয়াই দিছিল। সেই দুত বিলাকে নিৰ্জ্জন ঠাইত অকলশৰে থকা বহুত যোগী সন্যাসীৰ বাতৰি আনি দিয়েছি ; কিন্তু কপিলা বাস্তুৰ উত্তৰাধিকাৰী সিদ্ধাৰ্থৰ বাতৰি দিবহি নোৱাৰিলে। ৰজা শুদ্ধোদনৰ

গৌৰৱ আৰু ভৱিষ্যতৰ আশা, যশোধাৰাৰ প্ৰাণৰ ধন সিদ্ধাৰ্থ চাগে এতিয়া কোনোবা দূৰ বিদেশত সন্যাসী হৈ ঘূৰি ফুৰিছে। হয়তো তেওঁ সংসাৰৰ কথা তেনেই পাহৰিলে নাইবা মনৰ সম্পূৰ্ণ পৰিবৰ্ত্তন হ'ল বা মৃত্যু হ'ল, এনে বিলাক চিন্তাই ৰজা আৰু তেওঁৰ সুলক্ষনীয়া বোৱাৰীয়েকক তেনেই জুৰুলা কৰিলে।

বসন্ত কালৰ এটা দিন, আম গছ বোৰৰ ওপৰ খনত আমৰ মলে জাতি ধৰাত এটা ৰূপালী ৰহণ উঠিছে। বাসন্তী সাজ পিন্ধি গোটেই পৃথিবী খনো পাট গাভৰু যেন হৈ পৰিছে। প্ৰমোদ উদ্যানত থকা পুখুৰীটোৰ বুকুখন এখন নিৰ্ম্মল দাপোনৰ দৰে হৈ আছে। চাৰিও কাষে পদুম ফুল বোৰে পাৰি বাছি দিছে। সেই পুখুৰীটোলৈকে চাই অতীতৰ কথা সুঁৱৰি যশোধাৰা বহি আছে। তেওঁৰ মনত পৰিছে সিদ্ধাৰ্থৰ সুকোমল হাত দুখনিৰ লগত তেওঁৰ হাত মিল খোৱা আৰু সিদ্ধাৰ্থৰ ওঠৰ পৰশৰ মধু স্মৃতি। অতীতৰ মধু মাধৰীৰ কথা সোঁৱৰোতে যশোধৰাৰ চকু দুটি চলচলীয়া হৈ পৰিল। কোমল মুখখন শুকাই গ'ল আৰু বিষাদৰ ৰেখা বোৰ গালত জিলিকি উঠিল। লাহ বিলাহেৰে চিকুন খোপা বন্ধা মিহি চুলিটাৰ গোটাই গোটাই বিধবা মানুহৰ দৰে মেৰিয়াইথলে। গাত অলঙ্কাৰ নাই। ৰেজাৰৰ চিন স্বৰূপে খহতা সূতাৰে বোৱা শুধ বগা বস্ত্ৰ পিন্ধি যশোধৰা সেইদিনা সেইদৰে পুখুৰী পাৰত বহি আছে।

নিৰ্ম্মল প্ৰেমৰ বত্তি স্বৰূপ তেওঁৰ চকু দুটিৰ জেউতি নাইকিয়া হ'ল। চাৰিও ফালে উদ্দেশ্য বিহীন ভাবে চাই

চাই চকুৰ জুৰণি নোহোৱা হ'ল। সেইদিনা যশোধৰাৰ এহাতে আছিল ঘনকৈ মুকুতা গথা এডাল ককালত পিন্ধা কৰধনি সিদ্ধার্থই সংসাৰ ত্যাগ কৰা সময়ত তেওঁৰ ককালত পিন্ধাই থৈ গৈছিল। যশোধাৰাই মহার্ঘ ৰত্নৰ দৰে সেই মালা ধাৰ সাঁচি থৈছিল, তাকে হাতত লৈ সেই নিশাৰ বিয়োগ কাহিনী সুঁৰি সুঁৰি তেওঁ চকু-পানী টোকে। আন হাতে আছিল তেওঁৰ দিব্য কান্তিৰ অকনমান লৰাটোৰ নাম ৰাহুল, এতিয়া তেওঁৰ বয়স সাত বছৰ। বসন্ত কালৰ বিবিধ ফুল ফুলি জকমকাই থকা দেখি ৰাহুলে মাকৰ কাষত বৰ বং মনেৰে নানা কথা কৈ আছে।

সেই পদুম পুখুৰীটোৰ পাৰত যেতিয়া মাক পুতেকে বহি কথা পাতি আছিল, ৰাহুলে তেতিয়া পুখুৰীৰ মাছ বিলাকলৈ এমুঠি চাউল চতিয়ায়। আকাশেদি বেগাই উৰি যোৱা বগলী বোৰলৈ কাতৰ দৃষ্টিৰে চাই যশোধাৰাই কবলৈ ধৰিলে—"হে পাখী লগা উৰণীয়া চৰাইবোৰ, তোমালোক গৈ যদি সেই ঠাই পাবগৈ পাৰা য'ত মোৰ জীৱন স্বামী লুকাই আছে, তেখেতক কবাগৈ যে যশোধাৰা মৰিবলৈ আৰু বেছি দিন নাই। কবাগৈ, হেনো মৰাৰ আগতে তেখেতৰ মুখৰ এষাৰ মাত আৰু হাতৰ এটি পৰশৰ বাবে যশোধাৰাই বাট চাই আছে।" এই দৰে মাক পুতেকে আনন্দ আৰু বিষাদৰ মাজত থাকোতেই জন দিয়েক ৰাজ বিষয়া আহি সেই খিনিত উপস্থিত হ'লহি। তেওঁ বিলাকে কবলৈ ধৰিলে। "ৰাজ কুঁৱৰী হস্তিনাপুৰৰ পৰা

কেইজনমান সদাগৰ আহিছে। সাগৰৰ পাৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি তেওঁ বিলাকে বহুত দেশ ভ্ৰমণ কৰি আহিছে। তেওঁ বিলাকে অনেক বহুমূলীয়া দ্ৰব্য আনিছে। সোণৰ পাৰি দিয়া ধুনীয়া ধুনীয়া জাল কাপোৰ, নানা প্ৰকাৰৰ ফুল জালি কটা পিত্তলৰ বাচন, হাতী দাঁত, সুগন্ধী মচলা ধুনীয়া ধুনীয়া চৰাই আৰু দূৰ বিদেশৰ ধন সোণ আদি অপাৰ বস্তু আনিছে। তাৰ উপৰি তেওঁবিলাকে এই আটাই বোৰ বস্তুতকৈয়ো ডাঙৰ এটা বাৰ্ত্তা আনিছে। তেওঁবিলাকে হেনো যুৱৰাজ সিদ্ধাৰ্থক দেখি আহিছে। আমাৰ প্ৰভু—আমাৰ গৰাকী, কপিলা বাস্তুৰ ভৱিষ্যতৰ আশা সিদ্ধাৰ্থক মুখা-মুখিকৈ দেখি আহিছে। আনকি আঠুকাঢ়ি সেৱা জনাই আহিছে। তেখেত এতিয়া হেনো আচৰিত ধাৰ্ম্মিক লোক হ'ল। জ্ঞানী লোক সকলকো হেনো নতুন শিক্ষা দিছে, সৰ্ব্ব-সম্মানিত হ'ল। তেখেত হেনো বুদ্ধ হ'ল। ঈশ্বৰৰ করুণাৰ দৰে স্বৰ্গীয় প্ৰেমেৰে সোৱাদ মাতেৰে তেখেতে মানুহক মুক্তিৰ পথ দেখুৱাইছে। আৰু শুনক তেখেত হেনো এই ফালেই আহিব লাগিছে।

গৰম কালি চোকা ৰ'দৰ পৰশ লাগি হিমালয়ৰ হিমবোৰ গলিবলৈ ধৰোতে গঙ্গাৰ বুকত যেনেকৈ সোঁতৰ ঢৌ উঠে এই কথা শুনা মাত্ৰকে ঠিক সেই দৰে যশোধাৰাৰ ধমনীত আনন্দ তেজৰ সোঁত বৈ গ'ল। দুই হাত যোৰ কৰি হাঁহি মুখেৰে কিবা কওঁ কওঁ হ'ল আৰু চকুত আনন্দৰ অশ্ৰু বিৰিঙি উঠিল! তেওঁ বিষয়া সকলক ক'লে "যাওক সেই সদাগৰ কিজনক মোৰ

কাৰেঙলৈ মাতি আনক গৈ। পিয়াহত শুকাই যোৱা কণ্ঠই পানী পিবলৈ বিচৰাদি মোৰ কাণেও তেওঁলোকৰ মুখৰ পৰা এই আশীষ বাণী শুনিবলৈ বিচাৰিছে। যাওক তেওঁ বিলাকক লৈ আহক গৈ। কব যদিহে তেওঁলোকে কোৱা কথা সচা হয় তেনেহলে মই তেওঁলোকক বহুত ধন সোণ উপহাৰ দিম। ৰজাই পিন্ধা মাণিক মুকুতা দিম। শুদা ভৰিৰে অতি সন্তৰ্পণে সদাগৰ কেইজন সোণেৰে বন্ধোৱা বাটেদি প্ৰমোদ ভৱনলৈ গ'ল। তেওঁবিলাকে কাৰেঙৰ জলমলীয়া কাৰুকাৰ্য্য আৰু লিগিৰীবিলাকৰ সৌন্দৰ্য্য দেখি বিমোহিত হ'ল। অতি মধুৰ মাতেৰে, ব্যগ্ৰ চিত্তেৰে তেতিয়া ৰাজকুঁৱৰী যশোধাৰাই সুধিলে— "আপোনালোক বহুত দূৰ দেশ ভ্ৰমণ ক'ৰি আহিছে। শুনিছো অপোনালোকে মোৰ প্ৰভুক দেখি আহিছে। তেখেত যেনো জগৎ বৰেণ্য বুদ্ধ হ'ল আৰু আপোনালোকে তেখেতক প্ৰাৰ্থনা ক'ৰ আহিছে। ডাঙৰীয়াসকল কওক এই কথা সচানে? যদি সচা হয় আপোনালোক এই ঘৰৰ বন্ধু হ'ব। আমাৰ সকলোৰে আপোন হ'ব।" ত্ৰিপুৰ নামে সদাগৰ জনে ক'লে! "ৰাজ কুঁৱৰী আমি সেই পৱিত্ৰ গৰাকীক দেখি আহিছো। আমি তেখেতৰ চৰণত ধৰি সেৱা জনালো, তেখেত এতিয়া ৰজাৰ ৰজাতকৈও ক্ষমতাশালী, ফল্গু নদীৰ পাৰত থকা বোধি বৃক্ষৰ তলত কঠোৰ সাধনা কৰি তেখেতে দিব্য জ্ঞান লাভ কৰিলে আৰু সেই জ্ঞানৰ দ্বাৰাই পৃথিবী উদ্ধাৰ হব। তেখেত এতিয়া বুদ্ধ নামে খ্যাত হ'ল, এতিয়া তেখেতে মানুহক উপদেশ দিয়ে কথা

কয় সকলো প্ৰকাৰ দুখ অশান্তিৰ অতীত অৱস্থাত তেখেত এতিয়া দেৱতাৰ দৰে হৈ পৰিছে। তেখেতৰ গাৰ বৰণ সোণ বৰণীয়া পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিছে, দেখিলেই মনত ধাৰণা ওপজে যেন সত্যৰ আলোকত আলোকিত হোৱা এজন মহান কোনোবা। তাৰ উপৰি তেখেতে নগৰে নগৰে শান্তি লাভৰ উপায় আৰু পথৰ বিষয়ে প্ৰচাৰ কৰি ফুৰিছে। তেখেতে যলৈকে গৈছে ত'তেই লোকাৰণ্য হৈছে। হিল দ'ল ভাঙি মানুহ উপচি পৰিছে। আমি নিজে গয়াত তেখেতৰ শ্ৰীমুখৰ অমিয়া বাণী শুনি আহিছোঁ। বাৰিষাৰ আগতে তেখেত এই ঠাইলৈ আহিব বুলি কোৱা শুনিলো।

এই কথা শুনি যশোধাৰা আনন্দত অধীৰ হ'ল। উত্তৰ দিবলৈ উশাহ সলাবলৈকে পাহৰি গ'ল। ব্যগ্ৰ হৈ কলে—"বন্ধুসকল আপোনালোকৰ সৈতে আমাৰ চিৰ-কলীয়া বন্ধুত্ব হওক। আপোনালোকে মঙ্গল-দায়ক বাতৰি আনি দিলে। কিন্তু এই অঘটন ঘটিল কেনেকৈ জানে নে?"

তেতিয়া উল্লিক নামে আন এজন সদাগৰে বিবৰি কবলৈ ধৰিলে। তেখেতে ধ্যান কৰি বহি থকা সেই নিৰ্জ্জন ফল্গু উপত্যকাৰ লোকসকলে যেনে দৰে সেই সিদ্ধি লাভৰ নিশা হোৱা ভয় লগা কাহিনী কৈ গৈছিল—সেই দৰেই ৰাজ কুঁৱৰীৰ আগত বৰ্ণাই কলে, কেনেকৈ সেই দিনা আকাশখন নাৰকীয় ছাঁয়া মূৰ্ত্তি বোৰে ক'লা কৰি পেলাইছিল, কেনেকৈ ভূঁইকঁপৰদৰে উপত্যকা-খন কঁপি গুমগুমাই আছিল আৰু মাৰ (মৃত্যুৰ ৰজা)ৰ ক্ৰোধত

কেনেকৈ পানীত খলকনি উঠিছিল, তাৰৎ কথা ক'লে, তাৰ উপৰি কেনেকৈ সেই সকলো তেখেতে ধ্যানস্থ হৈয়েই জয় কৰিলে, কিমান উজ্জ্বলহৈ ৰাতি পুৱাল। সকলো মানুহ গৈ সেই গছৰ তলত প্ৰফুল্লিত চিত্তেৰে বহি থকা প্ৰভুক দেখা পাইছিল সেই কথাও ক'লে। কিন্তু সেই নিশা তেখেতে লাভ কৰা সোণালী বোজাই এটা তেখেতে ভালেদিন বুকত লৈ থাকিব লগীয়া হৈছিল। বুদ্ধই তাৰ পাছতো ধ্যানত উপায় বিচাৰিছিল কেনেকৈ তেখেতে লাভ কৰা অমূল্য চিন্তাবিলাক মানুহক বিলাই দিব পাৰি।

তেখেতে ধ্যানত চিন্তা কৰি আছিল ! যিবিলাক মানুহে পাপক ভাল পায় সিবিলাক ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ প্ৰবঞ্চনাৰ মাজত লিপ্ত হৈ থাকে। সহস্ৰ ঝৰ্ণাৰ পৰা ভুলৰ পানীকেই পাণ কৰি থাকে। যাৰ চকু মেলি চাবলৈ মন নাই আৰু তেওঁবিলাকক বন্দি কৰি থোৱা জালখন ফালিবলৈ বল নাই। এনেবিলাক মানুহে কেনেকৈ তেখেতৰ নিদান নীতি গ্ৰহণ কৰিব ? এনেদৰে ধ্যানত বহি থাকোতে প্ৰসব বেদনাত কোনোবাই চিয়ৰাদি এটা ধ্বনি শুনা গ'ল। যেন পৃথিবীয়েহে প্ৰসৱৰ বেদনাত বিননি তুলিছে—"নস্যামী অহম্ ভূ নস্যতি লোকা।" মই তেনে বিনাশ হলো পৃথিবী বিনাশ হ'ল—এই বিননিৰ পিছত ক্ষন্তেকপৰ নিমাত নিস্তব্ধ। ইয়াৰ পাছত পশ্চিমৰ এচাঁটি বতাহে এটা দীৰ্ঘ শ্বাসৰ দৰে ধ্বনি আনিলে। "শ্ৰুয়তাম ধৰ্ম্ম ভগৎ" হে ভগৱৎ আপোনাৰ ধৰ্ম্ম ব্যক্ত হওঁক। এই কথা শুনি গৰাকীয়ে চকু

মেলিলে। কোনে তেখেতৰ প্ৰথম বাণী শুনা উচিৎ আৰু পিছত শুনিবলৈ কোন কোন অপেক্ষা কৰি থাকিব লাগিব সেই কথা লক্ষ্য কৰিলে। তাৰ পাছত এটি স্বৰ্গীয় হাঁহি বিৰিঙাই ক'লে— আ মই এতিয়া উপদেশ দিম যিজনে শুনিব তেওঁ প্ৰথমে নীতি শিক্ষা কৰি লওক।

তাৰ পাছত তেখেত তাৰ পৰা পৰ্ব্বতৰ দাতিয়েদি বাৰাণসী লৈকে আহিল। তাতে তেখেতে পাঁচজনক ধৰ্ম্ম উপদেশ দিলে। কেনেকৈ জন্ম আৰু মৃত্যুৰ বিনাশ কৰিব পাৰি, কেনেকৈ পূৰ্ব্ব জন্মৰ কৰ্ম্ম-ফলৰ বাহিৰে এই জন্মত অন্য একো ভাগ্য নাই। নিজে সৃষ্টি কৰি লোৱাৰ বাহিৰে আন নৰক নাই। কামনা বাসনা দমন কৰি পবিত্ৰ জীৱন যাপন কৰা সকলৰ নিমিত্তে ওপৰত একো স্বৰ্গ নাই—এনেবিলাক উপদেশ সেই পাঁচ জনক তাতে দিলেহি। তেখেতে প্ৰথম উপদেশ দিয়াৰ দিনা বহাগৰ পোন্ধৰ দিন আৰু সিদ্ধি লাভ কৰাৰ নিশা পূৰ্ণিমা আছিল।

ঋষি সকলৰ ভিতৰত কোণ্ডিন্যই প্ৰথমে চাৰি সত্যৰ গৰাকী হয় আৰু নতুন পথত প্ৰবেশ কৰে। তেখেতৰ পাছত ভদ্ৰক, অশ্বজিত, বাসৱ, মহানাম এই চাৰি জনেও বুদ্ধৰ চৰণত শৰণ লৈ ধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰে। যি ঠাইত প্ৰথমে তেখেতে ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰে সেই ঠাই বাৰাণসীৰ ওচৰত থকা সাৰঙ্গনাথ বা সাৰনাথ। আমাৰ গৰাকীয়ে কোৱা আশীষ বাণী শুনি যশ নামে

যুৱৰাজ এজনে লগত চৌৱন্ন জন বিষয়া লৈ শৰণ লবলৈ আহিল। যেয়ে তেখেতৰ নতুন বাণী শুনে সেয়ে শান্তি আৰু জ্ঞানৰ নতুন দিন আহিল বুলি আনন্দিত হয়। ঝৰণাৰ পৰা পানীৰ ঝিৰ-ঝিৰণি ওলাই শুকান বালিত থকা ঘাঁহনি আৰু ফুল গছবোৰত পৰাৰদৰে তেখেতৰ শান্তি বাণীয়ে শ্ৰোতাৰ অশান্ত হৃদয়ত শান্তি বৰষিবলৈ ধৰিলে।

এই ষাঠিজনক প্ৰভুৱে শৰণ দি কামনা-বাসনা দমনত পৰিপূৰ্ণ আৰু ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ পৰা মুক্ত কৰি চাৰিউ ফালে নিৰ্ব্বাণ লাভৰ উপদেশ দিবলৈ পঠিয়াই দিলে। জগত বৰেণ্য প্ৰভু বুদ্ধ তাৰ পাছত ঋষি পতন * আৰু সাৰনাথ এৰি দক্ষিণ ফালে অজিট আৰু বিম্বিসাৰৰ ৰাজ্যৰ ফালে গ'ল। তাত তেখেতে বহুত দিন ধৰ্ম্ম উপদেশ দান কৰিলে, দয়াৰে পৰিপূৰ্ণ নীতি জ্ঞান লাভ কৰি ৰজা বিম্বিসাৰ আৰু তেওঁৰ প্ৰজাবৃন্দই তেখেতৰ মত গ্ৰহণ কৰিলে। তাৰ উপৰি ৰজাই আমাৰ গৰাকীৰ হাতত জল ঢালি দি বেণুবন নামে বাঁহ গছেৰে সুশোভিত উদ্যান এখন দান কৰিলে। সেই উদ্যানত বিচিত্ৰ সৰোবৰ, মনোৰম গুহা আৰু চালে চকুৰোৱা সেউজীয়া ঘাঁহৰ দলিচা পৰা কানন পথ আছে। তাতে ৰজাই এটা শিলত কটাই এই কথাখিনি প্ৰতিস্থা কৰিলে।

যে ধৰ্ম্ম হেতুপ্ৰভৱা
যেসান হেতুন তথাগত

* পালি সাহিত্যত এই ঠাইৰ নাম ঋষিপত্তন মৃগদাৱ বুলি পোৱা যায়।

অহ যেসাম চ য নিৰোধ
এৱন ৱাদি মহা পমানো।

জীৱনৰ হেতু আৰু গতি কেনেকুৱা এই কথা তথাগতই প্ৰকাশ কৰিলে, জীৱনৰ দুখ নিৰোধৰ উপায় আৰু মুক্তিৰ পথ আমাৰ প্ৰভুৱে দেখুৱাই দিলে।

কথিত আছে যে সেই উদ্যানত এখন ডাঙৰ ধৰ্ম্ম-সভা হৈছিল। সেই সভাত মহাগুৰু বুদ্ধই জ্ঞান আৰু জ্ঞানৰ ক্ষমতাৰ বিষয়ে কথা কৈ শুনোতা সকলৰ হৃদয় জয় কৰিছিল। তাতে ন শ লোকে তেখেতৰ শৰণাগত হৈ গৰাকীয়ে নিজে পিন্ধাৰ নিচিনা হালধীয়া কাপোৰৰ দুখনীয়া সাজ পিন্ধে। তেওঁলোকে বুদ্ধৰ জ্ঞান প্ৰচাৰ কৰিলে, এই প্ৰাৰ্থনাটোৰেই তেখেতে তেখেতৰ সেই কথা সমাপ্ত কৰিছিল।

সব্ব পাপসস্ অকৰণম
কুশনসস্ উপসম্পাদা
যা চিত্ত পাৰিয়োদপনম্,
এতান বুদ্ধানু শাসনম্।

সকলো পাপ কৰ্ম্মই অকৰণীয়, কুশল কৰ্ম্মবিলাকেই শ্ৰেষ্ঠ সম্পদ দিয়ে। নিজৰ চিত্তৰ ওপৰত অধিকাৰ ৰাখিবা, এয়ে বুদ্ধৰ অনুশাসন।

সদাগৰ কেইজনে যেতিয়া সকলো কথা হৈ অটালে তেতিয়া যশোধৰাই সুধিলে:—"কিন্তু মোৰ প্ৰভু কোন বাটে আহিব? সদাগৰ কেইজনে কলে এই নগৰৰ পৰা যাঠি যোজন

দূৰত থকা ৰাজ গৃহৰ পৰা সোণ নৈৰ দাতিয়েদি এটা পোন বাট এই ফালে আছে। আমি দিনে আঠ ক্রোশ কৈ আহোঁতে আহোঁতে আমাক এক পষ লাগিল।

এই কথা শুনি ৰজাই উচ্ছ বিষয়া সকল আৰু নজন বেলেগ বেলেগ দূত পঠিয়াই দিলে, প্রত্যেক দূত জনকে এই কথা কবলৈ ক'লে, "আজি সাত বছৰ কাল আপোনাৰ অভাৱত থাকি থাকি ৰজা শুদ্ধোদন চিতাৰ কাষলৈ যাওঁ যাওঁ হৈছে। এতিয়ালৈকে আপোনাৰ অনুসন্ধান কৰিয়েই আছে। তেখেতে আপোনাক মিনতি কৰি জনাইছে যেন আপুনি আকৌ উলটি গৈ সিংহাসন গ্রহণ কৰি বাট চাই থকা ৰাজ্য খনক শান্তি দিয়ে। নহলে ৰজা মৰিব—আপোনাৰ মুখ দেখা নেপাব।

লগে লগে যশোধাৰায়ো ন জন আশ্বাৰোহী দূত পঠিয়াই দিলে। গৈ পাই সিদ্ধার্থক এই কথা কবলৈ কৈ পঠিয়ালে— 'আপোনাৰ গৃহৰ ৰাজ-কুঁৱৰী ৰাহুলৰ মাক আপোনাৰ মুখ দর্শনৰ কাৰণে আশা কৰি বৈ আছে, যেনেকৈ জোনৰ পোহৰত নিশা ফুলা ভেট ফুল পাহে জোনৰ কাৰণে বাট চাই থাকে, সেই দৰেই যশোধাৰায়ো আপোনালৈ বাট চাই আছে। আপুনি যদি হেৰোৱা খনিত কৈও অধিক কিবা পাইছে তেন্তে যশোধাৰায়ো তাৰ ভাগ বিচাৰিছে আৰু ৰাহুলৰ বাবেও লাগিব। কিন্তু বেচিখনি আপোনাৰ নিজৰ হৈয়েই থাকিব।" আটাইবিলাক ঘোৰাত উঠি চেকুৰ মেলিলে। যি সময়ত বুদ্ধই সেই বেণুবনত বহি ধৰ্ম্ম উপদেশ দি আছিল তেনে সময়ত গৈ আটাইবিলাক

হুত তাত উপস্থিত হ'লগৈ। তেখেতৰ বাণী শুনি প্ৰত্যেক জনেই কৰলৈ যোৱা কথা পাহৰি গ'ল। আনকি ৰজা শুদ্ধোদন আৰু ৰাজ-কুঁৱৰী যশোধাৰাৰ কথাও তেনেই পাহৰিলে। আটাই-কেউজন দূতে ৰ লাগি গৰাকীৰ ফালে চাই থাকিল। সেই পৱিত্ৰ ওঠ দুটিৰ পৰা ওলোৱা বাণী শুনি আটাইবিলাক ভেৰা লাগিল। কেনে গহীন গম্ভীৰ পৱিত্ৰ দীপ্তিময় কথা, দূত কেইজনো বুদ্ধৰ বাণী শুনি কোনেও নজনাকৈ হাজাৰ হাজাৰ শৰণাৰ্থীৰ লগত মিলি গ'লগৈ। কোনো উলটি নোযোৱা দেখি ৰাজ-সভাৰ প্ৰধান বিষয়া উদয়াক পঠিয়াই দিলে। সৰুকালত উদয়া সিদ্ধাৰ্থৰ লগৰীয়া আছিল। তেওঁ গৈ যেতিয়া বেণুবনৰ ওচৰ পালেগৈ তেতিয়া কাণত কপাহ গুজি কাণেৰে নুশুনা হৈ ৰ'ল আৰু কোঁ কোঁ কৰে গৈ শুদ্ধোদন আৰু যশোধাৰাৰ বাৰ্ত্তা বুদ্ধক দিলেগৈ।

তেতিয়া নম্ৰভাৱে প্ৰভুৱে মুৰ দোৱাই সকলোৰে আগতে ক'লে। নিশ্চয় মই যাম, এইটো মোৰ ইচ্ছাৰ ভিতৰত আছিলেই, তাৰ উপৰি তালৈ যোৱাতো মোৰ কৰ্ত্তব্যও। কোনো মানুহেও যেন নিজৰ পিতৃ মাতৃক সম্মান কৰিবলৈ নেপাহৰে। তেখেত সকলেই জীৱন ধাৰলৈ দিয়ে আৰু তেখেত সকলৰ পৰাই জীয়াই থকাৰ উপায় পোৱা হয়। এই জীৱন সুনিয়ন্ত্ৰিত হলে আৰু মৃত্যু নহয়। নিৰ্ব্বিঘ্নে মানুহে আশীষ দায়ক নিৰ্ব্বাণ লাভ কৰিব পাৰে। অতীতৰ হৈ যোৱা পাপ প্ৰক্ষালন কৰি নতুন পাপ যোগ নিদিলে দয়া আৰু প্ৰেমৰ বলেৰে পূৰ্ণ হৈ মানুহে

সেই নির্ব্বাণ স্বৰূপ শান্তি লাভ কৰিব পাৰে। বজাক জানিবলৈ দিবা আৰু ৰাজ-কুমাৰীক শুনিবলৈ দিবা যে মই অলপতে সেই কালে গৈছোঁ।

এই কথা শুনি কপিলাবাস্তুত আনন্দৰ সোঁত বৈ গ'ল আৰু যুৱৰাজক স্বাগত সম্মান জনাবলৈ উখল মাখল লাগিল। নগৰলৈ সোমোৱা দক্ষিণ দুৱাৰত উজ্জ্বল তোড়ন সজোৱা হ'ল ফুলেৰে সজ্জিত কৰি বিতোপন ভাবে সেই তোড়ন তৈয়াৰ কৰা হ'ল। আলি-বাটত নিম আৰু আমৰ সুগন্ধি পাতবোৰ পাৰি দিয়া হল আৰু অগৰু, চন্দন আদি সুগন্ধ বাটৰ ধুলি চতিয়াই দিয়া হ'ল। গোটেই নগৰীত পাতাকাবোৰ উৰিবলৈ ধৰিলে। যিদিনা সিদ্ধার্থ আহি নগৰত সোমাবহি সেই দিনা দাঁতবোৰত সোণ খটোৱা অসংখ্য হাতী ৰূপালী হাওদাৰে সৈতে শোভাযাত্রা কৰিবলৈ যুগুত কৰা হ'ল। ঠায়ে ঠায়ে ঢোল নাগৰা বাদক বিলাকক ৰখা হল। সিদ্ধার্থ আহি নগৰ সোমোৱা মাত্রকে "সিদ্ধার্থ আহিল, সিদ্ধার্থ আহিল বুলি ঢোল নাগেৰা বজাবলৈ আদেশ দিয়া হ'ল। বা-বিষয়া সকলে ধুপ ধুনা বন্তি জ্বলাই সম্বৰ্দ্ধনা জনাব, নাচনী ছোৱালীবোৰে ক'ত ক'ত নৃত্য-গীতেৰে ফুল চতিয়াব তাৰো ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। যুবৰাজ আহি নগৰ সোমালে যাতে চাৰিউফালে আনন্দ উৎসৱৰ ধ্বনিৰে আকাশ মুখৰিত হয় আৰু বাট-পথ ফুলেৰে আঠুৰনীয়া হয় সেই সকলো যুগুত হ'ল। কাপলাবাস্তুৰ সকলো প্ৰজাই কেতিয়া আহি ৰাজপুত্র নগৰ সোমাবহি আৰু কেতিয়া ঢোল নাগৰাৰ শব্দই

সিদ্ধাৰ্থ আহিল বুলি ঘোষণা কৰিব এই আশাত কাণ ঠিয় কৰি ৰৈ আছে।

সকলোতকৈ আগ ধৰি সম্বৰ্দ্ধনা জনোৱাৰ আশাত যশোধাৰা গৈ সেই পশ্চিম দুৱাৰৰ তোড়নত ৰৈ আছে গৈ। ওচৰতে নিগ্ৰোধ নামে এখন মনোৰম উদ্যান, খাজুৰ, নাৰিকল আৰু বেল গছৰ ছাঁ পৰা সেই উদ্যান খনত একা বেকা বাটবোৰ, ফল ফুলৰ গছবোৰ আৰু দুবৰী বনৰ শয্যাবোৰ চাই থাকিলে চাই থাকিবৰ মন যায়, উদ্যানখনৰ পৰা কিছু দূৰত নীহকুলীয়া মানুহবোৰ থকা জুপুৰী ঘৰৰ এখন গাওঁ। উচ্চ শ্ৰেণীৰ মানুহক স্পৰ্শ কৰা নাইবা উচ্চ সমাজত ফুৰা অধিকাৰ সিহঁতৰ নাছিল। যুৱৰাজ আহি নগৰ সোমোৱাৰ দৃশ্য চাবলৈ গছৰ ডালত উঠি নাইবা বহুত আতৰত ৰৈ সিহঁতো উদগ্ৰীৱ হৈ আছে। এই দৰে বাট চাই থাকোতে থাকোতে দেখিলে তকলা কৈ মুৰ খুৰোৱা গাত হালধীয়া কাপোৰ লোৱা কোনোবা এজন বৰ ধীৰে ধীৰে সেইফালে আহিছে। আশ্ৰমবাসী তপস্বীবিলাকৰ দৰে আৰু হাতত এটা মাটিৰ পাত্ৰ লৈ অহা সেই জনৰ লগত হালধীয়া সাজ পিন্ধা আৰু দুজন আহিছে। কিন্তু হাতত ভিক্ষা পাত্ৰ লোৱা জন দেখাত দেৱতাৰ দৰে, গহীন গম্ভীৰ আৰু খোজ কাটল বিলাকো অতি ধীৰ। তেখেত অহাৰ লগে লগে তেখেতৰ পবিত্ৰ দৃষ্টিৰ মধুৰতাই সকলোকে বিমুগ্ধ কৰিলে। তেখেতৰ ভিক্ষা পাত্ৰত ভিক্ষা দি মুখলৈ চাওঁতে সকলো আচৰিত হ'ল। কোনো কোনো দীঘল দি মাটিত পৰিল। কোনোৱে আৰু

কিবা দিব লগা বস্তু আনিবলৈ লৰি গ'ল। কোনোৱে দিবলৈ একো নাই বুলি বেজাৰ কৰিলে। ল'ৰা ছোৱালী, ডেকা, বুঢ়া, দলে দলে আহি তেখেতৰ পিছ ললেহি। ইজনে সিজনক কাণে কাণে সুধিবলৈ ধৰিলে এখেত কোন? কোন? এনেকুৱা ঋষি আগতে দেখিছিলানে বাৰু? যেতিয়া তেখেত নিঃশব্দে আহি সেই তোড়নৰ কাষ পালেহি তেতিয়া সকলো কথা প্ৰকাশিত হ'ল। যশোধাৰা তেখেতৰ সন্মুখত ঠিয় দি কাতৰ কণ্ঠেৰে মাত দিলে—"প্ৰভু সিদ্ধাৰ্থ এই বুলি বৰ ডাঙৰকৈ চকু দুটা মেলি হাতযোৰকৈ উচুপি উচুপি কান্দি বুদ্ধৰ চৰণত যশোধাৰা বাগৰি পৰিল। কিছু দিনৰ পাছত যেতিয়া এই শোকাতুৰা ৰাজ কুৱঁৰী গৰাকীয়ে বুদ্ধৰ উপদেশ লাভ কৰি নিৰ্ব্বাণ লাভৰ পথ অনুসৰণ কৰিলে তেতিয়া এজন শিষ্যই বুদ্ধক সুধিলে "সকলো প্ৰকাৰ সম্ভোগ বাসনাৰ পৰা মুক্ত হবলৈ ব্ৰত লৈয়ো আগেয়ে আপুনি কেনেকই যশোধাৰাৰ প্ৰেমত মুগ্ধ হৈছিল।" ক্ষুদ্ৰ প্ৰেমৰ পৰাই মহান প্ৰেমৰ জন্ম হয়। সাৱধান হবা—ইন্দ্ৰিয় প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত হৈ যেন আত্মাক কলুষিত নকৰা। তোমালোক মুক্ত আৰু স্বাধীন, সেই স্বাধীনতাই বিকাশ লাভ কৰিব জ্ঞানৰ কৌশলেৰে ধীৰে ধীৰে জয় লাভ কৰিহে। মই তিনিটা স্তৰত সুদীৰ্ঘ কাল কঠোৰ সাধনা কৰাৰ পাছতহে বোধিসত্ব লাভ কৰিছোঁ। প্ৰথমটো স্তৰ হ'ল দৃঢ় সঙ্কল্প, দ্বিতীয়টো অভ্যাস, তৃতীয়টো হ'ল বাছনি (নিয়োগ)। মই তেতিয়া সঙ্কল্পৰ স্তৰত আছিলো। কল্যাণ

কামনা কৰি জ্ঞানৰ অন্বেষণত আছিলো। তেতিয়া মোৰ চকুত ঢাকণি আছিল। শুনা এই প্ৰসঙ্গত বহু যুগৰ অতীত কাহিনী এটা কওঁ। সাগৰৰ উপকুলত মই ৰাম নামে এজন সদাগৰ আছিলো আৰু দক্ষিণ ফালে ধন ৰত্নেৰে উপচি থকা লঙ্কাৰ ফালে সদায় চাই আছিলো। সেই সময়তো যশোধাৰা মোৰ লগত আছিল। সাগৰৰ পাৰত এখন গাৱঁত আমি দুয়ো বাস কৰিছিলো। সেই সময়ত তেওঁৰ নাম আছিল লক্ষ্মী। আমি তেতিয়া বৰ দুখীয়া আছিলো। মোৰ মনত আছে জীৱিকাৰ কাৰণে মই বেপাৰ লৈ ঘুৰি ফুৰিব লগীয়া হৈছিল। তেতিয়াও তেওঁ মোক জলে স্থলে ফুৰিবলৈ হাক দিছিল আৰু সতৃষ্ণ নয়নেৰে মোক অনুৰোধ কৰিছিল মই যেন আতৰি নেযাওঁ। মানুহে যাক ভাল পায় তাক এৰি থৈ কেনেকৈ যাব পাৰে এই বুলি তেওঁ কল্পনাগ্ৰস্থা হৈছিল। তথাপিও মই সাহস কৰি সাগৰত মাণিক বিচাৰিবলৈ ওলাই গৈছিলো। সাগৰৰ গৰ্ভত থকা প্ৰাণীবোৰৰ লগত যুদ্ধ কৰি বতাহ ধুমুহা আদি বিপদৰ মাজতো নেৰা নেপেৰা চেষ্টা কৰি, এটা বহু মূলীয়া মাণিক (দেখিবলৈ জোনটোৰ দৰে উজ্জ্বল) পালোঁ। সেই মাণিক কোনো ৰজাই দেখাহেঁতেন ৰাজ ভঁড়াল উদং কৰিও কিনিলে হেতেন। বহুত দিনৰ পাচত মই উলটি আহি ঘৰ পালোহি। আহি দেখিলো দুৰ্ভিক্ষ হৈ গাৱঁত হাহাঁকাৰ লাগিছে। মই আহি ঘৰৰ দুৱাৰ মুখ পাওঁতে নৌপাওঁতেই মোৰ বৰ ভোক লাগিল। সেই বহুমূলীয়া মাণিকটো ককালত আঁটি আঁটি

বান্ধি থৈছিলো। দেখিলোগৈ মোতকৈও বেছি ভোকত কাতৰ হৈ লক্ষ্মী মৃত প্ৰায়; মুখত মাত নাই। তেতিয়া মই চিঞঁৰিবলৈ ধৰিলো:—"কোনোবাই খাবলৈ এসাজ আহাৰ দি লক্ষ্মীৰ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিলে মই তেওঁক এটা বহুমূলীয়া বস্তু দিম। লক্ষ্মীক আহাৰ দিয়া আৰু মোৰ এই জোন যেন মাণিকটো লৈ যোৱা। এই কথা শুনি এজনে তেওঁৰ সৰ্ব্বশেষ আহাৰ তিনি সেৰ আটা আনি মোক দিলেহি মই তেওঁক মাণিকটো দি দিলো।

লক্ষ্মী জীলে, গাত বল পাই হুমুনীয়া এটা পেলাই মোক ক'লে:—"আহা আপুনি মোক সচাকৈয়ে ভাল পায়", সেই জন্মতো মই হৃদয় আৰু মনক শান্তি দিবৰ কাৰণে মোৰ মটৰ মাহটো অৰ্থাৎ মটৰ মাহৰ সমান মাণিকটো ব্যয় কৰিলো, কিন্তু এই বাৰ লাভ কৰা বিশুদ্ধ মাণিক বোৰ সেই বাৰতকৈও গভীৰ পানীৰ পৰা পাইছোঁ। বাৰটা নিদান আৰু কুশল নীতি। এই বিলাক কাহানিও কেতিয়াও ব্যয় কৰিব নোৱাৰি। কেতিয়াও মোলান নপৰে আৰু ইয়াক বিনামূল্যে বিতৰণ কৰিলেই ইয়াৰ সৌন্দৰ্য্য প্ৰকাশ হয়। যেনেকৈ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ উঁই বোৰে অকন অকন মাটি তুলি একোটা হাফলু সাজে আৰু হৰিণীৰ খোজৰ সাচত এটোপ এটোপ কৈ পৰা নিয়ৰৰ টোপাল বোৰো শেষত গৈ অপাৰ সাগৰৰ পানীত পৰেগৈ, সেই দৰেই মোৰ সেই জন্মৰ সেই ক্ষুদ্ৰ মাণিকটোৰ দান এই জন্মত আহি অমূল্য দানত পৰিণত হ'ল; আৰু সেই দৰেই প্ৰেমো ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ পীড়াৰ পৰা মুক্ত হৈ ক্ষুদ্ৰ প্ৰেম বিৰাট প্ৰেমত পৰিণত হ'ল।

আগৰে পৰা মধুৰ ভাবে পৰিচালিত হৈ থকা যশোধাৰাই অতি-শান্ত ভাবেই নিৰ্ব্বাণৰ পথত আগবাঢ়িব পাৰিলে।

কিন্তু সিদ্ধাৰ্থই মুৰ খুৰাই তকলা হৈ সাধু সন্ন্যাসীৰ দৰে হালধীয়া সাজ পিন্ধি আহিছে আৰু হাতত ভিক্ষা পাত্ৰ লৈ আহিছে বুলি শুনি ৰজাৰ বৰ খং উঠিল আৰু তেওঁৰ অন্তৰত থকা পুত্ৰ স্নেহ আঁতৰি গ'ল, শুদ্ধোদনে ভিনিবেলি মাটিত থুৱাই নিজৰ বগা চুলি উঘালিবলৈ ধৰিলে। ৰজাৰ ক্ৰোধ দেখি পাৰিষদ বৰ্গ ভয়ত কঁপিবলৈ ধৰিলে, যুদ্ধলৈ যোৱা ঘোৰাটোৰ পিঠিত উঠি উন্মত্ত ভাবে আলি-বাটেদি বেগেৰে যাবলৈ ধৰিলে, ৰজা আহিছে সেৱা জনোৱা এই কথাষাৰ কবলৈকো প্ৰজা সমূহৰ সময় নহৈছিল। এইদৰে ৰজা গৈ পশ্চিম দুৱাৰৰ ওচৰ পোৱাৰ আগেয়ে এটা বিৰাট জন সমাবেশ দেখা গ'ল। মানুহৰ হেচাত হেন্দোলদোপ দলদোপ হৈ বাট পথৰ চিন নাইকিয়া হল, এই জন সমুদ্ৰৰ আগত বুদ্ধ। ক্ৰোধত উগ্ৰ মুৰ্ত্তি হৈ ৰজা গৈ ওচৰ পোৱা মাত্ৰকে বুদ্ধৰ পবিত্ৰ দৃষ্টি বৃদ্ধ ৰজাৰ চকুত পৰিল গৈ, বুদ্ধৰ দৃষ্টি পৰাৰ লগে লগে ৰজাৰ খং ৰাগ মুহূৰ্ত্ততে নাইকিয়া হ'ল আৰু তেওঁৰ চকু বুদ্ধৰ চৰণৰ ফালে ঢাল খালে, লাজ অপমান সকলো পাহৰি ৰজা ঘোৰাৰ পৰা মাটিলৈ নামিল। যুবৰাজক সেই বেশত দেখা পাই আৰু তেওঁৰ বুদ্ধত্বৰ মহিমা জানি ৰজাৰ মন গম্ভীৰ হ'ল, পাৰ্থিব ঐশ্বৰ্য্য বিভুতিতকৈয়ো ডাঙৰ গৌৰবৰ অধিকাৰী হৈ, ৰাজাধিৰাজৰ দৰে পাছে পাছে লাখ লাখ মানুহ বিস্ময় বিমুগ্ধ

কৰি লৈ অহা বুদ্ধক দেখি ৰজাও অবাক হ'ল। তেতিয়া ৰজাই মাত দিলে "মহান সিদ্ধাৰ্থ আজি আহি আকৌ তেওঁৰ ৰাজ্যত প্ৰবেশ কৰিলেহি, যাৰ জীৱন ঈশ্বৰৰ জীৱনৰ দৰে সেই জন এইদৰে ভিক্ষা পাত্ৰ লৈ, হালধীয়া সাজ পিন্ধি মুৰ খুৰাই আহিল কিয় ? মোৰ পুত্ৰ এই ৰাজ্যৰ অধিকাৰী আৰু শাক্য-ৰজা সকলৰ উত্তৰাধিকাৰী তুমি এই বেশেৰে কিয় ? তুমি তোমাৰ পুৰ্ব্বাপৰ মৰ্য্যাদা অনুযায়ী হাতত উজ্জ্বল অস্ত্ৰ লৈ অশ্বাৰোহী, পদাতিক আদি বিবিধ অনুচৰৰ সৈতে আহিব লাগিছিল। চোঁৱা মোৰ সৈন্য সামন্ত সকল বাটৰ কাষত ৰৈ আছে। সমগ্ৰ নগৰীৰ প্ৰজাবৃন্দ ৰৈ আছে। তুমি ইমান দিন আমাক বেজাৰত থৈ ক'ত আছিলা। ইমান দিন যশোধাৰাই বিধবা মানুহৰ দৰে বাস কৰিছে। গীত বাদ্য শুনা নাই, অলঙ্কাৰ পিন্ধা নাই আৰু কোনো উৎসবত যোগ দিয়া নাই। তেওঁবিলাকে আজি হালধীয়া সাজ পিন্ধা দেখি সন্তাপ পাইছে। পুত্ৰ কিয় এই বেশ ?

বুদ্ধৰ পৰা উত্তৰ আহিল "মোৰ পিতৃ এইটো মোৰ জাতিৰ ৰীতি।"

আচৰিত হৈ ৰজাই ক'লে :—"তোমাৰ জাতি ? যোৱা এশ পুৰুষৰ ভিতৰতো এই বংশৰ কোনো ৰাজ পুত্ৰই এনে কৰা নাই।"

গৰাকীয়ে উত্তৰ দিলে :—মানবী জাতি নহয়। মই যি জাতিৰ কথা কৈছোঁ সেই জাতি চকুৰে নেদেখি। সেই সকল

বুদ্ধ। তেনেকুৱা বুদ্ধ আগেয়েও আছিছিল আগলৈকো আছিব। মই সেই সকলৰ এজন। তেখেত সকলে আগেয়ে যি কৰিছিল এতিয়া ময়ো তাকে কৰিছোঁ। আজি এতিয়া যিটো ঘটিছে আগেয়ে এনে ঘটিছিল। এই দুৱাৰতে এজন যোদ্ধা বেশী ৰজাই এজন সন্ন্যাসী বেশী যুৱৰাজক লগ পোৱা উচিত এনে ঘটনা আগেয়েও হৈছিল। প্ৰেম আত্ম সংযমৰ দ্বাৰাই ক্ষমতাশালী ৰজাতকৈও ডাঙৰ ক্ষমতা লাভ কৰি জগতৰ পৰিত্ৰাতা জনে মুৰ দোৱাঁব লাগে—এতিয়া মই যেনেকৈ মোৰ মুৰ দোৱাঁইছো। হৃদয়ত থকা সকলো বিষয় আৰু নম্ৰ ভাবেৰে মই আপোনাৰ সুক্ষ্ম ঋণৰ বাবে শ্ৰদ্ধা জনাইছোঁ। মই লাভ কৰা ৰত্নৰাজিৰে সৈতে আজি মই এই ওলগ জনাইছোঁ।

আনন্দিত হৈ ৰজাই সুধিলে 'কি ৰত্নৰাজি ?' গৰাকীয়ে অতি নম্ৰ ভাবে ৰজাৰ হাতত ধৰি সেই বিৰাট শোভা যাত্ৰাৰ লগত আগ বাঢ়িল। ৰজা আৰু কুৱঁৰী যশোধাৰা এফালেদি এদতীয়া হৈ বুদ্ধৰ ওচৰে ওচৰে গৈ আছে। গৈ থাকোতে বুদ্ধই ৰজাক কৈ গৈ আছে শান্তি আৰু পবিত্ৰতা লাভ কৰিবলৈ কেনেকৈ চলিব লাগে। যি চাৰিটা মহা সত্যৰ মাজত সাগৰ সঙ্কুল জ্ঞান লুকাই আছে সেই কথা আৰু আঁঠটা পথ ইত্যাদিৰ কথা আৰু নিৰ্ব্বাণ প্ৰাপ্তিৰ সকলো উপায় কলে। এইদৰে কৈ আহোঁতে আহোঁতে ৰাজ কাৰেঙৰ ওচৰ পালেহি। বুদ্ধৰ বাণী শুনোতে শুনোতে যশোধৰাৰ মৰম লগা চকু দুটিত নতুন জ্যোতি- তিৰবিৰাই উঠিল। শুদ্ধোদনে বুদ্ধৰ ভিক্ষা পাত্ৰটো নিজ হাতত

·লৈ অমীয়া বাণী পান কৰি কৰি সেইখিনি পালেহি। সেই নিশাই ৰজা আৰু বোৱাৰীয়েক দুয়ো বুদ্ধৰ অনুশাসন মতে শান্তিৰ পথ গ্ৰহণ কৰিলে।

সেই সংসাৰ ত্যাগ কৰি ওলাই যোৱা মাজ ৰাতিৰ স্মৃতি আৰু এই প্ৰবেশৰ স্মৃতি বুদ্ধৰ জীৱন সৌৰৱণত কেনে অতুলনীয়।

অষ্টম্ অধ্যায়।

কাশীৰ পৰা গৰুগাড়ীৰে পাঁচ দিন উত্তৰ পূব ফালে গলে এখন বৰ বহল মুকলি পথাৰ পোৱা হয়। খৰস্ৰোতা কোহান নৈৰ পাৰত থকা সেই পথাৰখনৰ পৰা উত্তৰ ফালে চালে অমল ধৱল হিমালয় পৰ্ব্বতৰ বাহুৰ শিং যেন জোঙা টিংবোৰ চকুত পৰে। গোটেই বছৰটো সেই পথাৰখনৰ বিবিধ বনৰীয়া ফুল ফুলি জকমকাই থাকে, সেই সৰু নৈখনৰ পলশ পৰা পাৰে পাৰে ডাঠ সেউজীয়া লতাপাতৰ মেৰবোৰে বিতোপন শোভা তুলি ধৰে, পথাৰখনৰ বুকুখন কোমল আৰু তাত সদায় সুগন্ধী বতাহ বৈ থাকে; এতিয়াও সেই ঠাইখন হেনো বৰ পবিত্ৰ যেন লাগে। কাষত থকা ডাঠ হাবি জোপাবোৰৰ ওপৰেদি মনে মনে সন্ধ্যাৰ শীতল বতাহ ছাটি আহি সেই পথাৰখনত উশাহ লয়হি। হাবি খনত ঠায়ে ঠায়ে ফুল জালি কটা ৰঙা পাথৰৰ দ'মবোৰ ফালি ওলাই অহা আহত জৰি আদি গছৰ শিপাবোৰ চকুত পৰে। মাজে মাজে ভগ্নাৱশেষবোৰৰ খোৰোঙত সাপে বাঁহ লৈছে।

চিত্ৰ বিচিত্ৰ ৰং লগোৱা ঘৰৰ ভেঁটিবোৰৰ মজিয়াত জেঠিয়ে বাঁহ লৈছে। য'ত এদিন ৰজা সকলে খোজ চলাইছিল সেই কাৰেঙৰ মজিয়াত জেঠি লৰি ফুৰিছে। ভাগি চিগি উৰলি যোৱা সিংহাসন বোৰৰ তলত শিয়ালে গাঁত লৈছে। অতীতৰ সকলো সম্পদ ধ্বংস হৈ গ'ল। মাত্ৰ একো পৰিবৰ্ত্তন নোহোৱাকৈ থাকিল সেউজীয়া ছুৱৰী বনেৰে সৈতে মাটি টুকুৰা আৰু বতাহ ছাটি। জীৱনৰ আটাইবোৰ চমক লগা দেখনিয়াৰ বস্তুৰ দৰেই সেই ঠাইখনৰ সকলোখিনি অতীত গৌৰৱ কেনিবা গুছি গ'ল। এদিন এই হাবিখনেৰে ঢাকখাই থকা ঠাইখনতেই শুদ্ধোদন ৰজাৰ ৰাজপুৰী আছিল। ইয়াতে এদিন নীল আকাশৰ পৰা ওলাই অহা সোণালী ৰ'দ মাৰ যাওঁ যাওঁ হোৱা সন্ধ্যা পৰত প্ৰভু বুদ্ধই ধৰ্ম্ম উপদেশ দিছিল। এয়েই সেই কপিলাবাস্তু।

বুদ্ধত্ব লাভ কৰি তেখেতে আহি যেতিয়া পিতৃৰ ৰাজ্যত প্ৰবেশ কৰিলে লাখ লাখ মানুহে তেখেতৰ ধৰ্ম্ম উপদেশ শুনিবলৈ হেন্দোলদোপ লগালে। প্ৰশান্ত মূৰ্ত্তিৰে গৰাকীয়ে যোগাসনত বহি থাকোতে কেতিয়া তেখেতে কথা কব সেই বুলি ৰ লাগি বিপুল জনতা ৰৈ থাকে। সেই দিনা সন্ধ্যা ৰজা শুদ্ধোদনৰ ভাত বহিছিল, চাৰিও ফালে আনন্দ, দেবদত্ত প্ৰমুখ্যে শাক্য বংশৰ আন আন মুখীয়াল লোকসকল আৰু বিষয়াসকল বহিছিল। বুদ্ধৰ পাছফালে বহিছিল দুজন প্ৰধান ভিক্ষু শাৰিপুত্ত আৰু মোগলায়ণ, তেখেতৰ দুই আঠুৰ মাজত হাঁহি হাঁহি বহি আছিল ৰাহুল। ৰাহুলে তেওঁৰ লৰালি দৃষ্টিৰে বুদ্ধৰ

আশ্চৰ্য্যজনক মুখখনৰ কালে চাই আছিল। চৰণ যুগলত বহি আছিল যশোধাৰা। তেতিয়া যশোধাৰাৰ হিয়াৰ বেদনা গ'ল। ইন্দ্রিয় সমূহৰ পৰা মুক্ত পবিত্র প্রেমৰ সন্ধান পাই যশোধাৰা তেতিয়া নির্ব্বিকাৰ। বুদ্ধৰ হাতত নিজৰ হাত এখন থৈ নিজৰ গাৰ শুধ শুকুলা কাপোৰখনেৰে বুদ্ধৰ গাৰ হালধীয়া কাপোৰখন ধৰি আছে। তিনিও ভুবনে যাৰ অপেক্ষা কৰে সেই জনৰ নিছেই কাষতে বহি আছে যশোধাৰা।

সেই সন্ধ্যা সভাত বুদ্ধই ধৰ্ম্মউপদেশ দিছিল। আগেয়েই কোৱা হৈছে যে, তেখেতৰ উপদেশ শুনিবলৈ মানুহ উপছি পৰিছিল। শুনোতা সকলে অনেক বৌদ্ধ শাস্ত্রত কৈ গৈছে যে, সেই পৱিত্র সন্ধ্যাই এটা অলৌকিক ৰূপ ধাৰণ কৰিছিল। আকাশত মিহি মিহিকৈ ডাৱৰবোৰ মেৰুতা-মেৰুতি হৈ বাগৰি গৈছিল, থুপি তৰাবোৰ হীৰা-মুকুতাৰ দৰে জ্বল মলাই উঠিছিল, আৰু সমগ্র শ্রোতাৰ মানত এটা দিব্য শ্রদ্ধাৰ ভাব উদয় হৈছিল। শুনোতা সকলৰ ভিতৰত অচিনাকি বিদেশী মানুহ, দাস, উচ্চ শ্রেণী, নিম্ন শ্রেণী, আৰ্য্য, অনাৰ্য্য, ম্লেচ, আৰু পৰ্ব্বতীয়া মানুহ আদি সকলো আছিল। বৌদ্ধ গ্রন্থ বিলাকত পোৱা হয় যে আনকি পশু পক্ষী আদিয়েও বুদ্ধৰ প্রেমৰ পৰশ অনুভৱ কৰিছিল। সেই সন্ধ্যা বুদ্ধই ৰজাক এই বাণী দিছিল :—

ওঁ অমিতাভ!

যিহক একোৱেই জুখিব নোৱাৰি, কথাৰেও নুজুখিবা। নাইবা চিন্তাৰ জৰিডাল অতল তলৈ পেলায়ো নিদিবা।

যিজনে প্ৰশ্ন সোধে তেওঁ ভুল কৰে আৰু যিজনে উত্তৰ দিয়ে তেওঁ ভুল কৰে ; গতিকে একো নকৰা।

শাস্ত্ৰ বিলাকে কয় সৃষ্টিৰ আদিতে মহা অন্ধকাৰ আছিল আৰু সেই মহা নিশা ব্ৰহ্মাই ধ্যান কৰি আছিল। সেই ব্ৰহ্মা আৰু সৃষ্টি পাতনিৰ ফালে নাচাবা।

মানৱী চকুৰে সেই ফালে চাই একো পোহৰ দেখা নেপায়। নাইবা ধ্যানীয়ে মানৱীয় মনেৰে সেই বিষয়ে একো জানিব নোৱাৰে। ঢাকনিৰ পাছত ঢাকনি ওলাব আৰু তাৰ পাছতো ঢাকনিৰ পাছত ঢাকনি ওলায়েই থাকিব। ৰহস্যৰ অন্ত নাই।

একো প্ৰশ্ন নকৰাকৈ আকাশৰ তৰাবোৰ আৱৰ্ত্তনৰ সোঁতত ঘুৰিয়েই আছে। এয়ে যথেষ্ট যে জীৱন আৰু মৃত্যু, সুখ আৰু দুখ, কাৰণ আৰু কাৰ্য্য, সময়ৰ গতি আৰু জীৱন সমূহৰ অন্তহীন সোঁত আছেই।

ঢৌৰ পাছত ঢৌ লগলাগি নৈৰ সোঁত যেনেকৈ বৈয়েই আছে আৰু গৈ গৈ সাগৰৰ বুকত বিলীন হৈছেগৈ সেইদৰে সদায় ন ন বেশেৰে জীৱন মৃত্যু সুখ-দুখ কাৰ্য্য কাৰণ আদিৰ সৈতে জীৱনৰ সোঁত ব'বই লাগিছে।

সাগৰৰ বুকুত বিলীন হৈ যোৱা ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ঢৌবোৰ সূৰ্য্যৰ তাপত ভাপ হৈ আকৌ ভেড়াৰ নোমৰ দৰে ডাৱৰৰ বুকত সোমাই পৰ্ব্বতৰ ওপৰেদি ৰৰষুণ হৈ বাগৰি আহিছে। আকৌ

সেইদৰে ওপৰলৈ উঠিছে। বিৰাম নাই, শান্তি নাই, এই দৰেই অহা যোৱা কৰিয়েই আছে। এই খিনি কথা জানিলেই যথেষ্ট হব যে, স্বৰ্গ-মৰ্ত্ত্য জগত সমূহ আৰু এই সকলো বিলাক সলনি কৰিব পৰা পৰিবৰ্ত্তনবোৰ, কোনেও ঘুৰাও বুলি ঘুৰাব নোৱাৰা সদায় ঘুৰি থকা দুখ যান্ত্ৰনাৰ চকাটো—এই সকলোবোৰেই স্বপ্ন।

প্ৰাৰ্থনা কৰিলেই অন্ধকাৰ আঁতৰ হৈ পোহৰ নহয়। নিমাত নিস্তব্ধতাক একো ভিক্ষা নকৰিবা। কাৰণ, তাৰ পৰা মাত নোলায়, পবিত্ৰ চিন্তাৰ পৰা ওলোৱা ব্যথাত তোমাৰ বিষাদিত মনৰ সংযোগ কৰি কলুষিত নকৰিবা। ভাই-ভনী সকল, নিঃসহায় দেৱতা সকলক স্তুতি মিনতি কৰি বা পূজা পাতল দি একো নিবিচাৰিবা। তেওঁলোকক বলিৰ তেজ কিম্বা উপচাৰ দিও পূজা নিদিবা, তোমালোকে নিজ নিজ হৃদয়ৰ মাজত মুক্তি বিচাৰিব লাগিব। প্ৰত্যেক মানুহে নিজেই নিজৰ বন্দিশাল ৰচনা কৰে।

অতি ক্ষমতাশালী লোক বিলাকৰ দৰেই প্ৰত্যেক মানুহৰ নিজ নিজ ক্ষমতা আছে। সকলো দেহধাৰী প্ৰাণী, সকলো জীৱেই নিজ নিজ কৰ্ম্মৰ পৰা আনন্দ আৰু বেজাৰ উৎপন্ন হয়।

যিটো আগেয়ে ঘটিছিল, আজি যিটো ঘটি আছে, যি হৈছে, আৰু কাইলৈ হব লগীয়াটো হ'ব। আগেয়ে যিটো শেষ হৈ গ'ল আজি সেইটো আৰম্ভ হৈছে আৰু যিটো আৰম্ভ হৈছে কাইলৈ শেষ হ'ব। আনন্দময় স্বৰ্গত থকা

দেৱদূত বিলাকে পৱিত্ৰ অতীতৰ ফল ভোগ কৰে। সাধনাৰ নিৰ্ম্মল যোগ্যতা আৰু সৎ গুণ আৰ্জ্জন কৰি এটা ক্ৰিত দাসো ৰজা হ'ব পাৰে আৰু ৰাজ্য শাসন কৰা এজন ৰজাও অকৰ্ম্ম কৰাৰ দোষত ভিক্ষাৰীৰ দৰে ভ্ৰমণ কৰি ফুৰিব পাৰে। ইন্দ্ৰতকৈও অধিক সৌভাগ্যশালী কৰি তুমি তোমাৰ ভাগ্যৰ উন্নতি সাধিব পাৰা, নাইবা পোক-পৰুৱাতকৈও তললৈ নমাই নিব পাৰা। হেজাৰ হেজাৰ জীৱনৰ অন্ত ঠিক এনেকুৱাই। যেতিয়া এই অদৃশ্য চকৰি ঘূৰে তাৰ বিৰাম নাই, শান্তি নাই। ৰবলৈ কেনিও কতো ঠাই নাই। যি এই চকাৰ ওপৰত উঠে তেওঁ খহি পৰিব পাৰে। যি খহিব পাৰে তেওঁ আকৌ উঠিবও পাৰে। চকা ক্ষন্তেকো নোৰোৱাকৈ ঘুৰিয়েই থাকে।

আৱৰ্ত্তনৰ চকাটোত যদি তোমাক মেৰিয়াই বান্ধি থোৱা হয় আৰু সেই চাকনৈয়াৰ পৰা মুক্ত হবৰ একো বাট নেথাকে তেন্তে সেই অসীম অনন্ত সত্ত্বাৰ হৃদয়খন এটা অভিশাপ হ'ব আৰু চিৰন্তনী দুখ যন্ত্ৰণাৰহে কাৰণ হ'ব।

কিন্তু তোমাক বান্ধি থোৱা নাই। সমস্তৰে প্ৰাণ স্বৰূপ সেই অনন্ত সত্ত্বাৰ হৃদয় মধুৰ স্বৰ্গীয় শান্তিৰ ঠাই। দুখ যন্ত্ৰণাতকৈয়ো বলী ইচ্ছা, যিটো সৎ হৈ আছিল সি তাতোকৈয়ো সৎলৈ যাব। উৎকৃষ্ট হ'ব।

মই বুদ্ধই সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ চকুৰ পানী মোৰ চকুত লৈ কান্দিছিলো। গোটেই জগতৰ দুখত মোৰ হিয়া ভাগি গৈছিল

কিন্তু আজি মই আনন্দ লাভ কৰিছোঁ আৰু হাঁহিছো। কাৰণ, মই মুক্তি লাভ কৰিলোঁ।।

সেই কাৰণে তোমালোক যিবিলাকে দুখ ভোগ কৰিছা তোমালোকে জনা উচিত যে, সেই দুখ তোমালোকে নিজৰ পৰাহে ভোগ কৰিছা। কোনেও দুখ ভোগ কৰিবলৈ বাধ্য কৰোৱা নাই। কোনেও তোমালোকক জীয়াই থাকা আৰু মৰা বুলি কোৱা নাই। আবৰ্ত্তনৰ চকাত ঘূৰি যন্ত্ৰণাকে মোক্ষ বুলিবলৈ নিৰ্দ্দেশ দিয়া নাই। চোৱাঁ, মই তোমালোকক সত্যপথ দেখুৱাইছোঁ। নৰকতকৈও তলত, স্বৰ্গতকৈও ওপৰত, আটাইতকৈ ওপৰত থকা তৰাবোৰবো ওপৰত আৰু ব্ৰহ্মতকৈও ওপৰত এটা দিব্য শক্তি আছে। সৃষ্টিৰ পাতনি হোৱাৰে পৰা আৰু কোনো দিনে কেতিয়াও অন্ত নোহোৱাকৈ এটুকুৰা অনন্ত ঠাইস্বৰূপ আৰু নিশ্চিতৰূপে সেই শক্তি আছে। সেই শক্তিয়ে কল্যাণৰ ফালে গতি কৰে আৰু তাৰ নিয়ম চিৰন্তনী।

ফুলি থকা ফুলবোৰ সেই শক্তিৰেই পৰশ। পদুম পাতৰ গঠনটোও সেই হাতেৰেই গঢ়া সৌন্দৰ্য্য ; ক'লা সাকৰা মাটিৰ বুকুত নিমাত হৈ পৰি থকা গুটিবোৰৰ ওপৰত সেই শক্তিয়েই বসন্তৰ সাজ বৈ দিয়ে। সৌ যশোময় ভাৰবোৰৰ ওপৰত বিচিত্ৰ ৰহণেৰে ছবি আঁকা আৰু ম'ৰা চৰাইৰ পাখীত উজ্জ্বল সেউজীয়া ৰঙৰ ৰহণ দিয়া সেই শক্তিৰেই কাম। তৰাবোৰৰ জিৰণিৰ ঠাই বতাহ, ধুমুহা, বিজুলী সেইশক্তিৰ দাস। সেই শক্তিয়েই আন্ধাৰৰ পৰা মানুহৰ হৃদয় নিৰ্ম্মল কৰিলে। কিছুমান চৰাইৰ

ডিঙিত ধুনীয়া ধুনীয়া ৰেখা আঁকি দিলে। পুৰণিৰ ক্ৰোধ আৰু ধ্বংসক লাৱণ্যময় কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ সেই শক্তিয়ে পৰিশ্ৰম কৰিবই লাগিছে।

চৰাইৰ বাহত থকা বগা কণীবোৰেই ওপৰত কোৱা শক্তিৰ ঐশ্বৰ্য্য। মৌবিচনীখনেই ইয়াৰ মধু পাত্ৰ। পকৰা যোৱা বাটেই ইয়াৰ বাট। বগা কপৌবোৰে এই কথা ভালকৈ জানে।

মুখত টোপ লৈ আহোঁতে এই শক্তিয়েই চৰাইৰ পাখী দুখন মেলি দিয়ে। বাঘিণীক তাইৰ পোৱালীৰ ওচৰলৈ পঠিয়াই দিয়ে। ভাল নোপোৱা জীৱবিলাকৰ কাৰণেও এই শক্তিয়েই আহাৰ আৰু বন্ধু গোটাই দিয়ে।

কোনো প্ৰকাৰ ব্যৱহাৰৰ ফলত এই শক্তি নষ্ট নহয় কিম্বা বৈ নেথাকে। সকলোৰে ইয়াক ভাল পায়। মাতৃ সকলৰ স্তনত এই শক্তিয়েই অমৃত-তুল্য গাখীৰ আনি দিয়ে আৰু ইয়েই সাপকো দংশন কৰিবলৈ কাল-জিভা দিয়ে।

এই শক্তিয়েই সৌ দৃশ্যহীন আকাশৰ চন্দ্ৰাতপত গতিশীল গ্ৰহ-নক্ষত্ৰ বিলাকৰ শৃঙ্খলাবদ্ধ সঙ্গীত ৰচনা কৰিছে। বসুন্ধৰাৰ গভীৰ বুকুত সোণ-ৰূপ-হীৰা আদি লুকাই থৈছে।

নিতৌ নিতৌ গোপোন ৰহস্য লৈ এই শক্তি গছগছনিৰ সেউজীয়া বাটত বহি থাকে। ইয়েই আচৰিত আচৰিত গছৰ গুটিবোৰ গজাই। তাৰ ওপৰত পাত ফুল আৰু জেউতি দান কৰে।

এই শক্তিয়েই মাৰেও আৰু তাৰেও। ই কেতিয়াও লৰচৰ নকৰে। প্ৰেম আৰু জীৱনেই ইয়াৰ সূতা। মৃত্যু আৰু দুখেই এই শক্তিৰ তাঁতশাল।

ইয়েই আটাইবোৰ সংশোধন কৰি ভাঙে আৰু পাতে। এই শক্তিয়ে উৎসাহী হাত দুখনৰ মাজত যি কৰিম বুলি ভাবে তাৰেই বিতোপন চানেকী নিৰ্ম্মিত হয়।

তোমালোকে দেখা সকলো বস্তু সেই শক্তিৰেই কাম্য। মানুহৰ হৃদয় আৰু মন বিভিন্ন মানুহৰ চিন্তাৰাশি চলন-ফিৰণ চিত্তবৃত্তি আদি সকলো সেই মহানিয়মৰেই অধীন।

বিশ্বাসী হাত দুখনেৰে অদৃশ্য ভাবে সেই শক্তিয়েই তোমাক সহায় কৰে। কোনেও ধুমুহাতকৈও প্ৰবল মাতেৰে কথা নকয়। দয়া আৰু প্ৰেমেই মানুহৰ সম্পদ।

ইয়েই মানুহৰ অন্তৰত লুকাই থকা সৎ প্ৰবৃত্তি বিলাকক শান্তি আৰু আশীৰ্ব্বাদ দিয়ে আৰু গোপন অসৎ অভিপ্ৰায়ক মন্ত্ৰণা দিয়ে।

এই শক্তিয়ে সকলো দেখে আৰু সকলো ৰচনা কৰে। কুশল কৰ্ম্ম কৰা—ই তোমাক পুৰস্কৃত কৰিব। এটা বেয়া কাম কৰা—ঠিক তেনেকুৱা অভিশাপ পৰিবই। ধৰ্ম্ম দীৰ্ঘস্থায়ী।

এই শক্তিৰ ক্ৰোধো নাই ক্ষমাও নাই। বিশুদ্ধ সত্যই ইয়াৰ তুলাচনী। এই শক্তিৰ নিৰ্দ্দোষ তুলাচনীয়েই জোখে। কাইলৈ বা বহুত দিনৰ পাচত এদিন সেই তুলাচনীৰে জুখি চাবই।

হত্যাকাৰীয়ে নিজৰ অস্ত্ৰ নিজৰ বুকুতেই বহুৱাইছে। অন্যায় বিচাৰকে নিজৰ ৰক্ষাকাৰীকেহে হেৰুৱাইছে। মিছা-কথা কোৱা জিভাই নিজৰেইহে সৰ্ব্বনাশ কৰিছে। চোৰ ডকাইতে পৰৰ-অপহৰণ কৰিছে আকৌ সোপাকে ওলোটাই দিবলৈহে।

কুশলৰ ফালে গতি কৰা সেই শক্তিৰ নিয়ম এনেকুৱাই। কোনেও শেহত এই নিয়ম এফলীয়া কৰি থব বা লোপ কৰিব নোৱাৰে। এই নিয়মৰ হিয়া মনেই প্ৰেম, আৰু ইয়াৰ শেষ শান্তি মধুৰ পৰিপূৰ্ণতা। এই নিয়ম মানিবা।

* * * *

ভ্ৰাতৃ সকল শাস্ত্ৰ সমূহে উচিত কথাকেই কৈছে। পূৰ্ব্বজন্মৰ জীৱনৰ পৰাই এই জন্মৰ জীৱন হয়। অতীত জন্মৰ ভুলৰ বাবেই এই জন্মত দুখ বিষাদ হয়। হৈ যোৱা জন্মৰ সৎ কৰ্ম্মৰ পৰাই এই জন্মত আনন্দ লাভ হয়।

তুমি যি গুটি সিঁচা সেই ফলকে পোৱা। সৌ পথাৰ খনৰ ফালে চোৱা তিল গুটিৰ পৰা তিল আৰু গোমধানৰ পৰা গোমধানেইহে হৈছে। এই দৰেই মানুহৰ ভাগ্যত ফলে

পূৰ্ব্বজন্মত যি যি-গুটি সিঁচিছিল সেই শস্যকে বুটলিবলৈ মানুহ আছে। শস্যৰ নানান বিধান আৰু অশান্ত পৃথিবীখনে মানুহক নষ্ট কৰে।

এই বিধিনি বোৰৰ শিপা উঘালি সৎপথেদি পৰিশ্ৰম কৰিলে, আৰু যি ঠাইত ভালকৈ গজিব তেনে ঠাইত বছা বছা

গুটি সিঁচিলে নিশ্চয় ফলদায়ক হ'ব। আৰু খেতি মাটিও পৰিষ্কাৰ হয়। তাৰ উপৰি শস্যও অপাৰ হ'ব।

ক'ৰ পৰা দুঃখৰ জন্ম হয় এই কথা জানি যি জন জীয়াই থাকে তেওঁ দুখ সহিবও পাৰে। প্ৰেম আৰু সত্যৰ দ্বাৰাই অতীতৰ পাপ কৰ্ম্মৰ ধাৰ সুজিবলৈ তেওঁ কঠোৰ শ্ৰমো কৰিব লাগিব।

যদি তেওঁ সকলো দুখ যন্ত্ৰনা নীৰবে সহ্য কৰি কুশল কৰ্ম্মৰ দ্বাৰাই নিজৰ তেজৰপৰা অসত্য আৰু ভোগ-লিপ্সা ধুই পেলাব পাৰে।

যদি দিনে দিনে তেওঁ ক্ষমাৱন্ত, পৱিত্ৰ, ন্যায়ৱান, সত্যবাদী আৰু মৰমীয়াল হৈ বাস কৰে আৰু য'ৰ পৰা ওলাই আহে সেই ঠাইৰ পৰা আলুৰে সৈতে বাসনা উঘালি পেলাব পাৰে আৰু যেতিয়ালৈকে জীৱনৰ মোহ অন্ত নপৰে তেতিয়ালৈকে এনে দৰে চলে।

তেন্তে তেওঁ মৰিও জীৱনৰ হিচাপ পত্ৰ সম্পূৰ্ণ কৰি শেষ কৰি থৈ যায়। তেওঁৰ পাপৰাশিৰ মৃত্যু হয় আৰু গাৰপৰা আতৰি যায়। তেওঁৰ কল্যাণ অতি শীঘ্ৰে হয় আৰু বৰ ক্ষমতা-শালী হয়। ইয়াৰ ফলে কল্যাণৰ অনুসৰণ কৰে। মানুহ জন্ম হোৱাৰ লগে লগেই জীৱনৰো আৰম্ভ হয়।

তুমি যাক জীৱন বোলা সিও অন্ত হয়, তেনে হলে এনে জীৱন ধাৰণ কৰাৰ প্ৰয়োজন কি? যিহে তেওঁক মানুহ কৰিলে তাৰ উদ্দেশ্য তেওঁ (জন্ম লওঁতা জনে) সম্পূৰ্ণ ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰে।

কামনায়ো তেওঁক আৰু কেতিয়াও যন্ত্ৰনা নিদিয়ে। পাপে তেওঁক কলুষিত কৰিব নোৱাৰে নাইবা পাৰ্থিৱ সুখ-দুখৰ মন্ত্ৰণায়ো তেওঁৰ নিৰাপদ অৱস্থাত থকা অনন্ত শান্তি আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে। মৃত্যু আৰু জন্মও পুনৰ নহব।

তেওঁ নিৰ্ব্বাণ প্ৰাপ্ত হব, তেওঁ জীৱনে সৈতে একে, তথাপি জীয়াই নেথাকে। পুনৰ জন্ম ৰহিত হৈ তেওঁ অনন্ত কল্যাণত শান্তি লাভ কৰে। ওঁ মনিপদ্মে হুম্! ··· ··· পদুম পাতত থকা নিয়ৰৰ টোপালটো উজ্জ্বল সমুদ্ৰৰ গৰ্ভত বিলীন হয়।

* * *

শিকা, এইয়া কৰ্ম্মৰ কথা কৈছোঁ। যেতিয়া পাপৰ সমস্ত কলঙ্ক ওলাই যায়, আপোনা আপুনি শেষ হৈ যোৱা বগা শিখাৰ দৰে যেতিয়া জীৱনৰ মৃত্যু হয়, তাৰ লগে লগে মৃত্যুৰো মৰণ হয়।

“মই আছোঁ,” “মই আছিলো” বা “মই থাকিম” এই বুলি নকৰা। অস্থি মাংসৰ এটা ঘৰৰ পৰা আন এটা ঘৰলৈ গৈছোঁ বুলি তুমি নেভাবিবা। ভ্ৰমণকাৰী বাটৰুৱাবিলাকে ক'ত কেনেকৈ ভালকৈ থাকিলোঁ বা বেয়াকৈ থাকিলোঁ বুলি মনত ৰখাৰ দৰে তুমি নেভাবিবা।

ভ্ৰাতৃসকল, অন্ধকাৰৰ (অবিদ্যা) পৰাই অজ্ঞানতা ওপজে। সেই অজ্ঞানতাৰ মাজত বিভ্ৰান্ত হৈ তোমালোকে মিছা ভাবনাকে সঁচা বুলি ধৰি থাকা। পাৰ্থিৱ সম্পদ লাভ

কৰিবলৈ তৃষ্ণা জাগে আৰু লাভ কৰি ভোগ বাসনাতে ডুব গৈ থাকা। সিয়েই দুখৰ কাৰণ।

যিটো মধ্যপথ তাৰ গতিৰেখা উজ্জ্বল মুক্তিয়ে আঁকে আৰু কোমল নিৰ্জ্জনতাই মিহি কৰে। যি সকলে এই মধ্যপথ ল'ব খোজা সেই সকলে এই কথা জানিবা। আৰু তোমালোকৰ যি সকলে ওখ নিৰ্ব্বাণৰ পথ ল'ব খোজা তোমালোকে চাৰিটা মহাসত্য জানিব লাগিব।

প্ৰথম সত্যটো দুখ। প্ৰৱঞ্চিত নহ'বা। পাবলৈ অতি হেঁপাহ কৰা যিটো জীৱন সেইটো বহু কালৰে পৰা লেঠাৰি লাগি অহা যন্ত্ৰনাহে। জীৱনৰ দুখবোৰেই কেৱল থাকে। ইয়াৰ সুখবোৰ চৰাইৰ দৰে। উৰি আহি মাটিত পৰে আৰু ভুকুং কৰি কেনিবা আকৌ উৰি গুচি যায়।

জন্মৰ দুখ, অসহায় দিনবোৰৰ দুখ, তপত যৌৱনৰ দুখ এইবোৰেই তোমাৰ পুতো কৰিব লগীয়া সময়টো ঢাকি থয়।

প্ৰেম মধুৰ! কিন্তু শ্মশানৰ চিতাজুইয়ে বুকুখন, ওঁঠ দুটা আৰু গোটেই দেহাটো নিশ্চয় এ'দিন চুমিব। যুদ্ধত জয় লাভ কৰা বীৰৰ দৰে সেই ক্ষমতা। দুৰ্দ্দমনীয় শ্মশানত পৰি থকা ৰজাৰ অস্থিবোৰ শগুণে বুতলি নিয়ে।

পৃথিবীখন সৌন্দৰ্য্যময় কিন্তু ইয়াত থকা হাবি বনবোৰে হত্যাৰ ষড়যন্ত্ৰ কৰে। জীয়াই থাকিবলৈ ভোকত আতুৰ হয়। আকাশখন ধুনীয়া নীলকান্ত মণিৰ দৰে কিন্তু মানুহে যেতিয়া কান্দে, তাৰ পৰা এটোপা পানীও সৰি নপৰে।

"তুমি জীৱনটো ভাল পাইছা নে? এই বুলি কগীয়া বেজাৰত কান্দি থকা নাইবা অকলশৰে লাথুটিত ভৰ দি থৰক-বৰককৈ থিয় হোৱা মানুহ এটাক সোধা, তেতিয়া তেওঁ বিলাকে ক'ব, ন-কৈ ওপজা কেচুৱাটো বৰ জ্ঞানী, কাৰণ, সি জন্ম পোৱা বাবেই কান্দে।

দ্বিতীয় সত্যটো দুখৰ কাৰণ। এনে কোনো বেজাৰ আছেনে যিটো কামনাৰ পৰা এনেয়ে হয়? ইন্দ্ৰিয়সমূহ আৰু ইন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰাই গ্ৰহণ কৰা বস্তুবোৰে একেলগেই ইন্দ্ৰিয়ৰ গাত সম্ভোগ বাসনাৰ বিজুলী জুই লগাই দিয়ে। এই জুইৰ শিখা হ'ল তৃষ্ণা; হেঁপাহৰ পিয়াহ। তুমি ব্যগ্ৰ হৈ ছাঁৰ পাছে পাছে ফুৰা।

ভেৰাৰ দৰে সপোনত লাগি ধৰা এটা মিছা আত্মভাৱ তাৰ মাজত পুঁহি থাকা; আৰু তাৰে এখন সংসাৰ ৰচনা কৰা। কিন্তু সেই সংসাৰখনে ওপৰৰ পিনে নেদেখে। বস্তুত ওপৰত থকা আনকি ইন্দ্ৰৰ আকাশতকৈও ওপৰ আকাশৰ পৰা অহা মৃদু বতাহৰ শব্দ নুশুনে। সত্য জীৱনৰ নিৰ্দ্দেশ শুনিবলৈ সেই সংসাৰৰ শ্ৰৱণ শক্তি নাই। সেই কাৰণে সংসাৰৰ যুদ্ধ আহ্বান কৰা মিছা পৰিশ্ৰম আৰু কামনা বাসনাবোৰেই তাত ৰেচিকৈ বাঢ়ি যায়। সেই কাৰণেই প্ৰবঞ্চিত হোৱা দুখীয়া হৃদয়বোৰে বেজাৰত কান্দে আৰু চকুৰ পৰা লুণীয়া চকুলো বৈ আহে। সেইবাবেই ঈৰ্ষা, ক্ৰোধ আৰু ঘৃণাই ইন্দ্ৰিয়সমূহক বিপদগামী কৰে। সেই বাবেই য'ত ৰন গজিব লাগিছিল সেই

ঠাই, ভৰি দিলে ঠহ্‌ ঠহাই যোৱা শিপা থকা উলুখেৰে ঢাকি পেলায়। তেনে ঠাইত ভাল গুটিৰ কাৰণে তলি পোৱাই টান। আৰু দেহাত বিষ-পানীৰ ধাগি লাগি থাকোঁতেই এদিন আশা ওলাই গুছি যায়। পানা পিবলৈ পিয়াহত আতুৰ হৈ কৰ্ম্ম আকৌ উলটি যায়। ইন্দ্ৰিয়ৰ আঘাতত আহত হোৱা আত্মাৰ ভ্ৰমণ আকৌ আৰম্ভ হয় আৰু আকৌ নতুন প্ৰবঞ্চনা অৰ্জ্জন কৰে।

তৃতীয় সত্যটো দুঃখৰ অৱসান। আত্ম প্ৰেম আৰু জীৱনৰ মোহ জয় কৰিব পাৰে শান্তিয়ে। বুকুত সোমাই দ-কৈ শিপাই থকা ভোগ বাসনা উঘালি অন্তৰৰ বিপ্লব শান্ত কৰিব পাৰে শান্তিয়ে। আৰু এই বাসনাবোৰ প্ৰশমিত হলেই বুকুতে লাগি থকা অনন্ত সৌন্দৰ্য্য সাবটি লবলৈ প্ৰেম ওপজে। আত্ম জয় কৰি নিজৰ গিৰিহঁত হ'বলৈ গৌৰব আছে। দেৱতাসকল থকাতকৈও ওপৰত থকাৰ আনন্দ আছে। বিশুদ্ধ কৰ্ম্ম, পৰো-পকাৰাৰ্থে কৰা সেৱা, মধুৰ বচন আৰু নিষ্কলঙ্ক ভাবে অতিবাহিত কৰা দিনবোৰৰ পৰা অগণন স্থায়ী সম্পদ গোট খায়। এই সম্পত্তি কেতিয়াও হুটুটে আৰু মৃত্যুৱে ঘিণাব নোৱাৰে।

তেতিয়াই দুঃখ বেজাৰৰ অন্ত হয়। কাৰণ তেতিয়া জীৱনো নেথাকে, মৰণো নেথাকে। যেতিয়া বন্তীৰ তেল নাইকীয়া হয় তেতিয়ানো বন্তিৰ শিখা কঁপিব কেনেকৈ ? পুৰণিৰ বেজাৰ লগা অৱস্থাটো স্পষ্ট হয়। নতুন পৰিষ্কাৰ ভাবে দেখা দিয়ে। ইয়াৰ পৰাই মানুহ সন্তোষীয়া হয়।

চতুৰ্থ সত্যটো পথ। সকলো মানুহ যাব পৰাকৈ আহল-বহল সহজ পথ আঁঠোটা আছে। শুনা! —

প্ৰথম পথটো হ'ল—বিশুদ্ধ মত। সকলো অপৰাধ পৰিত্যাগ কৰি ধৰ্ম্মলৈ ভয় কৰি চলিবা। কৰ্ম্মৰ প্ৰতি মনযোগ দিবা। এই কৰ্ম্মৰ পৰাই মানুহৰ ভাগ্য ৰচনা হয়। ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ ওপৰত প্ৰভূত্ব কৰি চলিবা।

দ্বিতীয়—বিশুদ্ধ উদ্দেশ্য, নিষ্ঠুৰ-নিৰ্দ্দয় ভাব সমূলি ধ্বংস কৰি সকলো জীৱৰ প্ৰতি সদ্ভাৱ ৰাখিবা। লোভ আৰু ক্ৰোধ নিৰ্মূল কৰিবা যাতে তোমাৰ জীৱন বৈ যোৱা এছাটি কোমল বতাহৰ দৰে হয়।

তৃতীয়—বিশুদ্ধ বাক্য। ওঁঠ দুটাই কাৰেঙৰ দুৱাৰ মুখ। এই ওঁঠ দুটা ভালকৈ শাসন কৰিবা। ভিতৰত ৰজা আছে। তোমাৰ সকলো বাক্য শান্তিপূৰ্ণ, সুন্দৰ আৰু বিনয়পূৰ্ণ কৰিবা। ভিতৰৰ থকা জনৰ পৰা তেতিয়া শান্তি লাভ হ'ব।

চতুৰ্থ—বিশুদ্ধ ব্যৱহাৰ। প্ৰত্যেক কামটোৱে এটা এটা দোষ নাইকীয়া কৰে আৰু গুণ বৃদ্ধি কৰে। ফটিকৰ মালা গাঁঠি ৰূপালী সূতাবোৰ জিলিকি থকাদি কুশল কৰ্ম্মৰ যোগেদি প্ৰেম জিলিকি থাকক। ইয়াৰ উপৰিও আৰু চাৰিটা উৰ্দ্ধপথ আছে। যিবিলাকে পাৰ্থিব সুখ-সম্পদৰ বাট একেবাৰেই পৰিত্যাগ কৰিলে—সেই বিলাকেহে এই চাৰিটা পথেদি বাট বুলিব পাৰে। বিশুদ্ধ পৱিত্ৰতা, বিশুদ্ধ চিন্তা, বিশুদ্ধ নিৰ্জ্জনতা আৰু বিশুদ্ধ আনন্দ।

পুত্ৰ পৰিবাৰৰ প্ৰতি স্নেহ বৰ মধুৰ। বন্ধু বান্ধৱ আৰু আমোদ প্ৰমোদেৰে কটোৱা দিনবোৰো বৰ আনন্দদায়ক। ইয়াৰ মাজত থাকিও তোমাৰ নিজ নিজ দুৰ্ব্বলতাবে সোণৰ জখলা সাজি লোৱা। সেই মিছা সুখৰ দৈনিক জীৱন যাত্ৰাৰ পৰা উৰ্দ্ধতৰ জীৱনলৈ যোৱা পথ মুকলি কৰা। এনেকৈয়ে ক্ৰমাৎ ওপৰলৈ উঠা সহজ হৈ আহিব আৰু পাপৰ বোজা পাতল হ'ব। ওপৰত কোৱা অষ্ট পথে দি বাট বুলিলেই ইন্দ্ৰিয়ৰ বন্ধনৰ পৰা মুক্ত হবলৈ অদম্য ইচ্ছা জাগিব।

যি এইদৰে চলিবলৈ মন জয় কৰিব পাৰে তেওঁ প্ৰথম স্তৰটো লাভ কৰে। তেওঁ কুশল, সত্য আৰু অষ্ট মাৰ্গৰ পৰিচয় পায় আৰু শেষত নিৰ্ব্বাণৰ শান্তি লাভ কৰে।

দ্বিতীয় স্তৰত ঠিয় হৈ থকাবিলাক সন্দেহ, মায়া মোহ আৰু অন্তৰ বেদনাৰ পৰা মুক্ত হয়। সকলো প্ৰকাৰ ভোগ-বাসনাৰ ওপৰত নিজে প্ৰভু হৈ সকলো প্ৰকাৰ বাহ্যিক কৰ্ম্ম, শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন, পুৰোহিত আদিৰ প্ৰয়োজন নোহোৱাকৈ তেওঁ থাকিব পাৰে।

তাৰ ওপৰত তৃতীয় স্তৰটো। এই স্তৰত থকা জনৰ সকলো পাপ প্ৰক্ষালন হৈ নিৰ্ম্মূল হয় আৰু তেওঁ প্ৰশান্ত গম্ভীৰ হয়। তেও সকলো জীৱকে সম্পূৰ্ণ শান্তিৰে ভাল পায়। শেষত তেওঁৰ জীৱনৰ বন্দিশালটো ভাগি নাইকীয়া হয়।

ভয় লগা শত্ৰুক সৈনিকে বধ কৰাদি এই চাৰিটা স্তৰৰ লগে লগে দহোতা পাপ ধূলিসাৎ হয়। আত্ম-প্ৰেম, মিছা

বিশ্বাস, সন্দেহ, ঘৃণা আৰু ভোগ বাসনা যি এই পাঁচোটা পাপ জয় কৰিব পাৰে তেৱেঁই তৃতীয় স্তৰৰ শেষত থিয় হয়গৈ। তথাপি আৰু পাঁচোটা পাপ বাকী থাকে। সেই পাঁচোটা হ'ল পাৰ্থিব জীৱনৰ মোহ, স্বৰ্গ লাভৰ কামনা, আত্ম-প্ৰশংসা, ভ্ৰান্তি আৰু অহঙ্কাৰ।

মূৰৰ ওপৰত সীমাহীন নীল আকাশৰ বাহিৰে একো নথকাকৈ সৌ পৰ্ব্বতৰ তুষাৰ শৃঙ্গত থিয় হৈ থকা এজনৰ দৰে এই পাপবোৰৰ পৰা মুক্ত হৈ মানুহ নিৰ্ব্বাণৰ ওচৰ সীমাত উপস্থিত হয়গৈ।

তেনেজন লোকৰ প্ৰতি দেৱতাবো ঈৰ্ষা হয়। তেওঁক তিনিও ভুবনৰ প্ৰলয়েও লৰাব নোৱাৰে। সকলো জীৱন তেওঁৰ কাৰণেই জীয়াই থাকে আৰু সকলো মৃত্যুৰ মৃত্যু হয়। জীৱনে আৰু তেওঁৰ নিমিত্তে নতুন ঘৰ সাজিব নোৱাৰে। তেওঁ একো নিবিচাৰে কিন্তু সকলো পাই আত্ম ভাব নাইকিয়া হয় আৰু সমস্ত বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ড খনেই "মই" ভাবত পৰিণত হয়। "নিৰ্ব্বাণ" মৃত্যুও নহয়, জীৱনো নহয়। বিশুদ্ধ পথ অনুসৰন কৰা। ঘৃণাৰ দৰে আৰু ডাঙৰ বেজাৰ একো নাই। ইন্দ্ৰিয়তকৈ ডাঙৰ মন্ত্ৰণা আৰু ভোগ-বাসনাতকৈ ডাঙৰ প্ৰবঞ্চনা নাই। পথ প্ৰবেশ কৰা। যাৰ ভৰিয়ে এটা মাত্ৰ অপৰাধো মোহাৰি গৈছে, তেওঁ বহুত দূৰ আগ বাঢ়িছে বুলি জানিবা। পথ প্ৰবেশ কৰা ভাবেই আৰোগ্যকাৰী পানীৰ সোঁত বৈ আছে আৰু সিয়েই সকলো প্ৰকাৰ তৃষ্ণা নিবাৰণ কৰিব। সেই পথৰ ওপৰত ফুল-

বছা দলিছা পাৰি অমৰ ফুলবোৰ ফুলি আছে।—বাটে বাটে আনন্দ। তাতে আছি মধুৰতম আৰু অতি খৰকৈ গুছি যোৱা দিনবোৰ থুপথাই আছে।

*   *   *   *

মণি মুক্তাৰ ভঁড়ালতকৈ নিয়মৰ ভঁড়ালটো বেছি ডাঙৰ। মৌ চাকতকৈও ই বেছি সোৱাদ। ইয়াৰ আনন্দই আনন্দময় অতীতৰ তুলনা কৰে। ইয়াত থাকিবৰ কাৰণে এই পাঁচোটা শীল (নিয়ম) আছে কওঁ শুনা :—

১। প্ৰাণী হত্যা নকৰিবা।

২। মুক্তহস্তে দান কৰা আৰু গ্ৰহণ কৰা ; কিন্তু প্ৰৱঞ্চনা কৰি প্ৰলোভনৰ বস হৈ কিম্বা গাৰ বলেৰে লোকৰ বস্তু মোৰ বুলিবা। চুৰ নকৰিবা।

৩। মিছা কথা নকবা। মিছা সাক্ষী নিদিবা। অন্তৰত থকা পৱিত্ৰতাৰ বচন হৈছে সত্য।

৪। বুদ্ধিক কলুষিত কৰা ৰাগিয়াল দ্ৰব্য বা সুৰাপান আদি ত্যাগ কৰিবা। পৰিষ্কাৰ মন আৰু দেহাৰ কাৰণে সোম ৰসৰ প্ৰয়োজন নাই।

৫। পৰস্ত্ৰী স্পৰ্শ নকৰিবা। নাইবা ব্যভিচাৰ আদি অনিয়মিত আৰু অশোভন কাৰ্য্যও নকৰিবা।

পিতৃ-মাতৃ, লৰা-ছোৱালী, বন্ধু-বান্ধৱ আদি সকলোৱে পালন কৰিব লগীয়া কৰ্ত্তব্য সম্পৰ্কে গৰাকীয়ে ওপৰত কোৱা কথাবিলাক 'ক'লে। যি সকলে উচ্চতৰত বাট বুলিব লোৱাৰে

আৰু ভোগ বাসনাৰ পৰা মুক্ত হবলৈ টান পায়, সেই সকলে কেনেকৈ আঁঠোটা বাট চিনি লোৱা উচিত সেই সম্পৰ্কে উপদেশ দিলে। পবিত্র জীৱন যাপন কৰি দয়া, ধৈৰ্য্য, শ্ৰদ্ধা আদিৰে সকলো জীৱকে আপোন ভাবেৰে ভাল পাবলৈ ক'লে। নৰক উপকাৰ কৰিলে স্তৰে স্তৰে কেনেকৈ সুখী হৈ যাব পাৰে সেই কথাও বিৱৰি ক'লে।

লগতে বহুত দিনৰ আগেয়ে ৰাজ-গৃহৰ বেণু-বনত থাকোঁতে প্ৰভুৱে এদিন অতি প্ৰত্যুষতে সিঙ্গল নামে এজন গৃহীলোকে স্নান কৰি পৃথিবীক, স্বৰ্গক আৰু চাৰিও দিশক সেৱা কৰাৰ কথা এটাও ক'লে। সেই মানুহ জনে সেইদৰে সেৱা কৰি দুই হাতে ৰঙা আৰু বগা চাউল ছটিয়াই আছিল। প্ৰভুৱে তেওঁক সুধিলে,—"ভ্ৰাতৃ, তুমি এইদৰে সেৱা কৰিছা কিয় ?"...

গৃহী মানুহ জনে ক'লে,—মহাত্মা! এইটো আমাৰ ধৰ্ম্ম। আমাৰ পূৰ্ব্ব পুৰুষ সকলে শিকাই গৈছে যোলে দিনৰ কাম আৰম্ভ হোৱাৰ আগেয়ে প্ৰত্যেক দিনা অতি প্ৰত্যুষতে এইদৰে সেৱা কৰি ওপৰত থকা আকাশৰ, পৃথিৱীৰ আৰু চাৰিও দিশে বৈ থকা বতাহৰ লগত থকা কু-প্ৰভাৱবোৰ আঁতৰাই ল'ব লাগে। তেতিয়া বিশ্ব-বৰেণ্য প্ৰভুৱে উত্তৰ দিলে,—"চাউল নচতিয়াবা, তাতকৈ প্ৰেম-ময় ভাব, চিন্তা আৰু কৰ্ম্ম বিলাক সকলোকে দান কৰা। পূব দিশক পিতৃ-মাতৃ বুলি ভাবা, কাৰণ তাৰ পৰাই পোহৰ আহে। দক্ষিণক শিক্ষা গুৰু বুলি

ভাবা, য'ৰ পৰা মূল্যবান উপহাৰ বিলাক আছে। পশ্চিমক নিজৰ ভাৰ্য্যা আৰু পুত্ৰ কন্যা বুলি ভাবা, সেই পিনেই প্ৰেম আৰু শান্তিৰ পোহৰ জলমলাই উঠে, আৰু দিনবো অস্তপৰে। উত্তৰ দিশক নিজৰ বন্ধু, আত্মীয় স্বজন আৰু সমস্ত মানৱজাতি বুলি ভাবা। তলৰ পিনে নিমাখিত জীৱ বিলাক আৰু ওপৰৰ পিনে সাধু-সন্ত দেৱ দূত আৰু পুণ্যাত্মাসকল আছে বুলি ভাবা আৰু কুশল চিন্তা বিলাক দান কৰা। সেইদৰেই সকলো কু-প্ৰভাৱ অহা বাট বন্ধ হ'ব। আৰু সকলো দিশ নিৰ্ব্বিঘ্নে থাকিব।

এইদৰেই মহাত্যাগী বুদ্ধই মানুহৰ আধ্যাত্মিক জীৱন উচ্চ পথগামী হবলৈ নানান শিক্ষা দান কৰিছিল। কেনেকৈ সংসাৰত নিৰ্ম্মল বিশুদ্ধ ভাবে বাস কৰিব পাৰি, কি খাব আৰু পিব লাগে, কেনেকুৱা বস্ত্ৰ পৰিধান কৰিব লাগে সেই কথাও শিক্ষা দিছিল। এইদৰেই তেখেতে মহান বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম প্ৰতিষ্ঠা কৰি গ'ল। হালধীয়া সাজ পিন্ধা সেই ভিক্ষু সকলে আজি পৰ্য্যন্ত জগতক সহায় কৰিবলৈ সংঘৰ নিয়ম মানি চলি আছে।

কপিলাবাস্তুলৈ উলটি আহি বুদ্ধই সেই গোটেই নিশা উপদেশ দিলে। কাৰো চকুত সেইনিশা টোপনিয়ে নধৰিলে। যি সকলে তেখেতৰ মহাবাণী শুনিছিলে তেখেতসকলে ভাগৰ নলগা উলাহেৰে শুনি শুনি আনন্দ প্ৰকাশ কৰিছিল। যেতিয়া বুদ্ধই কথা কৈ সামৰণি মাৰিলে তেতিয়া ৰজা শুদ্ধোদনে তেওঁৰ সিংহাসনৰ পৰা গুদা ভৰিৰে উঠি আহি পুতেকৰ ওচৰত মুৰ

দোৱা লেছি। আৰু হালধীয়া বস্ত্ৰৰ আগটোত ধৰি চুমা খালেছি। তাৰ পাছত ক'লে—"হে মোৰ পুত্ৰ! তোমাৰ সঙ্গী সকলৰ ভিতৰত মোক অতি শেষৰ আৰু অতি নিঃস্ব জন বুলি গ্ৰহণ কৰা।" তেতিয়া সম্পূৰ্ণ সুখী যশোধাৰাই কাতৰ ভাবে কৰলৈ ধৰিলে।—"হে পুণ্য আত্মা! আপোনাৰ উপযুক্ত পুত্ৰ আৰু উত্তৰাধিকাৰী হবৰ কাৰণে আপোনাৰ জ্ঞান ৰাজ্যৰ ৰত্ন-ৰাশিৰ ভাগ ৰাহুলকো দিয়ক। শুদ্ধোদন, যশোধাৰা আৰু ৰাহুল —এই তিনিও কুশল পথত প্ৰবেশ কৰিলে।... ...

ইয়াতে মোৰ লিখাৰ শেষ।

আমাক ভাল পোৱাৰ নিমিত্তে মই গৰাকীক ভাল পাওঁ আৰু সেইবাবেই তেওঁৰ চৰিত আলোচনা কৰিলো। মোৰ জ্ঞান অতি সামান্য। সেই মহা গুৰু আৰু শান্তিৰ পথ সম্পৰ্কে মই একো কোৱা নাই বুলিবই লাগে। সেই গৰাকীজনে এচিয়াত জ্যোতি দান কৰিছিল। সেই দিব্য জ্যোতি আজিও সুন্দৰ হৈয়েই আছে। তাৰ পৰা ওলোৱা অসীম দয়াৰ ভাবে বিশ্ব জয় কৰিলে।—তেখেত ক'ত আছিল, কোন কোন ৰজাই তেওঁৰ অমৃত বাণী গুহাৰ মুখত, শিলত কাটি প্ৰচাৰ কৰিছিল, আৰু কেনেকৈ যথা সময়ত বুদ্ধই দেহ ত্যাগ কৰিলে, মানুহৰ মাজত কেনেকৈ তেখেতে এজন মানুহৰ দৰে থাকিও সকলো কুশল কৰ্ম্ম পৰিপূৰ্ণ কৰি গ'ল—তেতিয়াৰে পৰা লক্ষ লক্ষ মানুহে তেখেতে দেখুৱা বাটেদি বাট বুলি গৈ, তেখেতে পাই যোৱা নিৰ্ব্বাণ য'ত অনন্ত বিশুদ্ধতা আছে তাত

তাৰ অনুসৰণ কৰিছে। সেই সকলোবিলাক কথা পৱিত্ৰ ধৰ্ম্ম-শাস্ত্ৰ সমূহত লিখা আছে।

হে প্ৰভু! হে পৰিত্ৰাতা। এই ক্ষুদ্ৰ পুথি খনৰ ক'ৰবাত যদি তোমাৰ বিষয়ে কিবা ভ্ৰান্তিমূলক কথা কোৱা হৈছে, সেই অপৰাধ ক্ষমা কৰিবা। তোমাৰ মহান প্ৰেমেৰে মোৰ ক্ষুদ্ৰ বুদ্ধি আৰু সামান্য জ্ঞানৰ অপৰাধ মৰ্ষণ কৰিবা।

হে প্ৰেমিক! বন্ধু। পথ প্ৰদৰ্শক! নিয়মৰ জ্যোতি।
তোমাৰ নাম আৰু তোমাতেই মই আশ্ৰয় লৈছোঁ।
তোমাৰ কুশল নীতিত মই আশ্ৰয় লৈছোঁ।
তোমাৰ সংঘত মই আশ্ৰয় লৈছোঁ।
পদুমৰ পাতত নিয়ৰৰ টোপাল আছে।
উঠা—মহান সূৰ্য্য—

মোৰ জীৱন-পাতখিলা ডাঙি ধৰা—আৰু মোক ঢৌৰ লগত মিলাই দিয়া।

ওঁ মণিপদ্মে হুম্‌।

সূৰ্য্যোদয় ওচৰ চাপিছে— নিয়ৰৰ টোপাল উজ্জ্বল সাগৰত টুপ্‌ কৰে সৰি পৰিছে।

(সমাপ্ত)